ВІТАУТАС ГУДОНІС

СЛІПИЙ, ЯКИЙ ЗДИВУВАВ СВІТ

Василь Єрошенко

ВІТАУТАС ГУДОНІС

СЛІПИЙ, ЯКИЙ ЗДИВУВАВ СВІТ

Василь Єрошенко

Василь Єрошенко
(за Н. Блажковим)

ВІТАУТАС ГУДОНІС

СЛІПИЙ, ЯКИЙ ЗДИВУВАВ СВІТ

Василь Єрошенко

2025, Шяуляй

У книжці описано життя та діяльність Василя Єрошенка (1890–1952), письменника-символіста, есперантиста, вчителя сліпих, мандрівника, музиканта, співака, шахіста, поліглота. Ця неймовірна людина, яка втратила зір у дитинстві і об'їздила багато країн світу, написала безліч казок, легенд, віршів та статей. Один із найдивовижніших незрячих людей XX століття.

Бібліографічна інформація представлена на порталі Литовської інтегральної бібліотечної інформаційної системи (LIBIS) ibiblioteka.lt

На обкладинці портрет Василя Єрошенка, 1920 р. Накамура Цуне (1887–1924), Токійський музей сучасного японського мистецтва. Фото з https://gubkin.city/news/culture/9306/

ISBN 978-609-482-122-6

© Вітаутас Гудоніс, 2025

Поправлене і доповнене видання

Присвячую дружині Людмилі та доньці Люді

ЗМІСТ

Для родини	7
Книга про людину, яка здивувала світ	9
Вступ	12
Дитинство Василя. По дорозі зі сліпими жебраками	14
Есперанто як лампа Аладдіна	24
В Англії: «Я дізнався, що *хуліган* – це англійське слово»	32
Країна висхідного сонця: початок повнокровного життя	39
Мокрий горобець	48
Людство – одна сім'я	54
«Я б пожертвував роком свого життя, щоб побачити цей портрет»	57
Історія кохання, або любовний чотирикутник	65
Громадська активність та пристрасть до подорожей	72
Полеміка з Рабіндранатом Тагором	79
Китай: дружба з класиком китайської літератури Лу Сінем	83
У колишньому Радянському Союзі: запах ГУЛАГу	93
«На Чукотці» або хід конем	97
Пропагандист мови есперанто	100
Шахи	109
Туркменістан: дитячий будинок для сліпих дітей-сиріт	114
На батьківщині: чужий серед своїх	119
Пізня оцінка творчої спадщини	125
Дослідження біографії та творчої спадщини Василя Єрошенка	140
Білі плями в біографії	148
Література	166
Додатки	179
Додаток 1. Документальні фільми про Василя Єрошенка	179
Додаток 2. Зразки авторства Василя Єрошенка та книги, видані про нього	180
Про автора	190

ПОДЯКА

Для родини

Дякую своїй родині – дружині Людмилі та доньці Люді за моральну підтримку та сприятливі умови праці.

Фото з особистого архіву автора

Зенонас Сабаліс (справа), ініціював переклад цієї книги на мову есперанто, надав допомогу автору в укладанні матеріалу.

Фото Петраса Камінскаса

Д-р Альгірдас Мажуйка (ліворуч), збагатив власну колекцію «Образ сліпого в образотворчому мистецтві», надав допомогу автору в укладанні книги.

Фото Альгірдаса Мажуйки

Колегам:

Професорці хабіл. д-ру Марії Баркаускайте, Інгріді Банделяускайте, професорці д-ру Ренаті Більбокайте, професору хабіл. д-ру Вітаутасу Бікульчюсу, Егідіюсу Елійошюсу, академіку Альгірдасу Гайжутісу, доценту Ренаті Гєлєжінєлє, Наталії Дирдіній, журналісту Річардасу Якутісу, професору Вайдотасу Янулісу, голові правління спілки есперантистів Литви Повіласу Єгоровасу, професору хабіл. д-ру Пальміру Юцявічєнє, професору хабіл. д-ру Робертасу Юцявічюсу, д-ру Маргариті Юрявічєнє, габіл. д-ру Алдо Калс, колекціонеру Пятрасу Камінскасу, доценту Ірені Каффєманєнє, руководителю Украинского благотворительного фонда Эсперо, Эугену Кофтонюку, колекціонеру д-ру Альгірдасу Мажуйкє, професору д-ру Ромуалдасу Малінаускасу, почесному громадянину міста Шяуляй культурологу Йонасу Некрашюсу, завідувачки Будинку-музею В. Я. Єрошенка структурного підрозділу Старооскільського краєзнавчого музею Тетяні Новіковій, есперантоносецю, перекладачу Гражіні Опульскєнє, редактору литовської мови Лігіті Міколайтєнє, українській есперантоносці, перекладачці, члену міжнародної дослідницької групи «Василь Єрошенко та його епоха» Юлії Патлань, професор, хабіл. д-ру почесному громадянину міста Шяуляй світлої пам'яті Вітєнісу Рімкусу, шотландському есперантисту Еду Робертсону, який редагував версію цієї книги есперанто, есперантисту почесному громадянину міста Шяуляй Зенонасу Сабалісу, дизайнеру Вайві Ковієрайте - Трумпе, д-ру Лаймі Томєнєнє, д-ру Стасісу Туменасу, члену Комітету з культури Сейму Литовської Республіки протягом двох термінів, Тадасу Шерпетаускасу, Фріді Шифрісовій, головному редактору газети «Шаулю краштас» Владасу Вертєлісу, професору д-р Аудронісу Вілкасу, професору, хабіл. д-ру почесному громадянину міста Шяуляй Казимірасу Жуперке, бібліотекам, музеям, картинним галереям, власникам приватних колекцій за можливість використовувати надані в Інтернеті матеріали, репродукції творів мистецтва та фотографії іншої культурної спадщини.

Книга про людину, яка здивувала світ

Академік Вітаутас Гудоніс, кавалер ордена Великого князя Литовського Гедимінаса – відомий литовський педагог і психолог, автор 900 наукових і публіцистичних статей, автор і співавтор семи монографій, шести словників, виданих у Литві та за кордоном.

Автор презентованої книги добре знає освітні, психологічні та соціалізаційні проблеми незрячих. Під час навчання здобув кваліфікацію спеціального педагога та логопеда, а згодом – вчителя початкових класів школи для сліпих. З незрячими спілкувався безпосередньо, адже після закінчення навчання працював у колишньому навчальному підприємстві Литовського товариства сліпих у Шяуляї, де обіймав посади методиста, майстра виробництва та головного інженера з навчання виробництва. Згодом, у 1975 році, проходив трирічне навчання в стаціонарній аспірантурі Санкт-Петербурзького державного педагогічного інституту імені А. Герцена, де в 1979 році успішно захистив докторську дисертацію з педагогіки «Мотиви навчання дорослих сліпих та працюючої молоді з порушеннями зору». На основі дисертації він опублікував першу наукову монографію шрифтом Брайля. Після повернення до Литви почав працювати в Шяуляйському педагогічному інституті старшим науковим співробітником науково-дослідної лабораторії спеціальної педагогіки, яка фінансувалася колишнім Литовським товариством сліпих. Співпрацівниками цієї лабораторії були двоє сліпих дослідників. В. Гудоніс та його колеги досліджували різні проблеми навчання сліпих та слабозорих дітей, професійної орієнтації, інтеграції незрячих дорослих у суспільство. У 1995 році в Московському науково-дослідному інституті корекційної педагогіки АПН захистив дисертацію доктора психологічних наук «Соціальні і психолого-педагогічні аспекти інтеграція людей з вадами зору». За темою роботи були опубліковані наукові монографії в Литві та за кордоном.

Працюючи в Шяуляйському університеті, він допомагав готувати викладачів для роботи зі сліпими та слабозорими студентами. В. Гудоніс має великий практичний досвід роботи з незрячими людьми різного віку. Автор книги працював у колишньому Шяуляйському відділенні Каунаської школи для дорослих сліпих, де навчав незрячих шрифтом Брайля, надавав психологічну допомогу дітям дошкільного віку з вадами зору в освітньому центрі міста Шяуляй та Панєвєжіса, а також, працюючи в Клайпеді, надавав психологічну допомогу дорослим, які раптово втратили зір через травму, діабет чи інші захворювання.

Спостерігаючи за розвитком своїх вихованців у Шяуляйському освітньому центрі Петра Авіжоніса, професор створив документальний фільм «Ірмуте – Ірма», у якому висвітлював життя сліпої дівчини протягом кількох десятиліть , від трьох до тридцяти років, і досліджував її соціальний розвиток.

Щоб краще зрозуміти психологічні та соціальні проблеми незрячих, професор стажувався в Королівському національному інституті для сліпих у Лондоні, де свого часу навчався Василь Єрошенко, у Шеффілдській школі для сліпих (Великобританія), Інституті хвороб очей і тканинної терапії ім. В. П. Філатова НАМН України, Канаді, Сполучених Штатах Америки та Польщі. Маючи багатий практичний досвід, автор чудово розумів проблеми незрячого Василя Єрошенка, і аналізує їх у книжці. Вона ілюстрована картинами з приватної колекції професора В. Гудоніса «Образ сліпого в образотворчому мистецтві», яку автор із сімнадцяти років поповнював репродукціями художніх творів на тему сліпоти та незрячих. Колекція містить понад 6000 репродукцій, які доречно використовуються у книгах, ілюструючи проблему соціалізації незрячих і ставлення до них у суспільстві.

Аналізуючи результати свого дослідження, професор запропонував інноваційний, міждисциплінарний підхід до розвитку соціалізації незрячих та ставлення суспільства до них крізь призму цієї теми у творах мистецтва. Дуже добре ця проблема представлена у його двотомній монографії «Недуга у суспільстві та образотворчому мистецтві» (2020 р.) та «Недуга у суспільстві, літературі та образотворчому мистецтві» (2022 р.). Згадана двотомна монографія отримала позитивну оцінку та відгуки, які були опубліковані в журналах «Santara», «Pedagogika», «Tiltai», «Metai», «Akademia» (Тарту, Естонія) та газетах «Mokslo Lietuva», «Respublika», «Šiaulių naujienos», «Šiaulių kraštas», «Tauragės žinios».

У своїй рецензії професор хабіл. д-р Пальміра Юцевічене зазначила, що «суттєвою рисою монографії є висновок, який, безсумнівно, можна вважати новими науковими знаннями. Робота характеризується міждисциплінарністю та значущістю для соціальних і гуманітарних наук, особливо для антропології, соціології, психології, педагогіки, історії, культурології, мистецтва. Шкода, що зарубіжні дослідники та інші читачі можуть ознайомитися з анотацією монографії лише англійською та російською мовами. Вважаю, що ця монографія заслуговує на широке поширення через наукову, культурну, а особливо гуманітарну цінність, тому доцільно було б перекласти її англійською мовою. Це був би ще один крок до інформування світу про глобальне дослідження проблеми на науковому рівні, яке проводиться в Литві».

Похвально, що В. Гудоніс у відповідь на попередньо висловлене зауваження професора П. Юцевічєнє, надає читачам текст книги кількома мовами.

Національне коріння автора книги можна одразу визначити за ілюстраціями та деяким матеріалом: поштова марка, пам›ятник Людвіку Лазарю Заменгофу (Вейсеяй, Литва) тощо.

Ця книга, як стверджує сам автор, не претендує на наукове дослідження, її мета – надати читачам пізнавальну розповідь про носія

есперанто, письменника-символіста, педагога для сліпих, музиканта, поліглота Василя Єрошенка (1890–1952), показати суспільству можливості незрячої людини.

Зазначу, що біографічний жанр не є новим для професора В. Гудоніса. Ще у 2001 році він уклав і видав 599-сторінковий «Словник тифологічних імен», до якого ввійшли імена та прізвища 1135 відомих незрячих людей світу та короткі описи їх біографії. Тема Василя Єрошенка автору книги давно близька, оскільки з 1986 року професор В. Гудоніс опублікував 19 статей і розділів книг про В. Єрошенка в газетах, журналах та інших виданнях. У 2023 році десять витягів з цієї книги литовською мовою було опубліковано в газеті «Šiaulių kraštas» (див. бібліографію).

Доводиться констатувати, що інформація про В. Єрошенка в публікаціях різних авторів є обмеженою, а подекуди й суперечливою, у цьому переконався автор книги, коли збирав матеріал. Саме з цієї причини автор іноді подає декілька версій дат чи фактів. З іншого боку, сукупність наявних фактів складає настільки фантастичну історію життя сліпої людини, що вигадати її неможливо.

Мало хто знає, що матеріали життя і діяльності Василя Єрошенка, який не виправдав довіри колишньої влади, до сих пір залишаються засекреченими в архівах російської безпеки. Автор книги вірить, що рано чи пізно ці документи будуть доступні, тоді він оприлюднить і доповнить біографію письменника. На цей час найбільш очікуваними є результати дослідницької групи «Василій Єрошенко та епоха».

Той, хто прочитає цю книгу, зрозуміє, що її підготував уважний вчений, для якого важливо не тільки надати читачеві нові знання, але й за допомогою ілюстрацій зрячому читачеві надати уявлення про азбуку Брайля, інструменти для письма, шахи та інші візуальні засоби для сліпих.

Книга професора Вітаутаса Гудоніса представляє величезний потенціал можливостей незрячих людей, тому цілком імовірно, що вона допоможе суспільству змінити, чи хоча б покращити, ставлення до людей із різними недугами не тільки в Литві, а й в інших країнах.

Д-р. Стасіс Туменас

Вступ

Одним із перших про Василя Єрошенка дізнався журналіст і китаєзнавець Володимир Рогов (1906–1988), який у 1939 році працював у Китаї та вивчав творчість письменника, китайського класика Лу Сіня. Він знайшов росіянина, згаданого в Айлосянці, в «Історії качок» Лу Сіня. Лише в Японії Володимир Рогов, зустрівшись із японським письменником Акітою Удзяком, членами сім'ї Соми Кокко, журналістом Фукуока Сєйті, який знав цю людину, зрозумів, що Василя Єрошенка знають більше в Японії, ніж у Росії. Хоч ім'я Василя Єрошенка і внесено до японських та есперанто-енциклопедій, в Америці про нього знають мало. У книжці про відомих сліпих американський автор згадав лише про двох із колишнього Радянського Союзу: доктора наук Ольгу Скороходову (1911–1982), яка як і американка Гелен Келлер (Helen Adams Keller, 1880–1968), була сліпою і глухою, і письменника Миколу Островського (1904–1936).

Однак навіть на батьківщині ім›я Василя Єрошенка знали не всі. Вважається, що причиною цього є надзвичайна багатогранність його прагнень і духовних інтересів, які протягом багатьох років суперечили оприлюдненим «істинним» офіційним поглядам. На формування світогляду Василя Єрошенка вплинула його активна участь в есперантистському русі, вивчення творчості Льва Толстого (1828–1910), Петра Кропоткіна (1842–1921), бахаїзму, буддизму, і східних традицій. Причиною маловідомості письменника є також неодноразове цілеспрямоване знищення його архіву, як за життя, так і після смерті. Перші дослідження життя і творчості в колишньому Радянському Союзі почалися лише через п'ять років після його смерті. Мовний бар'єр – це ще одна перешкода відомості письменника, яку сам Василь Єрошенко долав з легкістю, але виявилась непосильною для дослідників. Його твори написані есперанто та японською мовами, а деякі перекладені китайською, та на батьківщині досі немає виданого повного зібрання творів письменника (Патлань, 2003).

Хто б у першій половині XX століття міг би повірити, що сліпий жив і навчався у Москві, Лондоні, Токіо, Парижі, Лейпцигу, часто подорожував один Індією, Бірмою, Японією, Китаєм, Тайландом, а потім Туркменістаном і, за його власними словами , «побачив світ»?

Дивно, що про Василя Єрошенка, сліпого знавця есперанто, мандрівника і письменника, земляки дізналися тільки від японців і китайців. Та найцікавіше, що 63-річний письменник у східних країнах прожив близько десяти років. У той період він дискутував з Рабіндранатом Тагором, подружився з китайським письменником Лу Сінем, жив у його будинку, викладав у Пекінському та Токійському університетах.

Можливо, на його невизнання вплинули і політичні погляди. Василь Єрошенко вважався анархістом, бахаїстом – послідовником мусульманського релігійного лідера Бахаулли, підтримував

космополітизм польського лікаря-єврея Людвіга Заменгофа, а також пропагував створену останнім міжнародну мову есперанто.

Автор просить вибачення у читачів за можливі неточності в написанні прізвищ та інші неточності перекладу.

Н. Малинка. Світло душі. Фото з особистого архіву автора

Дитинство Василя. По дорозі зі сліпими жебраками

Василь Єрошенко прийшов у цей світ напередодні Нового року – 31 грудня 1890 року (за старим стилем) у родині заможних селян Якова (1866–1942 чи 1948?) та Євдокії (Семикіна, 1866–1942) переселенців з України в с. Обухівка Курської губернії, недалеко від міста Старий Оскол (Росія).Родина була багатодітною:

дочка Неоніла (10.02.1887–1972),

син Олександр (31.11.1888–02.11.1942),

син Василь (31.12.1889–24.12.1952),

імовірно дочка Катерина (1890?–1896?),

дочка Пелагея (20.09.1891–24.02.1947),

син Стефан (1893-08-02–?),

дочка Марія (23.02.1897–13.09.1979),

дочка Анна (23.06.1898–16.10.1900),

син Борис (1899–12.10.1901),

син Іван (23.02.1901–?),

дочка Антоніна (04.08.1902–після 1980),

дочка Єлизавета (23.04.1906–22.05.1906) (Патлань, 2015а).

Батько майбутнього письменника орендував землю у графа Олексія Орлова-Давидова (1871–1935), торгував лісом. Жителька села Обухівка Ф. Солдатова згадує, що «...батько, Яків Єрошенко, був дрібним купцем, мав близько 200–300 гектар Бондаревського лісу і магазин. Орендували не тільки землю, а й городи. Яків Єрошенко був доброю і симпатичною людиною. Він поважав бідних людей і допомагав їм. Наша родина жила бідно. Він часто нам допомагав, добре платив батькові за теслярську роботу. (Зі спогадів Ф. Солдатової, Обухівка, 1972) http://eroshenko.org.ru/eroshenko-glazami-ego-sovremennikov

Як і багато віруючих того часу, батько Василя сприйняв сліпоту дитини як кару Божу: «І першою прірвою в його впорядкованому житті була несподівана сліпота маленького сина. Уміючи зберігати спокій у хвилини радості і смутку, батько, коли вже не залишалося сумнівів убезповоротності лиха, не одну ніч схилявся перед іконами і намагався не молитися за свої гріхи перед Господом Богом, а з'ясувати, у чому він винен, за що покараний, хоча того ніхто знати не міг...» (Поляковський, 2000). Тут стає очевидним розуміння дитячої сліпоти як Божої кари, яке збереглося у свідомості деяких віруючих і донині.

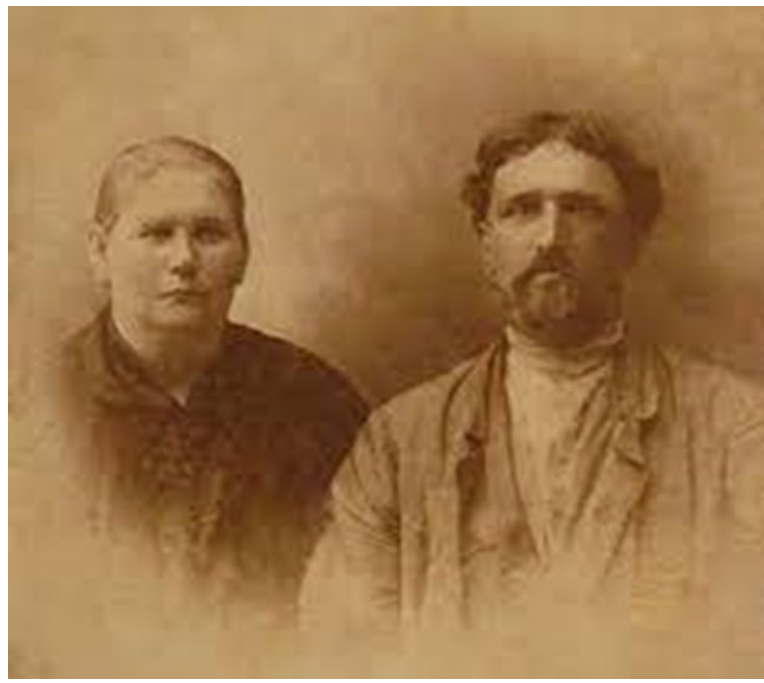

Батьки Василя – Єрошенко Євдокія Василівна (Семикіна) та Яків Васильович, 1939 р. Фото з особистого архіву Б. Осикова http://www.belgorodbibli-oteka.ru/Files/foto.html

Існує кілька версій причин сліпоти Василя Єрошенка. Одне з них те, що він захворів на кір у чотири роки, а батьки до лікаря не зверталися. Одного разу взимку благочестива тітка таємно від батьків віднесла малого Василька до церкви, де його окропили святою водою, а потім, не дивлячись на сильний мороз, повела змоклу дитину додому. Хлопчик захворів на пневмонію, що ускладнило розвитку кору, і в результаті чого дитина осліпла. Чотири зорові образи залишились у пам'яті Василя на все життя: блакитне небо, голуби, сільська церква та обличчя матері.

Пізніше Василь Єрошенко розповідав, що спочатку був як загнане в кут вовченя. Він сидів у найдальшому від людей кутку кімнати,

різко висловлювався з найменшого приводу і цілими днями плакав. У працьовитій та дружній родині розумного хлопчика берегли, а по можливості навіть балували чим могли. Василя завжди підтримували батьки, брати і сестри. Мати допомагала дитині робити перші кроки. Вона виводила сина на середину кімнати, звідки він мав дістатися до свого кутка. Згодом виводила на подвір'я, так Василь отримав перші навички орієнтування у просторі. Незабаром дитина навчилася орієнтуватися у селі, лісі, полі не гірше, ніж у батьківській хаті. Батьки, які помітили добрий слух Василя, навчили його грати на гітарі, скрипці, а згодом і на фортепіано.

У селі Обухівка, де серед вишневих садів мирно співіснували білі українські хатки з темними російськими хатами, люди швидко звикли до юнака-сліпця і перестали дивуватися, коли той ходив без палиці. Мати навчила його користуватися вогнем і предметами побуту. Її ніжні, але рішучі дії допомогли Василю на все життя впевнено орієнтуватися у просторі. Мабуть, він використовував усі можливі орієнтири для сліпих: визначення відстані за м'язовою втомою, звуковим відлунням, перепадами температури, сонцем. Таким чином, мама, яка сама вчилася і здобула навички орієнтування у просторі, вселила синові впевненість у власних силах і заклала основи самостійності.

Хлопчик вперто вчився «зрячої ходи», але його колишні товариші спочатку навіть боялися підхоти до сліпого. Більшість односельчан не завдавали хлопцю шкоди, однак деякі ігнорували його і дали прізвисько «Темний».

Родина Василя Єрошенка. Фото з http://www.belgorodbiblioteka.ru/Files/foto.html

Родина Василя Єрошенка. Фото невстановленого фотографа

Перспектива життя теж не вабила. Наприкінці XIX століття сліпі селяни Росії і України могли приєднатися до жебраків чи мандрівних сліпих кобзарів. Іншого варіанту життя на той час не було (Мурашковська, Мурашковський, 1986–1987). Болгарський етнограф Катя Михайлова зазначає, що від середньовіччя до XX ст. 30–40-річного сліпого музиканта-мандрівника знали в багатьох країнах. Росіяни називали їх сліпими жебраками, українці – кобзарями, лірниками, бандуристами, білоруси – старці, поляки – дзяди, словаки – зобраци (жебраки), серби – сліпі гуслярі (сліпі менестрелі), болгари – слепи гъдулаями (сліпі волинщики), македонці – питачі (жебраки) (Михайлова, 2004). Часто в Росії та Україні сліпу дитину віддавали до сліпого лірника, щоб той за плату навчав її музиці (Боржковський, 1889). Є відомості, що дітей навіть сліпили, щоб вони стали музикантами-жебраками. Галицькі гуцули традиційно передавали цю «професію» з покоління в покоління, спеціально для цього сліплячи свого старшого сина (Василевський, 1900). На початку XX століття у Болгарії бідні матері також часто осліплювала одного зі своїх дітей, щоб продати його сліпим жебракам, таким чином мали можливість прогодувати сім'ю (Каравелов, 1930). Подібні випадки відомі і у сербських землях (Мурко, 1951; Михайлова, 2004). Цей факт відображено у фольклорі цих країн:

Выколю твои черные очи,
Дам тебе гусли яворовые,
И пойдешь ты от города к городу...

Я тобі чорні очі виколю
Я подарую тобі солодкі рингтони
І будеш їздити з міста в місто...
(Матич, 1964 р., 291)

Оскільки родина Єрошенка була заможньою, доля сліпого мандрівного музиканта йому не загрожувала. Спів кобзарів, як і твори Тараса Шевченка (1814–1861), малий Василько міг чути, коли батько брав його із собою на ярмарок у Старий Оскіл.

М. Дерегус. Малий Тарас (Шевченко) слухає кобзаря.
Фото з особистого архіву автора

Помітивши винятковий музичний слух хлопчика, батьки купили йому фортепіано і навчали його музиці вдома. Поміщик граф Олексій Орлов–Давидов, у якого Яків Єрошенко орендував землю, подбав про те, щоб дев›ятирічний хлопчик почав вчитися. Батько довго думав, де

навчати сина, у сліпого в Росії не було особливого вибору - або в притулок (куди було непросто потрапити), або в училище для сліпих, яких в країні було кілька: в 1806 році заснований французом Валентином Гаюї (Valentin Haüy, 1745–1822) у Петербурзі – для дворян, у Москві – для простих людей (Харьковський, 1978).

15 липня 1899 року Василь Єрошенко був прийнятий до навчального закладу Московського благодійно-просвітницького товариства сліпих дітей під патронатом імператриці Марії Федорівни. Цей навчальний заклад для сліпих був заснований у 1882 році лютеранським пастором Генріхом Дікхоффом (1833–1911). Знаходився він на Другій Мещанській вулиці в Москві, де Василь навчався в 1899–1908 роках.

Хлопець із села опинився у світі «дитячого бараку». Величезний шкільний будинок, глухий паркан, маленьке подвір›я, яке діти називали «сковорода». Тут дозволялося гуляти лише одну годину на день, із суворою умовою: дівчатка і хлопці прогулюються у різний час окремо. Удень і вночі над головами дітей свистів батіг директора школи, полковника запасу А. Вітте, за найменшу провину їх нещадно карали (Харьковський, 1978).

У статті «Сліпі» енциклопедичного словника Брокгауза і Джефрона зазначається, що після від'їзду засновника навчального закладу Валентина Гаджуджі на прохання директора навчального закладу для сліпих М. Пілецького (Мартин Степанович Пілецький-Урбанович, 1780–1859), у 1824 році, як засіб приборкання сліпих студентів, були введені тілесні покарання. Мабуть, цей «педагогічний» досвід перейняв із петербурзького навчального закладу для сліпих подібний заклад у Москві.

Це був дивний навчальний заклад, відрізаний від решти світу. Учням не дозволялося залишати територію школи після уроків, а також повертатися до батьків під час канікул (Пашнев, 1971).

Утримувався заклад на пожертви купців, а в річних звітах обов'язково зазначалося, хто скільки пожертвував. Із 24 годин, відведених на навчання, 4 години відводилося на «Викладання Закону Божого». Позитивно можна оцінити те, що в цьому закладі багато уваги приділялося естетичному вихованню. Окрім традиційних навчальних предметів, дітей навчали церковного співу, який викладався у шкільній невеликій церкві. Артисти імператорських театрів навчали дітей грі на різних музичних інструментах. Спочатку навчальним закладом, який згодом став професійним оркестром для сліпих, безоплатно керували А. Єромолова та Ф. Швінгас. Найталановитіших учнів старших класів запрошували співати у прославлений на той час церковний хор. Відомий актор і режисер того часу Костянтин Станіславський (1863–1938), який почув хор сліпих у колонній залі Дворянського зібрання, був настільки вражений, що дозволяв усім сліпим Москви безкоштовно відвідувати театральні вистави. На той час у репертуарі МХАТу ставили спектаклі А. Чехова

«Три сестри», «Синій птах», «Горе від розуму» А. Грибоєдова, «Дугне» Ф. Достоєвського тощо (Поляковський, 2002). Також у навчальному закладі було створено струнно-духовий оркестр, музиканти якого влітку виступали на відкритих міських сценах, а взимку – у ресторанах.

Цим професійним хором керував артист Імператорського театру Я. Сорокін. Він також читав студентам в консерваторії курс історії та теорії музики за підручником Н. Римського-Корсакова, що свідчить про високий рівень музичної підготовки учнів. Після складання іспитів першого рівня чотирьох класів діти отримували статус старшокласників з можливістю вибору професії на власний розсуд. Щоправда, вибір був невеликий: для хлопчиків – виготовлення щіток або плетіння з лози, для дівчаток – в'язання чи вишивання (Патлань, 2020 р).

Г. Тома. Школа для сліпих в›язальниць мережива.
Фото з особистого архіву автора

Будучи студентом старших курсів, Василь Єрошенко вивчав англійську мову. У цьому навчальному закладі він познайомився із рельєфним шестикутним шрифтом Брайля, який склав сліпий французький педагог, органіст Луї Брайль (Louis Braille, 1809–1852). Луї втратив зір у віці трьох років після того, як в майстерні його батька поранив око палицею. Брайль навчався в Паризькому інституті для сліпих (так у тогочасній

Європі називали школи для сліпих). У 1821 році згаданий навчальний заклад відвідав Шарль Барб'є де ла Сер (Charles Barbier de la Serre, 1767–1841), колишній військовий і винахідник альтернативних письмових інструментів поділився своїм винаходом у 1815 році, називаючи його – нічне письмо. Це був код із 12 помітних крапок, які дозволяли солдатам, не розмовляючи, ділитися надсекретною інформацією про хід бою. На жаль, солдатам цей код було складно розуміти тільки на дотик, але не для дванадцятирічного Луї, який залишив шість із дванадцяти пунктів. У 1829 році Л. Брайль видав свою першу книгу з таким текстом (https://louisbraillebio.weebly.com/biography.html). Луї Брайль також, з деякими вдосконаленнями, використовував інструменти для письма, винайдені Чарлем Барбю, для крапкового рельєфного письма.

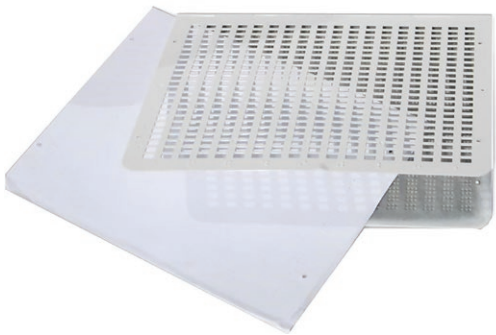

Таблиця для письма шрифтом Брайля.

Ручки Брайля.
Фото невстановленого фотографа

Щільно, пунктирно говорив папір, звучав як голоси героїв казок Олександра Пушкіна, віршів Миколи Нєкрасова, Тараса Шевченка. Уночі, коли в школі було тихо, Василь брав товстий том, і, обводячи пальцями крапки, читав, читав, читав... Коли всі книжки шрифтом Брайля в бібліотеці були прочитані, він створював у своїй свідомості власні версії, і почав їх записувати, так з'явилися перші оповідання. У школі Василь мав прізвисько «Єролей» (Панков, 2017).

У хлопчика був не тільки хороший слух, а й чудовий голос. Співав у шкільному хорі, отримав право відвідувати клас фортепіано, хоча на цьому інструменті у той час навчали лише дівчат. Вчився грати на скрипці та гітарі. Вчителі пророкували йому кар›єру музиканта.

У нарисі «Сторінки мого шкільного життя» Єрошенко яскраво описав візит до школи китайського дипломата Лі Чунь-чжана (1823–1901). Василь згадував, що нібито вчителі говорили незрячим дітям, що біла раса вища, а всі інші – нижчі, але пан Лі, хоч і належав до «неповноцінної» раси, люб'язно дозволяв дітям не лише торкатися його одягу, а й також доторкнутися до корони на голові. Дітям він здавався освіченішим за

грубого шкільного двірника, який належав до «вищої раси». Можливо, це перше знайомство із китайцем і викликало у юного Василя інтерес до країн Сходу та її культури.

15 травня 1908 року, склавши випускні іспити, Василь Єрошенко отримав початкову чотирирічну та елементарну музичну освіту, набув навичок виготовлення пензликів. Крім того, він навчився читати і писати шрифтом Брайля, переплітати книги, склеювати коробки, грати на гітарі, балалайці, скрипці і набув хороших основ гри на фортепіано. Виявлений талант до музики згодом став йому в нагоді.

Пройшовши складний конкурс, Васил Єрошенк вступив до Московського симфонічного оркестру для сліпих другим скрипалем. Опікуни допомогли йому знайти житло, поселили у знаменитому московському недорогому будинку Салодовнікова, що розташований у кварталі для самотніх мешканців.

Ресторан «Якір», де вечорами грав оркестр, був недалеко, тому Василь зазвичай ходив на роботу і з роботи пішки (Патлань, 2012). У двох залах цього ресторану грали незрячі музиканти, а їхній репертуар налічував близько п’ятиста творів (Панков, 2017).

На фасаді будівлі своєрідної архітектурної школи, яка збереглася донині, на колишній Другій Мещанській (нині вулиці Гіляровського, № 6) встановлено меморіальну дошку з іменем письменника Василя Єрошенка.

Церква святих Петра і Павла в Обухівці, Росія. Вона була побудована близько 1842 року і згоріла в 1946 році. Ймовірно, саме її образ залишився в пам›яті Василя Єрошенка. Фото з сайту https://blogs.bl.uk/european/2024/04/braillle-books-in-slavonic-collections-1.html

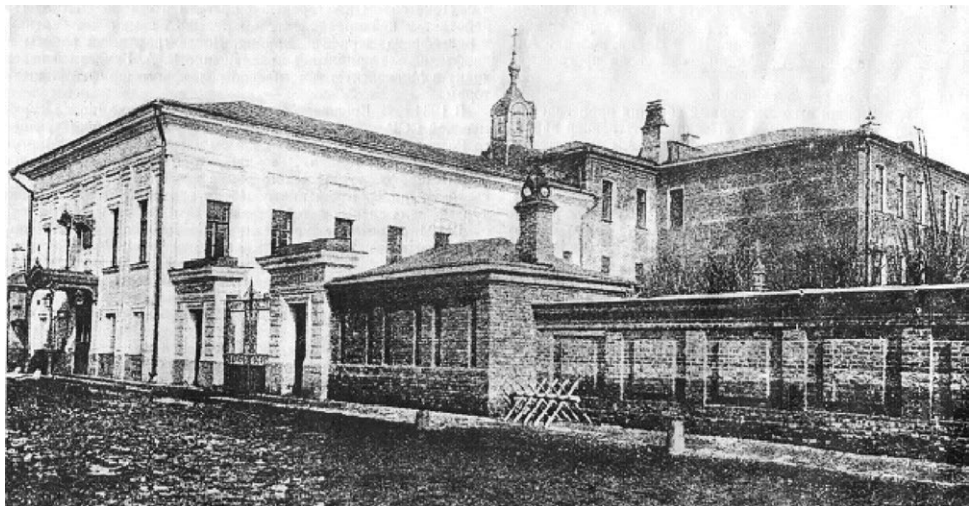

Будинок Московського товариства піклування навчання і виховання сліпих дітей, де навчався Василь Єрошенко.
Фото з «Письменник і публіцист В. Я. Єрошенко». Укладач А. Н. Сизова, 1990

Церква святих Адріана і Наталії у Москві, де співав хор сліпих учнів.
Фото з «Письменник та публіцист В. Я. Єрошенко». Упорядник А. Н. Сізова, 1990

Есперанто як лампа Аладдіна

Навесні 1908 року в ресторані «Якір», на Сухаревській площі, щовечора почав з'являтися юнак. Сумна посмішка осяяла ніжне, навіть злегка жіночне обличчя. Він граційно відкидав назад хвилясте лляне волосся, яке спадало йому на плечі, і починав співати. Найчастіше відвідувачі закладу замовляли «циганські» пісні, за їх виконання дуже добре віддячували. Ветеран оркестру М.Великанов пізніше згадував дуже дивного музиканта, який зовсім не вживав спиртних напоїв, не палив, не цікавився жінками і їв хлібні сухарі. «Ох, як ми Васю дражнили, - писав він,- навіть монахом називали. Слухняно схиливши голову, він мовчки слухав і посміхався. Він був якийсь сумний і замислений» (Мурашковська і Мурашковський, 1986–1987).

Розпочалось нудне і однотипне життя Василя Єрошенка, сліпого музиканта ресторану. На ранок він повертався у свій московський будинок для незрячих на Мещанській, де в маленькій кімнаті на нього чекало ліжко. Зароблені гроші він часто віддавав безробітному актору, який читав йому Пушкіна, Андерсена, Шекспіра… А ввечері – знову ресторанний дим, душне повітря, п'яні бесіди… «Скільки разів мені хотілось заснути і не прокинутись» (Харьковський, 1978, с. 35) Так пізніше згадував цей період свого життя Василь Єрошенко.

Сучасники запам'ятали його таким: дещо наївне, навіть дитяче обличчя, хвилясті лляні пасма волосся, довга сорочка, випущена на штани, широкий ремінь із пряжкою, голова завжди трохи нахилена вправо – уся його зовнішність була наповнена художньою гідністю. Особливо чаруючим був його тихий голос, який говорив про його пристрасну і мрійливу натуру. На обличчі сумна посмішка, яку Лу Сінь, класик китайської літератури, пізніше назве «посмішка страждання». На думку А. Поляковського, Василь належав до особливої групи сліпців, які вже мали життєвий досвід і знання, здобуті протягом довгих років мадрування, що на той час були майже не під силу сліпим. Палиця сліпця – чуттєве продовження його тіла і нервової системи, вона не гірше за міношукач привчає власника постійно бути на поготові. Почуття самозбереження рідко зраджувало Василя Єрошенка» (Поляковський, 2000).

Життя познайомило талановитого юнака Єрошенка із перекладачкою, есперантисткою Анною Шараповою (1863–1923), яка розказала йому про мистецтво есперанто, мову міжнародного спілкування, яка утворилась у 1887 році, про її творця, польського лікаря єврейського походження – офтальмолога Людвіка Лейзера Заменгофе, про петербурзьку спільноту «Есперанто», членом якого був і письменник Лев Толстой. Анна Шарапова переклала на есперанто декілька творів Толстого, на той час не існувало іноземних підручників і словників для незрячих. Навчити Василя мистецтву есперанто Анні Шараповій допоміг її п'ятнадцятилітній племінник (Ауербах, 1961). Цією мовою зацікавився

Лев Толстой, енергійний есперантист, який вивчив її за два місяці, так само як і Василь Єрошенко (Панков, 2017).

Анна Шарапова (1863–1923) – активна пропагандистка мови есперанто, поч.. XX ст.
Фото з «Письменник і публіцист В. Я. Єрошенко». Укладач А. Н. Сизова, 1990

Кажуть, що есперанто має дві важливі характеристики: її легко вивчити завдяки простій граматиці та відсутності винятків, і вона абсолютно нейтральна, тобто, не пов›язана із жодною державою чи нацією.

Людвік Лазар Заменгоф (1859–1917), офтальмолог, лінгвіст, творець мови есперанто, народився в Білостоці (Польща, тоді частина Росії), у родині вчителя іноземної мови. Навчаючись у гімназії, він старанно вивчав іноземні мови. Після закінчення медичних студій у Москві та Варшаві, у 1885 році, Людвік приїхав до чоловіка своєї сестри у Вейсею в Литві. Там Л. Заменгоф працював лікарем і відновив рукопис мовою есперанто. Тому батьківщиною мови есперанто литовці називають Вейсею, де у садибному парку у 1998 році литовським скульптором Юліусом Нарушісом було встановлено погруддя Людвіку Лазару Заменгофу, у Литві і до нині належним чином вшановують пам›ять найвідомішого у світі литовця. Йому встановлено два пам›ятники у Вейсеї, литовською мовою видано чимало біографічних книг про цього великого гуманіста (Єгоров, 2019).

Пам›ятний камінь у Вейсеї (Литва), на якому есперанто написано: «На цьому місці був будинок, де в 1886–1887 роках жив і творив Людвік Заменгоф*, творець мови есперанто*».
Фото спілки есперантистів Литви

На вшанування пам›яті Л. Заменгофа випущено пам›ятні медалі, символічні банкноти та поштові марки з його зображенням. Існує гіпотеза, що Людвік Заменгоф щорічно видавав адресні книги для есперантистів під назвою «Адресаріо» (Струк, 2021).

Бюст творця мови есперанто Людвіка Лазаря Заменгофа в парку садиби Вейсея (Литва).
Фото https://tyt.lt/picture/33045/category/2150-veisieju-dvaro-parkas-2019-vasara

Пам›ятні медалі та монети із зображенням Л. Заменгофа.
Фото невстановлених фотографів

Поштові марки та барельєф Н. Блажкова із зображенням Л. Заменгофа.
Фото невстановленого фотографа.

Анна Шарапова порадила майбутньому письменнику Василю Єрошенко відвідувати курси есперанто. Завдяки наполегливій праці вже через декілька місяців юнак заговорив цією мовою. Чи було це пов'язано з легкістю вивчення есперанто і з нестандартними мовними особливостями незрячого хлопця? Мабуть, обидва варіанти правильні. Якби там не було, ще у 1911 році Василь Єрошенко відвідав Московський есперанто-клуб, де швидко адаптувався і почував себе комфортно. У цьому клубі збирались художники, письменники, поети, нерідко з'являлись іноземці.

Мова есперанто розширила коло знайомств Василя, що дуже знадобилося в майбутньому під час подорожей. Єрошенко писав: **«Я можу із впевненістю сказати, що лампа Аладдіна не допомогла б мені так, як зелена зірка – символ мови есперанто. Я впевнений: жоден джин із арабських казок не допоміг би мені так, як геній Заменгоф, творець мови есперанто»** (Харьковський, 1978, с. 37).

На території Росії есперанто у різні часи цінувалась по-різному. У дореволюційній Росії есперантисти розповсюджували підручники цією мовою навіть у місцях позбавлення волі. Збереглась інформація, що деякий час Сталін, знаходячись у засланні, хотів вивчити есперанто (один із політичних в'язнів приніс підручник), але ідея вивчення швидко згасла. 1 травня 1917 року відбулась хода есперантистів під червоним прапором, на якому в білому квадраті була зображена п'ятикінцева зелена зірка із

гаслом «Пролетарії усіх країн, об'єднуйтесь!» Організатори вважали, що міжнародна мова есперанто зміцнить міжнародну єдність. Подібна хода есперантистів відбулась у Петрограді та інших містах Росії. У 1917 році у Петрограді під час зустрічі Чинизеллі есперантистка Калініна презентувала підручники есперанто міністру-соціалісту Олександру Керенському, Григорію Зинов'єву, Ісааку Лившицу та іншим членам Ради робочих і солдатських депутатів того часу (Сидоров, 2012). (http://historio.ru/antaurev-movado-ru.php).

Можна припустити, що саме мова есперанто допомогла Василю Єрошенко вивчити інші мови. Мотивація і притамання незрячим людям чудова пам'ять допомогли Єрошенку здобути славу гарного шахматиста. Деякі незрячі можуть грати один з одним у шахи навіть без дошки. Відомо, що в Японії в освітніх закладах для сліпих спеціально розвивали пам'ять учнів. Однак при відсутності зорової інформації незрячі змушені запам'ятовувати більше, що теж сприяє розвитку пам'яті. Автору книги довелося проводити науково-дослідну роботу разом сліпими із колегами-дослідниками. На той час ми не обтяжували себе пошуками потрібних номерів у телефонній книжці: якщо незрячі колеги хоч раз телефонували на потрібний номер, то вони одразу безпомилково проговорювали його.

Юний Василь Єрошенко почав відкладати гроші на свою першу подорож за кордон. У 1911 році майбутній письменник і мандрівник поїхав разом із оркестром до Кавказу. Не відомо, які місця вдалося йому відвідати, хто слухав його сумні пісні, але підручник есперанто він все ж таки взяв із собою, і у вільний час вивчав мову (Пашнєв, 1971).

Проте в колишньому Радянському Союзі есперанто було заборонено до 1937 року, а деяких пропагандистів есперанто, звинувачено у шпигунстві або контрреволюційній діяльності, їх розстрілювали або відправляли в табори. Таким прикладом може бути історія Миколи Риткова, актора театру Ленінського комсомолу. У 1938 році його викликали на Луб›янку (Москва, центральна в'язниця російських спецслужб з 1920 по 1991 рік), куди він прийшов сам, бо вважав, що їм потрібна допомога перекладача з есперанто. Однак там його заарештували і засудили на вісім років таборів. Відбувши покарання, Микола не заспокоївся. У 1948 році він написав листа Сталіну з проханням відновити Союз есперантистів. Кажуть, що тоді Сталін збожеволів: «Я скину це брудне намисто з шиї Москви» (Дашевський, 2022). Миколу Риткова засудили ще на 25 років таборів. Але, на щастя, незабаром після смерті Сталіна його звільнили. Може, Сталін ненавидів есперанто тому, що не володів нею? Проте Василь Єрошенко, захищаючи мову есперанто та есперантистів, також писав Сталіну. Можна припустити, що до «великого полководця» його листи не доходили, але як за неблагонадійною особою за Єрошенком постійно стежили місцеві силовики. Ненависть до цієї мови детально описана Ульріхом Лінсом у книжці «Небезпечна мова. Книга

про переслідування есперанто» (1999). Не можна сказати, що ініціатори мови есперанто доклали занадто мало зусиль для визнання цієї мови у світі. Китайський письменник Чжао Цзяньпінь у статті «Есперанто та Організація Об›єднаних Націй» пише, що після Другої світової війни, з метою сприяння руху есперанто, Міжнародна асоціація есперанто вирішила з 1946 року запросити підписи від міжнародних організацій та окремих осіб на підтримку мови есперанто, щоб у 1949 році розпочався всесвітній рух, зосереджений на цій мові. У зверненні за підписами зазначалося: «Розв›язання міжнародної мовної проблеми має велике практичне значення. Організація Об'єднаних Націй повинна серйозно розглянути це питання. Міжнародні допоміжні мови не виключають національних мов, а служать допоміжними, що дуже необхідно для покращення відносин між людьми світу та прискорення суспільного прогресу». Оскільки есперанто є єдиною міжнародною допоміжною мовою, яка досягла значного успіху, Організація Об'єднаних Націй використовує всі доступні засоби, щоб сприяти підвищенню ролі цієї мови. Додаток було перекладено на 25 основних мов і розіслано в різні країни. До 1949 року це запит підписали 492 міжнародні та національні організації із загальною кількістю 15,45 мільйонів осіб а також 895 000 індивідуальних підписів із 76 країн. Через два роки все це було укладено в чотири томи та представлено в ООН у 1950 році. Бенджамін А. Коен, тодішній заступник Генерального секретаря ООН, передав його ЮНЕСКО для ознайомлення. У 1953 році ЮНЕСКО представило цей документ країнам-членам. У 1954 році ЮНЕСКО провела загальну конференцію в Монтевідео, Уругвай, яка прийняла резолюцію такого змісту: «Відзначаючи результати, досягнуті есперанто в міжнародних академічних взаєминах і зближенні націй світу; визнаючи, що ці результати відповідають цілям та ідеалам ЮНЕСКО; зазначаючи, що деякі країни-члени повідомляють про готовність викладати у школах і вищих навчальних закладах освіти, щоб запровадити або розширити викладання есперанто в навчальних закладах і вимагати від цих країн-членів звітувати перед Генеральним директором про досягнуті результати; доручити генеральному директору стежити за ходом застосування есперанто в науці, освіті та культурі, співпрацювати з Міжнародною Всесвітньою Асоціацією з організаційних питань». Це перший випадок, коли ЮНЕСКО офіційно визнало освітню, наукову та культурну цінність мови есперанто. На цій конференції ЮНЕСКО також вирішила нагородити засновника мови есперанто Л. Л. Заменгофа одним із «Знаменитостей світової культури». (Чжао Цзяньпін, http://www.elerno.cn/movado/movado183.htm). Але світова спільнота, на жаль, не почула цю раціональну пропозицію ЮНЕСКО.

Якби есперанто була визнана мовою в Європейському Союзі, можна було б заощадити мільйони євро, які зараз витрачаються на переклади документів ЄС 27 європейськими мовами.

Незважаючи на це, багатьом людям з різних країн подобалася ця

штучна спрощена мова, адже вона дозволяла спілкуватися один з одним без перекладачів, допомагати один одному, брати участь у мовних конгресах есперанто. Згодом Василь Єрошенко був делегатом трьох таких з'їздів. Поїздка до Кавказу пробудила пристрасть до подорожей.

Литовська журналістка Йоланта Мішкініте, ділячись враженнями від поїздки до Іспанії, пише, що знаменитий палац Альгамбра в місті Гранада є не лише найважливішим твором старих майстрів Гранади, а й символом усієї Андалусії. Дивлячись на нього, можна зрозуміти болісне зітхання сліпого жебрака, зафіксоване біля воріт Альгамбри, де він стояв з простягнутою рукою: «Пожертвуй мені, заради Бога, немає нічого гіршого, ніж бути сліпим у Гранаді...» (Мішкініте, 2018). Тут і виникає стереотип зрячих: навіщо подорожувати наосліп, якщо все одно не бачиш краси навколо. Моя колишня незряча учениця, нині колега, Ірма Йокштите, головна героїня мого документального фільму «Ірмуте – Ірма», побувавши в кількох країнах, зазначає, що, стоячи на вершині гори, вона чує розповіді попутників про те, що вони бачать і що відчувають. Вона переймає їхні емоції і, за розповідями друзів, створює свої уявлення.

Думаю, читачі цієї книги не будуть дивуватися, чому Василь Єрошенко любив подорожувати, хоч і був сліпим.

В Англії: «Я дізнався, що *хуліган* – це англійське слово»

Анна Шарапова порадила Василю продовжити музичну освіту, але в Росії незрячих не приймали до консерваторії. Благодійник розповів Василю, що в Норвуді, передмісті Лондона, є Королівська академія музики для сліпих, де він може навчатися. Поки Василь продовжував вивчати англійську мову, Анна Шарапова подала документи на вступ Василя Єрошенка до Королівської музичної академії для сліпих у Норвуді. Невдовзі вони отримали позитивну відповідь. Російське товариство есперантистів відправило Василя Єрошенка на навчання до Лондона. Заощадивши кошти і отримавши відпустку в оркестрі, він приготувався до мандрів без супроводу.

Анна Миколаївна з властивою їй енергією почала готувати Василя Єрошенка до поїздки через чотири країни до Англії. Незабаром вона отримала відповіді на свої листи до іноземних есперантистів. Із Варшави, Берліна, Кельна, Брюсселя, Кале та Лондона їй повідомляли, що друзі з радістю допоможуть незрячому юнакові дістатися до Англії – передадуть його «із рук в руки» і влаштують «зелену естафету» (Харьковський, 1978). Цій жінці Василь був вдячний все своє життя, але, як і багато хто з нас, ми належним чином оцінюємо, коли втрачаємо близьку людину: «Яким було б моє життя, якби я не зустрів голубку Анну Миколаївну?» – холодно й тверезо, зі скляною від горя душею подумав він, залишивши на цвинтарі невеличкий гурт людей і прямуючи в бік вокзалу. Цього разу ворона мовчала, не заважала попрощатися із жінкою, значення якої у своїй долі Василь оцінював якщо не цілком, то все ж таки високо. Ні мати, ні батько – ніхто у світі! – не створив те, що в ньому пробудила ця маленька жінка, бідна вчителька, скромний ріг у світі співаючих сердець, наставниця, духовна мати, була для нього провідною зіркою» (Поляковський, 2000). Як ми вже згадували, письменник Василь Єрошенко порівняв мову есперанто з чарівною лампою Аладдіна, згаданою в казках Близького Сходу, яка відкрила йому шлях у світ.

У лютому 1912 року сліпий музикант, купивши квиток у третій клас, один вирушив у свою першу закордонну подорож до Великої Британії. Юлія Патлань реконструювала маршрут поїздки Василя Єрошенка: Москва – Варшава – Берлін – Кельн – Брюссель – Калє – Дувр – Кент – Лондон – Саутвік – Брайтон – Сент-Леонардс – Гастінгс – Східний Сассекс – Лондон – Санкт-Петербург – Москва (Патлань, 2014).

У Варшаві Василя повинні були зустріти польські есперантисти, але коли прибув московський потяг, Василя на пероні ніхто не зустрів. Невідомий торговець із Вільнюса запропонував йому допомогу: супроводив до потрібного вокзалу, купив квиток до Берліна, пригостив кавою та булочкою. Інші автори стверджують, що сліпого есперантиста все ж таки зустріли, але із запізненням.

Пізніше в інших місцях подорожі – Кельні, Брюсселі, Калє,

Берліні – друзі-есперантисти скрізь допомагали незрячому. Так Василь Єрошенко успішно дістався Лондона. На вокзалі Чарінг-Кросс сліпого юнака з Москви зустріли чоловік і дружина есперантисти Поль (1880–?) і Маргарет Лілі (1878–1935) Блейс. Поль Блейс був секретарем Бельгійської торгової палати в Лондоні. Маргарет була відомою есперанткою, автором «Посібника есперанто» (1908), «Прибутки мови есперанто» (1909) і «Мова світу: чому не есперанто?» (1916). Василь пробув у цій родині десять днів. У своїх мемуарах він пізніше писав: «Я провів десять днів із містером і місіс Блейс, і ці дні були найщасливішими в моєму житті в Англії... Мадам Блейз, як добра мати, почала вчити мене хорошим манерам» (Керзюк, 2010). До речі, гарних манер молодій людині бракуватиме і в Японії. Хоча діти навчаються більшості манер, наслідуючи дорослих, цей недолік зовсім не можна віднести до сліпоти. Якби Василь був зрячим, він зіткнувся б із такою невихованістю і в Британії, і в Японії. Головна причина тут – навколишнє середовище. Хлопець з російського села і досить закритого московського освітнього закладу для недворян не міг знати ні про вишуканий британський, ні про специфічний японському етикеті. Мабуть, родина Блейса, яка опікувалася ним, зрозуміла, що з його рівнем англійської мови юнака б не прийняли до академії. Не бажаючи травмувати Василя, вони організували кількамісячні підготовчі курси, щоб удосконалити його мову та підвищити рівень культури.

У Лондоні Василь Єрошенко знайшов багато друзів і однодумців, але особливо тісно він спілкувався зі сліпим британським есперантистом, фольклористом, консулом сліпих есперантистів Вільямом Персі Мерріком (1868–1956) і есперантистом, своїм учителем англійської мови, Вільямом Філімором (1844–1934). Шістдесятисемирічний Вільям Філімор навчився писати шрифтом Брайля ще у 1905 році і переписав багато книг для сліпих рельєфним шрифтом. Мабуть, бажаючи, щоб Василь мав більше можливостей покращити свою англійську, Вільям знайшов йому кімнату в неесперантській родині. Вільям, який став його найкращим другом, керував фінансовими справами Василя протягом усього його перебування в Англії. Вважається, що Єрошенко разом зі своїми новими друзями відвідував лондонський есперанто-клуб і посилено вивчав англійську мову. Після трьох місяців перебування Василя в Лондоні та вивчення англійської мови містер і місіс Блейз разом із Вільямом Філлімором відвезли незрячого гостя до Норвуда, де були розташовані Королівський коледж для сліпих і Академія музики для сліпих, заснована в 1871 році. Засновниками цього навчального закладу були двоє незрячих – англієць Томас Р. Армітаж (1824–1890) та американець лорд Френсіс Кемпбелл (1832–1914). Василя Єрошенка познайомили з леді Кемпбелл, дружиною засновника закладу. У цьому навчальному закладі особливу увагу приділяли навчанню та фізичній підготовці незрячих: плаванню, гімнастиці, веслуванню, велосипедному спорту, верховій їзді (Патлань, 2020). Василь Єрошенко навчався у цьому закладі з 20 травня по 23 липня 1912 року (Керзюк, 2010).

Єрошенко Василь, 1912.
Фото з https://uramdb.ru/writters/writter/5257443-vasilij-eroshenko.html

Так в Англії Василь Єрошенко вступив до Королівського педагогічного коледжу і Музикальну академію для незрячих у Норвуді (Рогов, 1958), що належить до Королівського інституту для сліпих. Юнак мав нагоду порівняти навчання в Академії Норвуд із спеціалізованим закритим навчальним закладом для сліпих у Москві. В англійській школі Василя здивувало те, що вся освіта спрямована на те, щоб незрячі почувалися повноцінними людьми: у шкільному басейні їх вчили не тільки плавати, а й рятувати потопаючих, школу обладнали роликами, ковзанярськими доріжками та чудовим стадіоном для незрячих.

В англійському навчальному закладі виступали відомі виконавці, і самі студенти. Тут Василь мав змогу слухати твори Бетховена, Баха, Генделя та інших класиків, багато читав... В англійський період з'являються перші вірші Василя Єрошенка, які починаються словами:

«Немає на світі щасливішої людини,

Я бачу сонце, я бачу світло...»

Юнак швидко зрозумів, що стати відомим музикантом у 22 роки вже пізно, він не хотів бути пересічним. Саме такої версії дотримуються деякі вчені, пояснюючи, чому Василь Єрошенко провчився в Норвудській академії музики всього кілька місяців.

Деякі автори вказують, що юнака відрахували із цього навчального закладу за те, що він катався на коні алеями Норвуд-парку: «Пане Єрошенко, як ви смієте? Ви порушили право приватної власності, сівши на чужого коня. Ви могли поранити людину, ви ж сліпий!» «Так, я не бачу, але ж кінь зрячий!» (Харьковський, 1978, с. 44). «Однак того ж тижня я надумав скупатися вночі в найближчому ставку. І знову гомін, ой-ой і суворий докір. Потім я дізнався, що слово «хуліган» англійського походження. Через цю халепу мене виключили з Королівського інституту для сліпих» (Поляковський, 2000).

Є ще одна версія вигнання з цього поважного закладу – через зв›язок з анархістами-емігрантами. Вважається, що відрахування з навчального закладу не засмутило юнака: головне, до чого він прагнув, досягнуто – він познайомився з передовими на той час методами навчання незрячих. У майбутньому дослідники біографії письменника можуть підтвердити чи спростувати викладені тут версії чи вказати іншу причину, чому Василь Єрошенко залишив цей англійський навчальний заклад, і решту часу жив у Лондоні та навчався самостійно. Працював у відділі Брайля Бібліотеки Британського музею. Альтруїзм і емпатія есперантистів до сліпих очевидні. Крім друкованих книг, деякі бібліотеки для сліпих також мали книги з ручним тисненням на есперанто. Уже в 1910 році, головним чином завдяки залученню колеги-есперантиста А. Дж. Адамса, віддані зрячі есперантисти почали писати від руки книги на есперанто для сліпих шрифтом Брайля. Їхній обсяг у Національній бібліотеці для сліпих у Лондоні з кожним роком зростав, оскільки група копіювачів-добровольців приділяла цій роботі багато особистого часу безоплатно (Historio de la Esperanto-movado inter la blinduloj 1888-2015, Keuruskopio Oy, 2016).

У бібліотеках він вивчав філософію, релігію, особливо буддизм, вивчав палі – священну мову священних книг буддистських ченців. Із друзями винайняв безробітного актора, який читав їм книжки вголос. Почав писати казки для дітей англійською мовою. Разом зі своїм другом-французом Марселем Сімоне, який навчав його французької мови, він відвідував музеї та бібліотеки. Живучи в Англії, Василь також відвідував клуб Товариства російських політичних емігрантів, познайомився із князем Петром Кропоткіним (1842–1921), географом і геологом, теоретиком анархізму, слухав його лекції і навіть бував у нього вдома. Під час перебування серед російських гостей він також познайомився із графом Олексієм Орловим-Давидовим, у якого батько Василя орендував землю. Пізніше ідеї пана Кропоткіна знайшли відображення у багатьох казках Василя Єрошенка, створених у Японії та Китаї. Мова есперанто разом з ідеями анархізму були надзвичайно популярними в країнах Сходу того часу. Наприклад, китайський анархічний журнал «Синьшиджи», який видавався тоді у Парижі, запропонував замінити китайську мовою есперанто, щоб Китай міг іти в ногу із цивілізацією того часу (Кучер, 2016).

Василь Єрошенко не залишився в Англії. Туман Лондона він сприймав як темряву, тому що тепло сонця, яке відчувається на обличчі сліпої людини, зосередженої на собі, орієнтуючись у величезному просторі, може служити для зрячої людини компасом. У туманні дні йому було набагато важче зорієнтуватися, постійно тягнуло на Схід, де на небі панував його провідник – сонце. Пізніше Едуард Пашньов неметафорично назве свою новелу про Василя Єрошенка: «Сонце – його провідник» (Пашньов, 1971). Після навчання у закладі для сліпих і самостійного навчання в Лондоні, де він написав свої перші вірші, юнак вирішив повернутися додому. Наприкінці вересня його вчитель англійської мови Вільям Філімор, з яким він востаннє жив у Лондоні, посадив його на пароплав, що прямував до Гамбурга. У Німеччині Василя Єрошенка вітали місцеві есперантисти. «Зелена естафета» продовжилася. Можна припустити, що дружба Вільяма та Василя надихнула британського есперантиста написати буклет про важливість мови есперанто для людей з вадами зору.

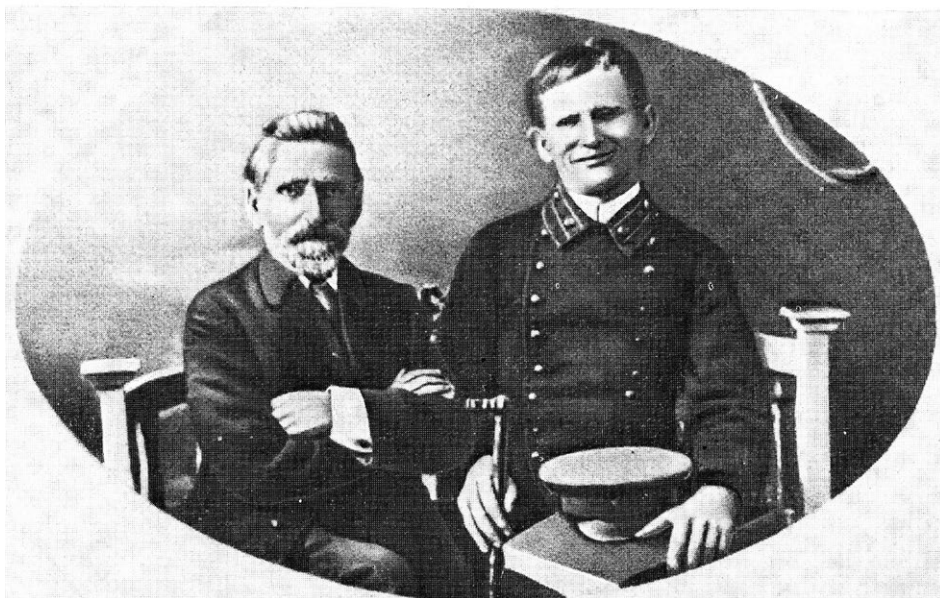

Василь Єрошенко з англійським есперантистом і своїм вчителем англійської мови Вільямом Філімором.
Фото з http://www.belgorodbiblioteka.ru/Files/foto.html

Обкладинка книги Вільяма Філімора «Важливість есперанто для сліпих», опубліковано у 1914 році. Фото з https://blogs.bl.uk/european/2014/12/i-raised-a-fire-in-my-heart-remembering-eroshenko.html

Сучасна друкарська машинка Брайля. Онлайн-доступ https://www.elitagroup.ru/pages/prod-TatraPoint.ph

Найбільше Василь радів брайлівській друкарській машинці, подарованій Вільямом Меріком. Цей подарунок британського есперантиста письменник дуже цінував, адже друкарські машини шрифтом Брайля з'явилися лише наприкінці XIX століття, і значно полегшили роботу незрячим письменникам. Досвідчений сліпий міг написати 30–50 слів за хвилину.

У 1912–1913 роках у пресі з'явилося кілька повідомлень про поїздку Василя Єрошенка: публікація секретаря Лондонського клубу

есперанто в газеті «Дейлі геральд» («The Daily Herald»), в російських журналах «Сліпий» і «Навколо світу», у 1913 році стаття Анни Шарапової «Есперанто-хвиля» («La Ondo de Esperanto») тощо. Сліпа людина, яка самостійно подорожувала країнами, була на той час сенсацією.

Юлія Патлань, цитуючи Віктора Першинаса, зазначає, що у квітневому номері журналу «Есперанто-хвиля» («La Ondo de Esperanto») за квітень 1912 року Анна Шарапова опублікувала статтю «Допомога есперантистам», де говорить: «Пан Василь Єрошенко, сліпий есперантист із Москви, який опанував англійську та міжнародну есперанто, вирішив удосконалити обидві мови. Із цією метою 9 лютого, абсолютно один, без супроводу, вирушив у свою першу подорож із Москви до Лондона. Протягом усієї подорожі есперантисти з різних країн зголосилися допомогти йому. За словами пані Софі Матар, есперантисти в Берліні не тільки зустріли Єрошенка на залізничному вокзалі, а й відвідали з ним Королівське товариство сліпих. Василь Єрошенко провів приємний вечір у Кельнському відділенні Всесвітньої асоціації есперантистів завдяки зусиллям місцевого телеграфіста пана Макса Кобленцера. У Парижі Єрошенка тепло зустріли відомі незрячі есперантисти, подружжя Д›Шальмонт, іспанці та німці за національністю. У місті Кале його зустріли лейтенант Ле Кланше та видавець, адвокат Перрен, які за власний кошт купили йому квиток до Лондона та супроводжували до пароплава, подбавши про його багаж та проїзні документи. Містер Файн із Дувра зустрів його на пристані, проводжав до потяга, що прямував до Лондона, і телеграфував своєму колезі в Лондон. У Лондоні подружжя Блезай родинно зустріли Єрошенка. Доброта і благородство представників асоціації есперанто має стати зразковим для всіх» (Патлань, 2020). Це повідомлення підтверджує припущення, що «зелену естафету» організувала Анна Шарапова, адже вона знала імена всіх благодійників, які допомагали її протеже. Публікація імен цих есперантистів у журналі була офіційною подякою їм. Єдність і альтруїзм есперантистів тієї епохи справді вражають.

Серед комплексних цілей цієї подорожі у юнака була ще одна таємна мета, зрозуміла кожному незрячому: «Чи не вирушив би я у подорож, не сподіваючись постати перед відомими англійськими офтальмологами?! Не з цього все почалося, і я не мала дитина, тому не знаю: навряд чи хтось скасує те, що написала доля...» (Поляковський, 2000). Можна припустити, що Василю Єрошенку перевірили зір у Лондоні. Ця поїздка до Лондона достатньо задокументована, про неї відомо близько 15 публікацій (Патлань, 2014). Подорож за кордон російського сліпого мала характер пропагандистської кампанії, присвяченої 25-річчю мови есперанто, але водночас Єрошенко показав, що сліпий може подорожувати самостійно, активно приймаючи допомогу оточуючих – знайомих і незнайомих йому людей (Патлань, 2020). Із Англії юнак повернувся освіченою, амбітною людиною, яка прагне вдосконалюватися.

Країна висхідного сонця: початок повнокровного життя

Після повернення з Англії Василь Єрошенко почав готуватися у дорогу до Японії. Його знову зарахували до Російського товариства есперантистів. Вважається, що Василь зацікавився східними країнами ще під час навчання в московському освітньому закладі для сліпих, а потім у Лондоні.

Юнак був знайомий із Сергієм, сином мандрівника і письменника Володимира Обручева (1863–1956), автора відомої «Землі Санікова», і зупинявся у будинку Обручева. Одного разу, слухаючи розповіді вченого про його мандрівки Китаєм, Василь запитав: «Чи не взяли б ви туди сліпого?» (Рерих, 1998, с. 38). Наведений епізод свідчить про те, що плани Василя Єрошенка на Сході не обмежувалися лише Японією.

Вільям Мерік, з яким свого часу жив Василь Єрошенко, свідчив, що Японія – єдина країна, де дуже поважають незрячих, оскільки вони здавна мали монополію на гру на традиційних японських музичних інструментах, кото та сямісен, і практикували масаж. Монополія цих сліпих професій має давню історію, що знайшло відображення і в японському образотворчому мистецтві.

Нісікава Сукенобу. Сліпий музикант сямісен.
Фото з особистого архіву автора

У Японії в 858 році, після смерті сліпого принца Чітояса, були зібрані податки на вшанування пам›яті незрячих людей. Сліпі могли займатися літературою, музикою, масажем, акупунктурою (Ян, Регер, Фриман, Скотт, 1977). Донині в Японії популярні сліпі масажисти та музиканти сямісен і кото.

Анна Шарапова познайомила Василя Єрошенка з людьми із консульства Японії в Москві. Знайшли недорогого вчителя Сімано Сабуро і через півроку до його англійської додали курс для початківців японської мови. Вже тоді Василь листувався з есперантистами Японії, Кореї, Бірми.

У 1914 році вищезгаданий московський есперанто-журнал «La Ondo de Esperanto» писав: «Пан Єрошенко, сліпий есперантист із Москви, який минулого року їздив до Англії, тепер їде до Токіо (Японія). Єрошенко їде без супроводу, він добре володіє есперанто і має намір користуватися послугами Універсальної асоціації есперанто» (Харьковський, 1978, с. 48).

Вивчати японську Василь почав ще в Москві із Сімано Сабуро. Вже 15 лютого 1914 року директор Токійської школи для сліпих Мачіда Норібумі (1856–1929) отримав від Єрошенка запит на дозвіл навчання та звернувся до міністерства за дозволом (Патлань, 2016).

Єрошенко Василь, 1914.
Фото з http://pmu.in.ua/nogroup/eroshenko/

Відправлений Товариством есперанто у квітні 1914 року юний мандрівник підготувався до Країни висхідного сонця. Поклавши в дорожню сумку словник есперанто Брайля, гітару, друкарську машинку Брайля, подаровану британським благодійником Вільямом Мерріком,

він сів у потяг і рушив у далеку подорож. У квітні Василь Єрошенко відправився із Владивостока до Японії на теплоході «Амур». Прибув до Токіо 27 квітня 1914 року, тобто за три місяці до початку Першої світової війни.

Як ми вже згадували, Василя Єрошенка відрядило до Японії Російське товариство есперанто. Сьогодні важко сказати, чи рекомендувало його Російське товариство есперанто, чи Василь був особисто знайомий з Накамура Кійо (1855–1930), професором Токійського університету, доктором наук, директором Центральної метеорологічної обсерваторії Японії, з яким листувався на есперанто. У 1879 році Накамура Кійо закінчив Токійський Імператорський університет за спеціальністю фізика. Із 1886 по 1889 рік він навчався у Німеччині, де закінчив навчання з метеорології в Берлінському університеті та Морській метеорологічній обсерваторії в Гамбурзі. У 1890 році він став інженером Японської центральної метеорологічної обсерваторії, а в 1895 році очолив як директор. У 1902 році отримав звання доктора наук, а з 1908р був членом Японської імператорської академії. Крім службових обов'язків, професор зробив великий внесок у популяризацію мови есперанто і був одним із лідерів японського товариства есперанто.

Професор Накамура Кійо.
Фото з https://www.vastalto.com/librejo/VeDNa/VeDNa.html

Професор Накамура Кійо зустрів Василя в Токіо і поселив його у себе вдома. У перші дні Василь розповідав професору про своє життя, від дитинства до приїзду в Японію. Накамура був дружній зі сліпим, майже кожен вечір вони проводили разом. Професор разом із Василем подорожували Токіо, вони часто виїжджали за місто на машині. Враження тогочасного юнака ілюструє уривок із щоденника Василя Єрошенка: «...Сьогодні о сьомій ранку я переродився. Каймей (традиція зміни імені) ще не відбулась, тому я ще не маю імені. Я, на жаль, досі не знаю японської. Наша сім'я складається з батька, матері та семи дітей, включаючи мене. Я другий син. Старший брат є наступником професора Накамури. Ми всі повинні поважати його та називати «ніісан», що означає «пан, старший брат». У перший день після мого приїзду професор навчив мене мінімальному етикету, після того, як я випадково, щоб не образити його дружину, хотів увійти в будинок взутим, зрештою, надворі було сухо, до того ж ми прибули на машині. Накамура зупинив мене, і біля дверей я перевзувся у капці. Хоч професор також отримав освіту в Європі, він, як і більшість японців, жив в одноповерховому дерев›яному будинку. Одна й та сама кімната служила і вітальнею, і їдальнею, і спальнею. На ніч стіл, за яким ми обідали, прибирали, і готували мені постіль: на підлогу стелили татамі – циновки близько двох метрів завдовжки і один метр завширшки, зверху їх покривали товстими покривалами – футонами. Я одягнув бавовняний халат, схожий на юкату, і заснув» (Харьковський, 1978, с. 53–53). У Японії Василь не почувався чужинцем, адже швидко зрозумів і прийняв близькі йому традиції цієї країни. Незабаром він з подивом усвідомив, що навчитися правильно кланятися і сидіти – це справжнє мистецтво. Вочевидь, до від'їзду Василя не познайомили з традиціями Країни висхідного сонця.

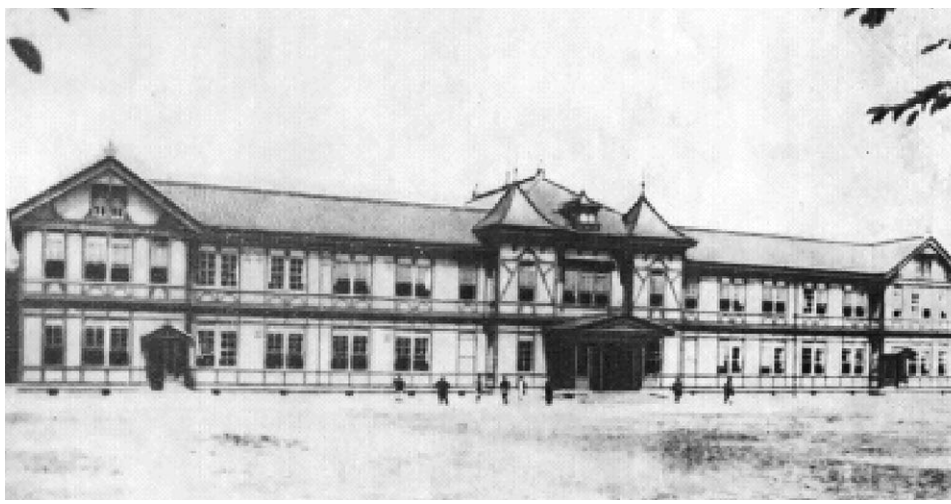

Будівля Токійської школи для сліпих. Фото із «Письменник і публіцист В. Я. Єрошенко». Укладач А. Н. Сизова, 1990

Як гість і протеже професора Накамури в школі для незрячих, Василь мав виняткові умови: у нього була окрема кімната для занять, куди приходили інструктори з масажу, а курс японської літератури читав російськомовний професор. Василю дозволили вибрати, що він хоче вчити. Двадцятичотирирічний хлопець вибрав програму навчання, яка складалася із чотирьох предметів: психологія, медицина, музика, японська мова та література. Інші автори стверджують, що він вивчав японську мову, медицину, філософію, історію, психологію, японську народну музику. Василь Єрошенко опанував традиційний масаж та акупунктуру, навчився грати музику кото та сямісен. Йому довелося ознайомитися майже з двома сотнями музичних творів, які складають традиційний репертуар сямісен, який передавався від учителя до учня наслух, без використання нот. Тому найкращими знавцями японської народної музики завжди були і залишаються незрячі музиканти.

На знак вдячності за навчання в цьому закладі Василь Єрошенка організував курси вивчення мови есперанто для однокурсників. Він навіть планував поїхати до Сполучених Штатів, взявши із собою кількох сліпих студентів, про що він писав есперантистам, які там мешкали, але ці плани не вдалося здійснити через брак коштів. Василь ніколи не залишався без справ: музикував, ліпив із глини, обговорював з однокласниками питання мистецтва, співав їм українські та російські пісні.

Василь Єрошенко з гітарою серед японських друзів.
Фото з http://ngosbs.info/chelovek-novoj-epohi/).

Василь Єрошенко з балалайкою серед японських друзів, 1916.
Фото з публікацій Такасугі Ічіро https://www.jp-club.ru/vasilij-eroshenko-koncert-v-mito-okonchen/

Під час проживання у професора Накамурою, Василь продовжував попонювати словниковий запас японської, у цьому йому допомагала восьмирічна донька професора Тошіко. «Вона робила це дуже відповідально, як доросла. Як тільки я торкався якогось предмета, вона відразу називала його назву. Повторюю за нею, і, незважаючи на мій варварський російський акцент, вона не сміється з мене, а виправляє. Я записую вимову слів на картках шрифтом Брайля, а вночі я їх торкаюся і намагаюся запам›ятати» (Шагинян, 1985, с. 116).

Влітку 1915 року Василь Єрошенко вирушив на острів Хоккайдо разом з Катакі Нобуру, який готувався до трирічного відрядження у Москву для вивчення російської літератури. Вважається, що на острові Хоккайдо юнак вивчав японську народну медицину, акупунктуру та японську гімнастику. Згодом він застосував ці знання та практичний досвід для навчання сліпих. Про деякі особливості японської медицини Василь Єрошенко пізніше писав у нарисі «Сліпі Заходу і Сходу»: «Японський масаж (харі), як вид лікування золотою або срібною голкою (кіу), і лікування за допомогою спалювання стало виключною монополією сліпих.

Гиуала Торнай. Сліпа масажистка

Байгецу. (XIX століття)
Сліпий масажист зі своїм клієнтом.
Нецке

Байгецу. (XIX століття)
Сліпий масажист зі своїм клієнтом.
Нецке

Окіміно. (XIX століття)
Сліпий масажист із клієнтом і собакою. Нецке

Фото з особистого архіву автора

Відповідно до давньосхідної медицини, на тілі людини є 628 точок, невидимих неозброєним оком. Вставляючи в тіло золоту голку, через ці точки або запалюючи на них кульки зі спеціальної трави, можна вилікувати різні захворювання м›язів, залоз і внутрішніх органів. Щоб визначити розташування цих точок на тілі людини, необхідно було зробити складні вимірювання та тонкий дотик, тому навіть зрячий лікар часто звертається до незрячого фахівця, щоб той відзначив крейдою потрібні місця» (Єрошенко, 1969, стор. 212–213).

Василь Єрошенко в Японії з 27 квітня 1914 року до 12 травня 1916 року відвідував дворічний курс Токійської школи для сліпих як вільний слухач і, згідно з рекомендаційним листом російського посольства до директора, він повинен був самостійно оплачувати навчання. Накамура Кійо допоміг йому сплатити навчання, а батько надіслав частину коштів з Росії. Із 1915 року Агнес Александер також підтримала його фінансово. По закінченні курсу Єрошенко отримав «Сертифікат про успішне проходження курсу масажу» (Патлань, 2016).

Мокрий горобець

Василь Єрошенко спілкувався з відомими японськими письменниками та іншими діячами мистецтва. У лютому 1915 року, коли відпочивав у токійському парку Нара, до нього підійшов японець, щоб познайомитися. Можливо, його зацікавив сліпий європеєць, адже рідний батько незнайомця теж був сліпим. Цією людиною був Акіта Удзяку (Акита Токузо, 1883–1962; Удзяку – псевдонім, справжнє ім'я Токузо) відомий японський письменник, критик і громадський діяч. Акіта був одним із засновників сучасного японського театру Шінгекі, із 1907 року почав друкувати свої твори. Перші твори мали антивоєнний характер (повість «Перші світанки»). У 1919 році приєднався до групи пролетарських літераторів, писав невеликі драми, пройняті анархістськими ідеями, любив індійську філософію (містична драма «Будда і смерть дитини», 1920). На початку 1920–х років приєднався до соціалістичного руху. У 1927–1928 роках він відвідав колишній СРСР і опублікував нарис «Молода Радянська Росія» (1929), у написанні якої брав участь Василь Єрошенко У 1928–1934 рр. – завідувач Інституту пролетарської науки. Також відомий як автор дитячої літератури (Анікєєв, Такєда, 2017). Цікаво, що батько Акіти Удзяку був акушером у Куроїсі, Хонсю, настільки відомим, що його називали «богом новонароджених», і він осліп ще до народження сина. Це означає, що сам Акіта мав навички спілкування зі сліпими (Патлань, 2020). Можна припустити, що Акіта також знав шрифт Брайля: «Я відчуваю ностальгію за батьком, який навчив мене писати долонею до долоні» (цитата з https://kuroishi.or.jp/english/ujaku-akita-memorial-hall)

Василь Єрошенко та японський драматург Акіта Удзяку.
Фото невстановленого фотографа

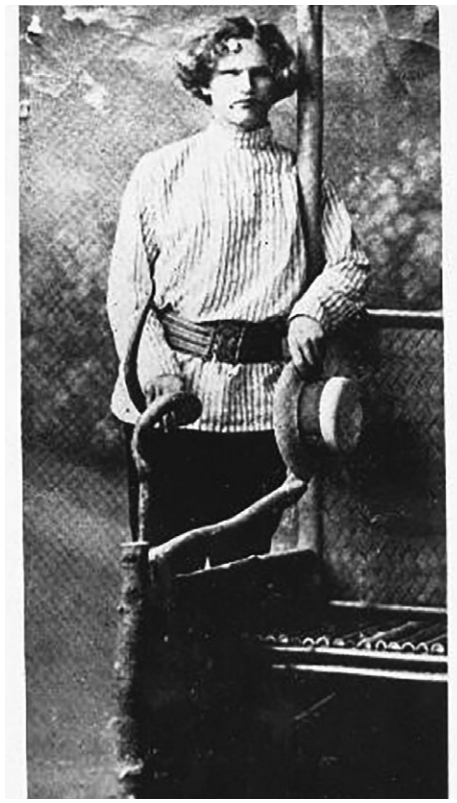

Василь Єрошенко в Японії перед від›їздом до Сіаму, 1916

Акіта Удзяку. Фото з https://chinchiko.blog.ss-blog.jp

Акіта Удзяку.
Фото невстановленого фотографа

Акіта Удзяку.
Фото з https://en.wikipedia.org/wiki/Uja-ku_Akita

Василя Єрошенка вразила скромність цієї людини: «Я часто згадую, як він пояснював мені, чому вибрав такий легковажний псевдонім. Чесно кажучи, я зовсім розгубився, коли дізнався, що Удзіяку перекладається як мокрий горобець. Ось де марнославством аж ніяк не пахло! Інший, зі славою письменника, давно б назвав себе Орлом, Соколом або, на крайній випадок, Віверсом. Він залишився Горобцем, який колись здавався йому милим, теплим, зворушливим символом незаслужено скривдженої, слабкої істоти. Удзіяку не втомлювався заявляти, що він служить одній ідеї – єдності порядних, добрих, слабких людей, які не можуть покластися ні на що інше, як на силу єдності. І постійно скаржився, що не здатний на таке: у нього сили не більше ніж у горобця» (Поляковський, 2000). Є й інше тлумачення цього слова. У своєму щоденнику Акіта писав, що в дитинстві він був хворобливим і боязким хлопчиком, який називав себе Удзіяку (弱い гра японського слова для слабких), а пізніше взяв це ім'я як псевдонім (https://kuroishi.or.jp /english/ujaku-akita-memorial-hall).

Акіта познайомив Василя Єрошенка зі своїми друзями, які цікавились російською мовою. Одним із них була Сома Коккo (1877–1955), власниця магазину та кафе «Накамураджа», журналістка, письменниця, знавець російської літератури. У цьому кафе збиралося «Товариство червоних ковпаків», члени якого носили червоні кашкети. Це був своєрідний літературний дискусійний клуб, де часто обговорювалися політичні та мистецькі питання. Сома Кокко запросила Василя Єрошенка до себе в будинок, де той викладав уроки російської мови господині та іншим членам цього товариства. Господиня будинку Сома Коко опікувалася Василем як рідною дитиною, і навіть сплачувала йому за уроки російської мови. У Василя Єрошенка були дуже сприятливі умови для вивчення японської мови. В. Рогов розповів, що власниця кафе «Накамураджа» знала російську мову і успішно її вдосконалювала, розмовляючи з Василем російською, а Василь диктував їй перші створені ним історії, які, швидше за все, народилися в його голові російською, а Сома перекладала їх японською. Тут можна говорити про своєрідну співпрацю. Відомо, що сам Василь Єрошенко повільно вивчав японську мову. Письменник Фокуока Сейчі, який мав дуже поганий зір, згадував, що Василь також диктував для запису оповідання та байки японською мовою зі своїх нотатків шрифтом Брайля (Панков, 2017).

Вигода від дружби Василя Єрошенка та Акіти Удзяку була обопільною. Василь познайомив Удзяку зі своїми друзями, а головне, той зацікавився мовою есперанто. В «Автобіографії» він писав: «Коли я остаточно розчарувався в житті і дійшов до крайнього ступеня нігілізму, у полі мого зору з'явився Василь Єрошенко. Я дізнався, що Єрошенко, будучи сліпим, з великим ентузіазмом працював на світовий есперанто-рух. Я одразу почав вивчати есперанто» (Харьковський, 1978, p. 61). І справді Акіта Удзяку став прихильником мови есперанто.

Василь Єрошенко в салоні «Накамурая» грає на скрипці. Його супроводжує Сома Кокко, 1916. В архіві ресторану «Накамураджа» збереглася фотографія Соми Айзо (1870–1854) і Соми Кокко (1876–1955). Дослідник Масахіро Гоноджі виявив, що цей момент сфотографував письменник Шибусава Сейка (1889–1983). Фото з https://kulturologia.ru/blogs/240818/40220

Відомий актор Сасакі Такамару згадував, що в той час у будинку Соми Кокко була створена група під назвою «Цутіно кай» («Земля») на чолі з Акітою. З цього кола народився знаменитий «Передовий театр» – «Сенкуза». У виставах брали участь місіс Сома Кокко та її дочка Чікако. Як правило, критика Василя Єрошенка була категоричною, іноді навіть гострою, що контрастувало з його досить дитячою зовнішністю: «Легка хвиляста білизна, волосся до плечей, м'яке, дещо жіноче обличчя, щільно заплющені очі, легкий білий одяг, широкий ремінь із пряжкою, голова нахилена праворуч, – увесь вигляд просякнутий невимовною аристократичною гідністю, викликає у мене безмежно теплі почуття», – зауважує японський письменник Еґуті Кієсі (Кієсі, 1962, с. 167), характеризуючи зовнішність Василя Єрошенка. Проте інші автори зауважують, що нахил голови є характерною ознакою для багатьох сліпих (Бурцева, 1962, с. 199). Мабуть, у той час європейців у Японії було не так вже й багато, і сліпий, який подорожував самостійно, без супроводу, безсумнівно, привернув увагу перехожих.

Василь Єрошенко (третій справа) на засіданні літературного гуртка «Цутіно кай». Токіо, 1921. Фото з https://persons-info.com/persons/EROSHENKO_Vasilii_IAkovlevich

Лінгвістичні здібності Василя Єрошенка просто вражають – через рік він заговорив японською! В Японії Василь почав писати прозу. Уже в січні 1916 року журнал «Кібо» («Мрія») опублікував «Історію паперового ліхтарика», яку Єрошенко написав японською мовою після півторарічного життя в цій країні. Після публікації твору, завдяки його високій художності, Василя Єрошенка почали називати в Японії поетом. Письменник-початківець умів тонко відчувати дух Сходу, тому швидко став своїм серед японців і китайців. Роки, проведені в Японії, стали одними з найщасливіших у житті сліпого письменника. Японські друзі оточили його турботою та увагою. Тоді ж вийшов другий твір «Дощ». Однак, за словами Майне Йосітаки, історія була вперше написана есперанто та перекладена японською Акітою Удзіяку.

Восени 1927 року Василь Єрошенко знову був у Москві, а 7 листопада на Червоній площі, де відзначали десятиліття Жовтневої революції. І тут серед гостей із зарубіжжя зустрів свого друга Акіту Удзіяку. Це була велика радість для обох. З того часу вони не розлучалися майже рік. Акіта хотів більше дізнатися про країну, щоб потім описати свої враження. Разом вони відвідали Ленінград, Нижній Новгород, Мінськ і Казань (Панков, 2017).

У 1962 і 1972 роках у двох храмах рідного міста Куроїсі Акіті Удзяку встановили пам’ятники (https://kuroishi.or.jp/english/ujaku-akita-memorial-hall).

Людство – одна сім'я

З ідеями бахаї Василя Єрошенка познайомила Агнес Александер (1875–1971), есперантистка, перша послідовниця віри бахаї на Гаваях, яка жила в Японії в 1914–1938 та 1950–1967 роках. Василь Єрошенко завжди дивувався пригодам, які траплялися з ним, але одну з них назвав дивом: «На зустрічі есперантистів у Женеві Анна Шарапова познайомилася з американкою Агнес Александер, донькою відомого вченого. Не можу пояснити, чому саме в Женеві опинилася американка, коли приїхала до Японії з Гавайських островів, де жила з батьком, який до останніх днів свого життя очолював університет Гонолулу. Пан Олександр був віруючим у бахаїзм, нову релігію миру, і навернув свою дочку до віри. Дотримуючись останньої волі батька, Агнес вирушила до Японії. Шарапова попросила її знайти мене в Токіо, шукати есперантистів. Так я опинилася в галасливій квартирі Агнес, яку вона винаймала в будинку біля гори Куданзака. Бахаї зустрічалися з пані Александер щотижня. Вона була вольовою жінкою, впевненою в собі і мала значну силу переконання. У всякому разі, її проповіді містили багато привабливих ідей, над якими панував привабливий девіз: «Людство – одна родина»... (Поляковський, 2000).

Василь Єрошенко та Агнес Александер Токіо, 1915.
Фото з http://miresperanto.com/pri_esperantistoj/jeroshenko.htm

Таким чином, Агнес у своєму щотижневому салоні поступово знайомила і пропагувала своїм гостям бахаїзм, який виник в Ірані в середині XIX століття. Послідовники цієї релігії, рятуючись від переслідувань уряду іранського шаха, пропагували революційно-демократичні ідеї рівності людей, скасування війн і загальної освіти. Можливо, саме тому бахаїзм став популярним за межами Іраку, особливо серед передової японської інтелігенції, яка шукала шляхи покращення свого суспільства. Василь Єрошенко також не уникнув цієї моди і став прихильником релігії бахаї (Харьковський, 1978). Під диктовку Агнес Василь Єрошенко переклав на есперанто уривки із творів піонерів віри бахаї. У 1916 році в Токіо вийшов переклад Єрошенка з англійської на есперанто містичного твору бахаї «Приховані слова». Ідеями бахаї були пройняті й виступи письменника серед японських есперантистів, особливо на третьому Конгресі есперантистів, який після тривалої перерви відбувся у травні 1916 року (Усова, 2020). Акіта Удзяку, Камічіка Ітіко і Тоpіі Токудзіро також були послідовниками релігії бахаї. Бахаїстські ідеї знайшли відображення в казках В. Єрошенка.

Дружба Агнес Александер і Василя Єрошенка була на користь обом. Енергійна Агнес включила Василя в групу японських есперантистів і познайомила його з вірою бахаї. Василь Єрошенко допоміг Агнесі вивчити англійську та есперанто азбуку Брайля, познайомив її зі сліпими людьми в Японії та журналістом Акітою Удзякою, який одним із перших поінформував японців про віру бахаї через пресу. Можна припустити, що бахаїзм певною мірою вплинув на світогляд Василя Єрошенка.

Василь Єрошенко (третій зліва) серед японських друзів, 1914.
Фото з http://www.belgorodbiblioteka.ru/Files/osikov.html

В японській літературі Василь Єрошенко виступив як зрілий письменник. Акіта Удзяку, редагуючи п'єсу-казку В. Єрошенка «Хмарка персикового кольору», писав автору: «Мені довелося виправити лише деякі місця, написані стародавньою японською мовою. Все інше лилося із твоїх уст, як невичерпне джерело творчості» (Удзяку, 1962, с. 175). Казка «Дощ» не була перекладена і видана в Росії, оскільки в ній автор говорить про «спільність усіх віросповідань», і що, незважаючи на різні уявленння людей, світовий дух може бути втілений у Христа, Магомета або Будду» (Харьковський, 1978, с. 70).

«Я б пожертвував роком свого життя, щоб побачити цей портрет»

Уславили молодого письменника Василя Єрошенка також портрети японських художників Накамури Цуне та його учня Цурути Горо, написані одночасно в 1920 році.

Розповідають, що Василя Єрошенка у 1920 році на вокзалі впізнав японський живописець, графік, мандрівник Цурута Горо (1890–1969). До 1920 року Цурута Горо подорожував і працював у Кореї та Маньчжурії. Художник попросив у Василя згоди позувати для його портрета. Письменник погодився. Дізнавшись про це, його вчитель, художник Накамура Цуне (1887–1924), який прийняв європейську манеру живопису, також захотів створити портрет уже відомого письменника. Бажання обох художників здійснилися – Василь Єрошенко позував їм обом у майстерні Накамури Цуне. Інші автори стверджують, що портрети Василя були зроблені в салоні Накамури. «Він прийшов не один. Я зустрів його друга. Не дивно, що він був ще й художником. На відміну від Горо, у Цуне Накамури була майстерня, куди він привів мене. Так народилося одразу два портрети. Ну навіщо, Бабко, ти мріяла про таку честь? Мене мучили тиждень, і день за днем я зміцнював свою значимість. У той час я не міг зрозуміти, чому Накамура-кун працював із таким запалом, майже до виснаження. Горо мене щоразу попереджав: мовляв, залиш на завтра, а взагалі портрет намальований, ти його зайвим зіпсуєш... На Імператорській виставці про мій портрет тільки й говорили, якби не гірка новина, що це була остання картина Накамури-сан. Свічка його життя розтанула, і він знав, що бере в руки пензлі востаннє» (Поляковський, 2000).

Автопортрети Накамури Цуне.
Фото з https://www.wikidata.org/wiki/Q18689398

Накамура Цуне. Портрет Єрошенка, 1920.

Фото з www.vokrugknig.blogspot.com

Т. Цурута Горо. Сліпий Єрошенко, 1920. Фото. з https://belstory.ru/goroda/belgorod/zhizny-i-deyatelynosty-v-ya-eroshenko-v-issledovaniyah-ego-sovremennikov-i-utchenikov.htm

Кімната в салоні Накамурая, де серед інших картин зберігається портрет «Сліпий Єрошенко» Цуруто Гора, написаний 1920 року.
Фото з сайту http://www.espero.com.cn/2015-01/29/content_34686145.htm

Накамура Цуне. 2D-портрет Василя Єрошенка, до якого можуть дивитися руками незрячий.
Фото Олега Шевцова. https://www.belpressa.ru/culture/iskusstvo/30291.htm

Едуард Пашньов також описує роботу цих двох японських художників над портретом Василя Єрошенка: «У Цуруто Горо не все було так, як він хотів. Йому навіть довелося видалити перший ескіз і почати заново. Але для Накамури Цуне ця робота стала значним художнім відкриттям. Найголовніше в портреті – це очі, погляд, який передає розум і настрій, духовність людскої натури, але Василь Єрошенко сліпий, і це стало головним змістом портрета. Накамура Цуне намалював широко розкритий вільний комір селянської сорочки, високе насуплене чоло, щоки, на яких глибокі зморшки вкарбувалися сумними шрамами, і пишне, кучеряве, як хміль, волосся, що летить кудись, наче хмари. Але ці хмари надзвичайні – трагічно тривожні, перед грозою. Враження посилювалося тим, що фон зливався з волоссям і служив його продовженням. Здається, якщо людина визирне з-під цих хмар – це буде не погляд, а блискавка, буде грім. Але людина не може дивитися, тому що вона сліпа» (Пашньов, 1971). Пізніше «Портрет пана Єрошенка» Накамури та картина Цурути Горо «Сліпий Єрошенко» експонувалися на художній виставці в Імператорському палаці (Горо, 1962). Цунепський портрет Василя Єрошенка Накамури експонувався на Весняній виставці

ІІ Академії образотворчих мистецтв у Токіо та на Виставці японського мистецтва в Парижі 1922 року (Панков, 2017). Один із учнів Василя Єрошенка і дослідник його діяльності Віктор Першинас так описує цей портрет: «Високе чоло мислителя мимоволі притягує погляд. На обличчі відблиск вічної печалі через заплющені майже від народження сліпі очі. Нижня частина обличчя дещо менш виразна - рот закритий, а контури підборіддя, що говорять про свавілля, випливають ніби з туману, що розсіюється, осушеного світлом внутрішнього полум›я. Пасма непокірних білявих локонів обрамляють риси обличчя поета. Такого Василя Єрошенка зобразив «японський Ренуар» Накамура Цуне» (Першин, 1991). «Портрет пана Єрошенка» Накамури Цуне – найвідоміша робота, яка була визнана найкращим олійним живописом з часів поширення в Японії творів західної живописної школи», – писав Егуті Кійосі (Харьковський, 2012). Олійний портрет Василя Єрошенка Накамури Цуне вважається найкращою і останньою роботою художника. Цей портрет Цуне є одним з понад 13 000 творів різних жанрів у колекції Національного музею сучасного японського мистецтва в Токіо. Сам Василь Єрошенко говорив, що пожертвував би роком свого життя, щоб побачити цей портрет. У 1974 році на честь п’ятдесятої річниці з дня смерті Накамури Цуне в Японії масово виготовили кольорову літографію цього портрета. Зазначається, що цей портрет також був виданий у форматі листівки в Японії (Панков, 2017). 22 квітня 2020 року на виставці до 130-річчя від дня народження Василя Єрошенка в Бєлгороді був представлений «Портрет пана Єрошенка» Накамури Цуне у форматі 2D, який незрячі відвідувачі також могли розглянути, торкаючись руками. Керівник Старооскольського будинку-музею Тетяна Новікова зазначає, що ідея створення тактильної версії портрета Василя Єрошенка для музеїв виникла кілька років тому: «У нашому будинку-музеї є якісна цифрова копія портрета Єрошенка на полотні. Проте ми хотіли, щоб мрія Єрошенка «побачити» портрет збулася для сучасних незрячих людей. На замовлення портрет виконано в техніці 2D в тифлоцентрі, який спеціалізується на товарах для слабозорих і сліпих» (Шевцов, 2020). На думку Тетяни Новікової, картину можна «побачити», торкнувшись рельєфних контурів. Шкода, що тоді Василь не мав можливості познайомитися з тактильною версією свого портрета. Портрети Василя Єрошенка створювали й інші художники: А. П. Бірюков, Ю. А. Гусєв, В. В. Голишев, П. С. Шляпніков, М. Купрєєв, В. Кузьмін, А. І. Мамонтов, Е. А. Кацман, Р. Рудольф, Е. Сахатов, Ю. О. Гусєв та скульптори: Н. Блажков, Е. В. Дзиндра, В. І. Дудник, Т. Федорова, В. Колесников, Є. Медатова, А. Покотюк та інші митці.

Є. Кацман. Єрошенко Василь, 1930.
Фото з www.belgorodbiblioteka.ru

Мамонтов. Портрет В. Єрошенка, 1990.
Фото з www.belgorodbiblioteka.ru

М. Купрєєв. Василь Єрошенко, 1989.
Фото з http://www.belgorodbiblioteka.ru

В. Голишев, П. Шляпніков.Фрагмент портрета В. Єрошенка, 1990.
Фото невстановленого фотографа

Є. Медатов. Василь Єрошенко, 1989.
Фото невстановленого фотографа

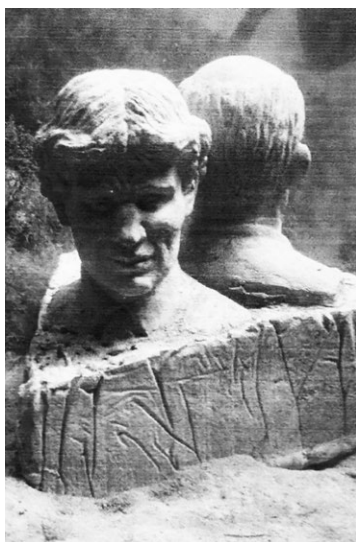

Бюсти В. Єрошенка та Л. Заменгофа, створені зусиллями фонду Василя Єрошенка «Есперо». Ці скульптури знаходяться в галереї відомих людей на дні Чорного моря.
Фото невстановленого фотографа

Бюсти В. Єрошенка та Л. Заменгофа, створені скульптором Т. Федоровим за ініціативою Фонду Василя Єрошенка «Есперо».
Фото невстановленого фотографа

Ілюстрація до оповідання А. Поляковського «Сліпий паломник».
Фото з https://www.smartaids.ru/catalog/product/polyakovskiy-a-slepoy-piligrim-o-v-ya-eroshenko-v-7-kniga

Один із найцікавіших портретів Василя Єрошенка створили у 1990 році художники Валерій Голишев і Павло Шляпніков для спеціальної регіональної виставки, присвяченої 100-річчю письменника. Описуючи цю картину, мистецтвознавець Ірина Шаповалова зазначає, що це портрет молодої людини з хвилястим волоссям і гітарою в руках. Фігура зображена в колі на темно-зеленому тлі. По кутах картини зображені зламана квітка, багаття, квітуча гілка сакури, образ села. На перший погляд все буденно і просто. Проте кожна деталь картини розповідає про життя Василя Єрошенка. Коло представляє весь життєвий цикл, починаючи з дитинства і закінчуючи останніми роками життя. За допомогою цих символів митці розповідають про доленосні події життя поета. У лівому нижньому куті – зламана квітка символізує дитинство і втрату зору – один з перших болючих ударів долі. У лівому верхньому куті зображення вогню нагадує про важкі шкільні роки в Московському училищі для сліпих, про період становлення особистості та вибору життєвого шляху. У правому верхньому куті на тлі яскравого неба художники зобразили гілку квітучої сакури з птахами, що сидять на ній. Ось і наступний етап життя Василя Єрошенка – перебування в Японії. Гілка сакури на портреті стала символом цього щасливого періоду

життя письменника. У правому нижньому куті зображено сільський пейзаж: похилий паркан, заливні луки, якими славилася обучівська земля, обрій із тривожними відблисками заходу сонця, самотня корова, все це як привіт із дитинства. Так замикається коло... У центрі композиції – портрет письменника. Перед нами молода, творча людина. Василь тримає в руках гітару, на якій любив грати.

Художники передали тонкий духовний стан письменника, зобразивши ніжні, трохи видовжені пальці, якими він торкається струн гітари. Розвіяне вітром волосся і одухотворене обличчя. Ми не відразу розуміємо, що художники зобразили сліпу людину. Дуже тонко представлено сліпоту. Вони ховали його очі в тіні, тим самим відволікаючи увагу глядача від його каліцтва, підкреслюючи його величну постать, індивідуальність і життєлюбство. Одним із головних прихованих символів картини є темно-зелений колір, який оточує всю композицію. Зелений колір обрано не випадково. Василь був есперантистом, а символом мови есперанто є зелена п›ятикутна зірка, яка допомагала йому подорожувати світом, зустрічати цікавих людей і хороших друзів, які підтримували його протягом усього життя. Тому в портреті домінує зелений колір, який об'єднує композицію в єдине ціле (Шаповалова, 2020). У 1991 році цей портрет був переданий Старооскольському художньому музею. Кілька років картина тимчасово зберігалася в будинку-музеї Василя Єрошенка в Обучівці. Пізніше цей витвір мистецтва повернувся до Художнього музею Старого Оскола (Росія) і експонується на тематичних виставках.

Крім згаданих авторів, портрети Василя Єрошенка писали й інші художники. На жаль, не всі твори знайшли місце в обучівському будинку-музеї письменника. У 2000 році до 110-річчя від дня народження Василя Єрошенка Віктор Першин передав музею нарис із нової, ще не виданої книги «Портрет на шовку». Він згадує портрет невідомого китайського художника Василя Єрошенка, написаний близько 1923 року, який зник у середині 80–х років XX століття. Цей портрет сам по собі має художню цінність, оскільки створений відповідно до давньокитайських культурних традицій і техніки розпису по шовку. Додаткова цінність згаданого портрета визначається тим, що в традиціях китайського живопису, крім імені художника, на творі прийнято вказувати місце і дату написання. Інакше кажучи, відсутній портрет міг би відкрити нам деякі невідомі сторінки життя письменника в Китаї (Пискаль, 2012).

Х. Екаку. Сліпі переходять міст. Фото з особистого архіву автора

Історія кохання або любовний чотирикутник

Якщо про романтичні стосунки відомих людей говорять багато, то про Василя Єрошенка в цьому аспекті ми знаємо дуже мало. Серед знайомих Василя було багато відомих представників японської культури, мистецтва та політики того часу. Ми розповімо вам не про класичний любовний трикутник, а про любовний чотирикутник, який виник у житті митця. Василь закохався в Ітіко Камічіку, вона любила Осугі Сакае, а він – Ное Ито. Щоб читачі могли краще уявити людей, причетних до цього любовного чотирикутника, наведемо їх короткіжиттєпис.

Ітіко Камічіка (Ichiko Kamichika, 1888–1981) – японська журналістка, феміністка, письменниця, перекладачка та критик. Народилась у Нагасакі в 1888 році. Навчалась в університеті Цуда, де долучилась до діяльності Товариства Синіх Панчох (Bluestocking – феміністична організація, яка об'єднувала освічених, інтелектуальних жінок. Витоки цього руху сягають корінням у XVIII століття, коли в Англії було засновано Товариство «Блакитна панчоха». Це товариство очолила критик Елізабет Монтегю (1718–1800). Після закінчення навчання Камічіка працювала вчителем у жіночій школі префектури Аоморі, але була звільнена через участь у вищезгаданому товаристві. У 1914 році вона стала репортером «Tokyo Nichi Nichi Shimbun» («Tokyo Daily News»). Ітіко Камічіка зблизилась із анархістом Осугі Сакае. У 1915 році під час конфлікту вона поранила Осугі Сакае, за що була засуджена до чотирьох років ув›язнення, але після апеляції її ув'язнили лише на два роки. У 1919 році вийшовши з в›язниці, Камічіка працювала у журналі «Nyonin Geijutsu». У 1920 році вийшла заміж за Ацуші Судзукі та мала трьох дітей. 1935 року разом із чоловіком Сузукі почала видавати літературний журнал «Фудзін Бунгей». Після війни Ітіко Камічіка стала активною учасницею політичних організацій. У 1953 році під час загальних виборів у Японії вона була обрана до Палати представників, де спочатку представляла Ліву соціалістичну партію Японії, потім Соціал-демократичну партію. Були докладені зусилля для прийняття Закону про запобігання проституції в Японії. У 1969 році вийшла на пенсію. Ітіко Камічіка померла 1 серпня

1981 року у віці 93 років. За своє життя вона переклала багато книжок і сама написала «Сучасну жіночу читанку» (1930), «Критику та вирішення сексуальних проблем» (1933), «Про шлюб» (1948), «Історію жіночої думки» (1951), «Автобіографія: Моя любов і моя боротьба» (1972) тощо (https://www.lib.city.minato.tokyo.jp/yukari/e/man-detail.cgi?id=30)

Іто Ное (1895–1923) – японська анархістка, соціальний критик, письменниця і феміністка. Іто народилась у 1895 році в поміщицькій аристократичній родині на південному острові Кюсю. Після закінчення жіночої середньої школи Уено її змусили проти її волі вийти заміж за домовленістю в її рідному місті. Незабаром вона втекла до Токіо.

У Токіо з 1870–х років жінки створили прогресвні ідеї. Хірацука Райчо заснувала «Сейтоша» («Товариство синіх панчох») і видавала власний журнал «Сейто» («Сині панчохи»), який дав жінкам простір для розвитку своїх літературних, естетичних і політичних здібностей. Вісімнадцятилітня Іто приєдналась до цієї групи у 1913 році, а з 1915 по 1916 рік стала однією із редакторів згаданого журналу. Вільно володіючи кількома мовами, включаючи англійську, вона перекладала статті анархістки Емми Голдман про статус жінок у світі.

Пізніше Іто одружилась із письменником Цудзі Цзюнь (1884–1944), який у 1912 році її навчав у школі, але через чотири роки вона покинула його через пристрасний роман з харизматичним анархістом Осугі Сакае.

Іто та Осугі дотримувались поглядів вільного кохання. У Осугі на той час був роман із анархісткою Ітіко Камачікою. На жаль, теоретичні уявлення про вільне кохання зіткнулися з людськими ревнощами, і Камачіка напала на Осугі з ножем, серйозно поранивши його. ЗМІ використали цей інцидент, щоб атакувати Іто, Осугі та Камачіку за їхню «аморальність» та анархістський рух загалом (Хеч, 2006).

Осугі Сакае (Ōsugi Sakae, 1885–1923) – радикальний японський анархіст. Він опублікував низку анархістських періодичних видань, допоміг уперше перекласти есе західних анархістів японською мовою, а в 1906 році створив першу в Японії школу есперанто. Він, анархо-феміністка Іто Ное та племінник Соїчі Татібана були вбиті під час так званого інциденту в Амакасу. Режисер Кідзю Йосіда в 1969 році створив чорно-білий художній фільм «Ерос + вбивство» про життя Осугі (https://en.wikipedia.org/wiki/%C5%8Csugi_Sakae)

Василь познайомився з двадцятисемирічною Ітіко Камічікою в будинку американської есперантистки Агнес Александер. Між нею та Василем зав›язалася щира дружба. Знаючи, що юнаку потрібні гроші, вона попросила його розповісти якусь казку, яку потім записала японською мовою і запропонувала надрукувати в журналі. Так народжуються перші публікації Василя Єрошенка в Японії. Пізніше подібна допомога була отримана від Акіта Удзяку. Можливо, увагу, співчуття і щиру допомогу Ічіки Василь вважав любов›ю, але, незважаючи на це, він щиро закохався

в неї. Свою таємну любов він називав Бабкою і часто розмовляв з нею в думках.

«Справді, мудрець мав рацію, коли казав, що не можна бажати більшого, ніж тобі призначено. Того дня доля подарувала мені Томбо. Ви дуже здивовані, що я знаю це слово, яке означає бабка. Але я знав і інше, що нічим не відрізняюся від японців, які вірять, що бабки на прозорих крилах приносять людям удачу. Мій чудовий друг Удзяку розповідав мені те, що чув від свого сліпого батька: виявляється, колись Японію називали країною бабок, а щасливчика Томбо вважали національним символом...» (Поляковський, 2002). Письменника завжди оточували друзі: «Я дякую долі, що мені ніколи не бракувало друзів. Але навіть у дружбі є певна відвертість і близькість. Хто знав про мене все, Бабка? Звичайно, Акіта Удзяку. До останнього подиху я буду вдячний і відданий йому за тепле ставлення до мене. І я почав називати тебе Бабкою. Воно ніби втілює мужність і національний дух... Так я опинився в галасливій квартирі Агнес, яку вона звинаймала в будинку біля гори Куданзака. Бахаї зустрічалися з пані Александер щотижня. Вона, якщо ви пам›ятаєте, була вольовою жінкою, впевненою в собі і мала значну силу переконання. У всякому разі, ваш покірний слуга знаходив у проповідя багато привабливих думок, над якими панував найпривабливіший девіз: «Людство – одна родина». Мені подобалася її гостинність, я був зачарований її голосом, і якби журналіст газети ««Нічі-Нічі», одного разу не з›явився в її квартирі, я б напевно залишився в полоні чарівної місіонерки бахаї. Господи, як круто може змінитися життя за одну хвилину, Бабко! Ти пішла до Агнес, а прийшла до мене, і я втратив здоровий глузд» (Поляковський, 2001).

Ітіко Камічіка та Василь Єрошенко. Фото з японської преси. 100 років новин, 1921 рік. Фото з сайту https://note.com/yochizuka/n/4eb89650868c

В Японії 1911 року був заснований літературний журнал «Сейто» («Сині панчохи»). Журнал виходив до 1916 року, даючи японським феміністкам творчий вихід і політичну платформу, незважаючи на те, що вони стикалися з громадським обуренням і урядовою цензурою.

Василь відчув, що Ічіка відповідає йому взаємністю, тому що вони скрізь з›являються разом. Незрозуміло, чи усвідомлював Василь, що вона вчинила так, щоб викликати ревнощі свого коханця Осугі Сакае, письменника, анархіста та видатного носія есперанто, який залишив сім›ю заради неї. Щоб допомогти Осугі в його підпільній роботі, Ітіко Камічіка заклала своє майно і навіть особисті речі.

Ця гучна історія сталася, коли Василя Єрошенка вже не було в Японії, але після повернення з Південно-Східної Азії він відвідав Ічіку у в›язниці, що стало справжнім викликом традиційній громадській думці. Після цього вони деякий час жили разом. Василь любив цю жінку. Десь глибині душі він мав надію створити сім'ю: «Одного разу Удзяку несподівано запитав мене: «Скажи мені, Еро-сан, до того як ти повернувся сюди, ходили чутки, що ти збираєшся одружитися на Бабці. Це правда?» Я намагався уникнути цього запитання, розмовляючи сам із собою, але в цей момент мені довелося відповісти. «Вибачте», – пробурмотів я, кажучи, що ця думка ніколи не приходила мені в голову. Він кашлянув, трохи збентежений моєю брехнею. Я додав: «Удзяку, ну подумай сам! Що за шлюб? Яке я маю право засуджувати жінку? Бути дружиною сліпого – трагічна доля, не кожна може зважитися на це... Якби тебе не було поруч, Бабка, моє ім›я навряд чи з›явилося б на друкованих сторінках Японії. Не знаю, чи є в літературній практиці інший приклад, коли автор пише однією мовою, а потім диктує свій переклад іншою мовою, а друзі, записавши текст з голосу, редагують його, відносять до редакції». Додамо до обсягу картини, що сліпий письменник бачить кінчиками пальців лише особливий, опуклий пунктирний шрифт (Поляковський, 2000).

Мені завжди було шкода людей мистецтва. Визнають чи не визнають вашу роботу? А дах і їжа нам потрібні щодня. Тому можна уявити радість Василя, коли він отримав свій перший гонорар від журналу «Надія» за «Казку про паперовий ліхтар». Як кажуть, «Надія» вселяла надію, яка на той час була для Василя дорожчою за гроші.

«Ви (Ічіко) відвідали мене перед від'їздом до Сіаму. Ви вперше побачили, які зусилля я докладаю. Я хотів зліпити тобі голову, але, мабуть, не вийшло, якщо ти себе не впізнав. Удзяку мовчав – він знав, чий образ мене цікавить... Якось я був на Чорному морі з оркестром, і там, у готелі, архітектор показав мені гарну старовинну скульптуру. Через кілька років мені випала нагода доторкнутися до скульптури Родена «Голова». Якщо мені вдається чогось торкнутися, я можу про це щось сказати. Коли я почав ліпити з глини, то зрозумів: до неї треба ставитися з повагою, вона оживає під рукою» (Поляковський, 2000). Тоді

ж почала займатися ліпленням сліпа балерина Ліна По (насправді Поліна Горенштейн, 1899–1948), ровесниця Василя Єрошенка, яка згодом стала відомим скульптором. Ось як процес творчості сліпої балерини описує журналіст Георгій Кустов: «Уподобавши підказаний життям сюжет, Ліна Михайлівна довго виношувала його, продумуючи риси образу. Потім починався найболючіший, за її словами, процес уявного ліплення. Зазвичай вночі вона подумки ліпила фігуру, портрет або композицію штрих за штрихом, у тій послідовності, як це потім робитиме руками. Так вона відпрацьовувала скульптуру в багатьох ескізах, не торкаючись матеріалу. Ліна Михайлівна говорила, що втомлювалася вона у ці дні більше, ніж у часи ліплення» (Кустов, 1978, с.71).

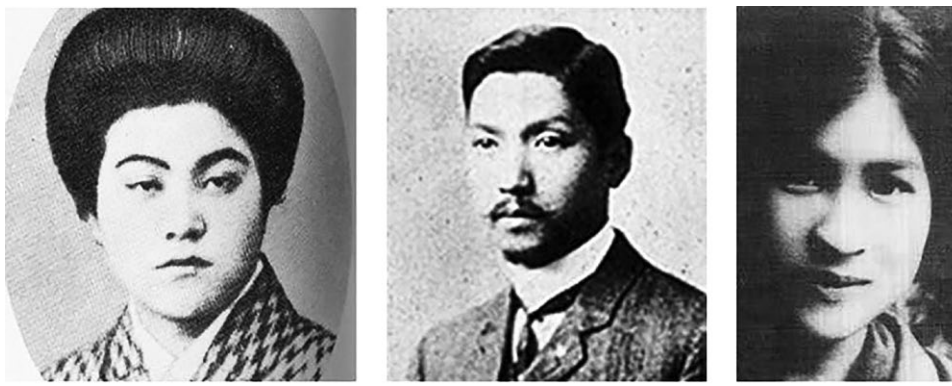

Ітіко Камічіка, Осугі Сакае та Ное Ито.
Фото з http://bukvoid.com.ua/digest/2013/10/14/220544.html

Цю історію кохання Василя розповідає відвідувачам і завідувач сектору краєзнавчої літератури Старооскольського музею О. С. Пушкіна Євгенія Усова, яка у публікації «Якби не мої друзі» зазначила, що в будь-якій країні Василь Єрошенко завжди дружив із чудовими людьми. Ітіко Камічіка була однією з найцікавіших японок XX століття. Відважна, сподіваючись на світле майбутнє, згодом ставши членом парламенту, вона виборола заборону на проституцію в 1950–х роках. Але в 1916 році вона була молода і пристрасна. Вона любила не сліпого письменника-початківця, а красивого анархіста Сакае Осугі, засновника Японської асоціації есперантистів, а він кохав зовсім іншу дівчину (також анархістку) Ное Ито. Нічого доброго любовний чотирикутник не дав. Після того, як Сакае Осугі повернувся до сім›ї, Ітіко поранила зрадника ножем і опинилась у в›язниці. Через кілька років Сакае Осугі та Ное Ито були вбиті жандармами...

Тоді всі відвернулися від Ітіки Камічіки. Тільки сліпий поет відвідував її у в›язниці, приносив їжу. Пізніше Ічіку звільнили: «Але я чекала щасливого дня. Це було наприкінці першого тижня жовтня. Як

і домовилися, Удзяку прийшов до мене рано вранці. Після швидкого обіду ми пішли до в'язниці Хачіодзі, щоб зустрітися з тобою, Ічіко, після закінчення твого дворічного терміну. Наш друг орендував машину. Йшов дощ. Дорога здавалася нескінченною. Ми їхали мовчки. Немає слів, щоб висловити, як сильно я прагнув і боявся цієї зустрічі з тобою. Але ти, мій прекрасний в›язень, і тут була найкраща, ти була природною і щирою, ніби нічого не було і ніякої розлуки, не було страшних двох років за гратами. Я знав, що у японців особливе ставлення до хризантем, і приніс тобі букет червоних і фіолетових квітів. Я сподівався: на мові хризантем ти до кінця життя зрозумієш моє освідчення в коханні. Ти зраділа квітам, але промовила фразу, значення якої я довго не розумів. Ви сказали: «Коли хризантеми відцвітуть, у світі нічого не залишиться, значить, прийшла зима». Удзяку, почувши це, задоволено засміявся: «Томбо, ти не змінилась, багата на приказки. Знайди менш сумну, Ітіко. Ви вільні!» (Поляковський, 2000).

Не наважуючись висловити свої почуття словами, письменник висловив свої почуття в японській новелі «Історія паперового ліхтарика» в подарунок Ітіко на день народження. Ця частина була опублікована в січні 1916 року в журналі «Васєда Бунгаку». Мабуть, Ітіко не покладала на Василя надії: «Ніхто не має права засуджувати тебе за твої вчинки, Бабко. Ти сам собі суддя. Я сказав це через рік після того, як ви вийшли із в›язниці, коли ви вирішили одружитися. Осіннє небо оплакало нашу любов, дощ стукав у вікно всю ніч і раптом припинився того ранку, коли ти, гладячи мене по голові, ніби втішаючи дитину, попросила дозволу вийти заміж за Ацуші Сузукі. Лише згодом я збагнув, що краплі не перестали стукати по склу: повідомлення було несподіваним. Що я міг сказати? Чомусь я був упевнений, що ця остання наша ніч була початком нового життя» (Поляковський, 2000).

«...Мрії повернули Єрошенка в минуле, туди, де йому зараз найбільше хотілося б опинитися – в маленький будиночок біля дороги, неподалік від жіночої школи Аояма, де жила Камічіка Ітіко. Він був у неї нещодавно – буквально за три дні до затримання. Вона лежала в ліжку: ще не оговталася від пологів. Камічіка показала йому свою дочку. Василь провів пальцями по голівці новонародженої, і дівчинка схопила його за палець. «Бачиш, – весело сказав він, – дівчинка одразу здогадалася, що я тебе кохаю. Як ти назвала її?» «Вона ще не має імені». «Будь ласка, називай її Ніною», – сказав він і голосно розсміявся. Цим милим його серцю іменем називав і свою Камічіку...» (Харьковський, 1978). А Василь Єрошенко покинув Японію з розбитим серцем ще до всіх цих сумних подій. Про Японію він скаже: «Замало землі і забагато щастя» (Усова, 2020).

Історію кохання Василя Єрошенка підтверджує і збережена розповідь журналіста Олександра Харьковського: «Одного разу в редакції

журналу «Навколо світу», де я тоді працював, задзвонив телефон. «Говорить Камічіка Ітіко. Так, я знала Василя. Так, досить близько. Ми можемо зустрітися, я його шукаю». Ічіко Камітіча жінка рідкісної краси, хоча й не зовсім молода, розповідаючи про життя Єрошенка в Японії, натякнула, що він є батьком її дочки, яка отримала російське ім›я Ніна. Вона попросила мене знайти Єрошенка, живого чи мертвого, а потім дала мені книжки, які він написав японською та есперанто. З цих книг все почалося. Одна з них називалася «Плач самотньої душі» та біографічна повість «Сторінка з мого шкільного життя» (Харьковський, 2012). Інші автори стверджують, що дітей у Василя Єрошенка не було. З наявних у нас публікацій залишається незрозумілим, чи знав сам Василь Єрошенко, що це його дочка. Якби він знав, то можна собі уявити душевний біль чоловіка, який змушений був залишити кохану жінку та дочку за тисячі кілометрів.

Відомо, що авторські права на свої твори письменник залишив своїй коханій жінці Ітіко Камітіці. Дізнавшись, що Василю потрібні гроші, Камічіуа відправила кошти, отримані за гонорари, до Шанхаю.

«Єрошенко, – зазначає японський письменник Хірабаясі Тайко, – закохався в Камічіку». Однак це почуття не здавалося звичайною пристрастю, скоріше це був таємний жар душі. «Щодо Камічіки, – продовжує Хірабаясі, – вона відчувала радше симпатію, коли дружила зі сліпим юнаком, але це не було почуттям, яке можна було б назвати коханням» (Харьковський, 1978, с. 65). Може, це на щастя, що сліпий юнак цього так і не зрозумів, бо найбільше в житті він не любив викликати жаль до себе.

Незважаючи на негаразди, Василь Єрошенко все життя залишився вдячним японцям за їх щирість і альтруїзм. Він писав: «Згадуючи, мушу сказати, що мої японські друзі не раз і не двічі рятували мене. І хоч Конфуцій у своїх безсмертних «Бесідах і судженнях» сказав, що благородна людина думає про правильний шлях, а не про їжу... Але багато разів, коли була біда, ти, моя рідна Японія, поспішала на допомогу, як гірський дух Окамі, що захищає від сотні лих. Боже мій, як часто я сумую за тобою, люди милосердні! Ти живеш у моєму серці, і мені стає легше від думки, що, коли це припиниться, хоч би в одному японському будинку вночі під час свята Божого запалять меморіальний вогонь...» (Поляковський, 2000). Можна з упевненістю сказати, що Ічіко Камічіка, яка пережила Василя майже на три десятиліття, під час Божого свята саме для нього запалювала пам’ятний вогонь.

Про кохання Василя до Камічіки нагадує картина японського художника, каліграфа, поета, буддистського ченця Хакуїна Екаку (1686–1769) «Сліпі переходять міст», на якій зображені сліпі, що обережно йдуть через прірву по мосту, інший кінець якого ні на що не спирається...

Громадська активність та пристрасть до подорожей

Василь Єрошенко почав читати лекції в університетах Токіо та Васеда. Вивчав російську літературу, аналізував творчість Леоніда Андрєєва, досліджував образ жінки в російській літературі. Влітку 1916 року в журналі «Васеда Бангаку» була опублікована його стаття «Образ жінки в сучасній російській літературі».

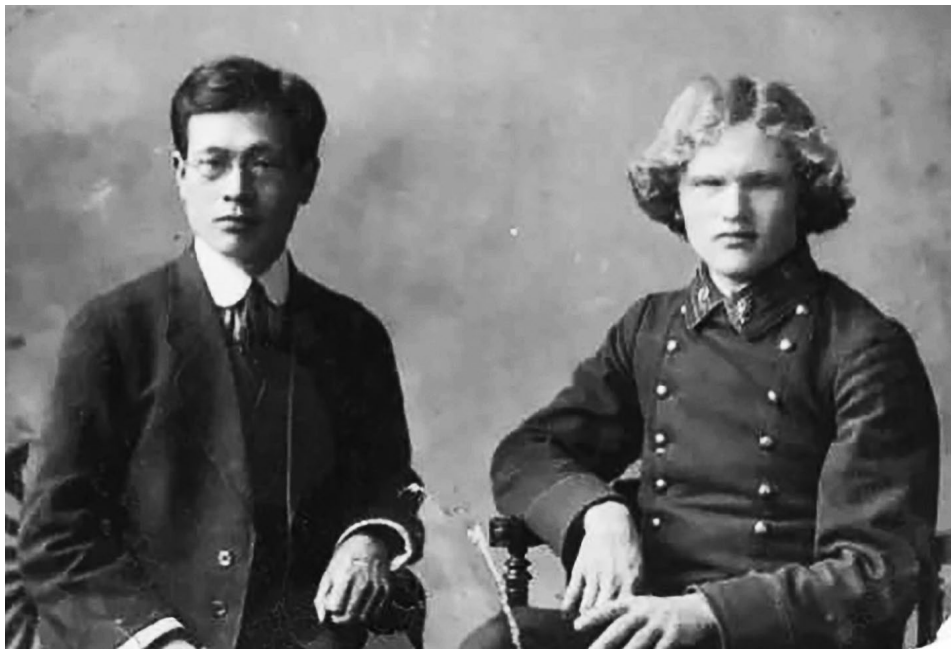

Василь Єрошенко (справа) та японський журналіст Факуока Сейто.
Фото невстановленого фотографа

Після півторарічного перебування в Японії Василь Єрошенко починає читати лекції і на політичні теми. Пробувши в Японії трохи більше двох років, у липні 1916 року він виїхав до Сіаму (нині Таїланд).

...

Він повернувся до Токіо 3 червня 1919 року. У той час багато друзів Василя брали активну участь у політичному житті країни та створенні Соціалістичної ліги. Того ж року Василь Єрошенко вступив до Соціалістичної ліги Японії. У цій країні він став учасником революційного руху. Виступав з промовами на засіданнях Товариства Гьомінкай, брав участь у роботі II з›їзду Соціалістичної ліги. Р. Бєлоусов зазначає, що Василь Єрошенко був близький до групи так званих «письменників-гуманістів», до якої входили Акіта Удзяку та інші однодумці. У першому

номері журналу «Сіяч» згадується ім'я Василя Єрошенка. Р. Бєлоусов звернув увагу на схожість опублікованої в цьому журналі заяви з пізніше, вже в Пекіні, його казкою «Мудрий час». Він вважає, що Василь Єрошенко ще до свого виїзду з Японії ознайомився з основними положеннями майбутньої декларації і сам брав участь у підготовці цього документа (Бєлоусов, 1961).

Через постійні переслідування поліції Василь Єрошенко переїжджає з Токіо до Осаки. Навесні 1920 року університет Васеда запросив його викладати, але поліція негайно висунула заборону. Проте Василь повернувся до Токіо і зайнявся літературною творчістю. У той час він публікує свої найкращі твори – «Серце орла», «Легенда про Бірму» тощо.

Єрошенко багато виступає, викладає есперанто, публікує в різних журналах нариси, оповідання, сатиричні повісті.

Перший ряд зліва направо: художник Такехіса Юмеджі (1884–1934). З балалайкою – майбутній майстер бойових мистецтв Нарусе Кандзі (1888–1948). У другому ряду зліва направо – драматург Акіта Удзіяку (1883–1962), Василь Єрошенко з гітарою.

Фото з https://www.jp-club.ru/vasilij-eroshenko-koncert-v-mito-okonchen/

У 1921 році за редакцією Акіти Удзяку вийшли дві збірки творів Василя Єрошенка японською мовою – «Пісні світанку» і «Останній подих». Велика частина цих книг була втрачена під час найсильнішого землетрусу у вересні 1923 року, а тепер вони стали бібліографічною рідкістю. У 1924 році в Токіо за редакцією журналіста Фукуока Сейті вийшла третя збірка творів «За людство». Однак тоді Василя Єрошенка в Японії вже не було.

У травні 1921 року відбулося друге в історії Японії святкування Першотравня. Василь також брав участь у демонстрації, організованій Соціалістичною Лігою. Він мав близьких друзів серед японських соціалістів. Тоді Василь Єрошенко був членом Товариства вивчення і сприяння соціалізму і разом з іншими мріяв вирвати суспільство, державу, людство з рук багатіїв, щоб на землі виростив сад свободи. Через кілька днів II з›їзд Соціалістичної ліги був розігнаний. Багато його учасників, у тому числі Егуті Кійосі та Василь Єрошенко, потрапили до поліції. Незабаром їх відпустили. 28 травня 1921 року Соціалістична ліга Японії була заборонена. Цього дня Василя Єрошенка знову заарештували. Через два дні міністр внутрішніх справ Японії видав спеціальний наказ про видворення Василя Єрошенка з країни. Видається ордер на арешт Василя Єрошенка, але друзі ховають поета в приватному будинку. У той час японське законодавство забороняло поліції входити до будиноку, якщо власнику не пред‘явлено звинувачення. Жандарми не порушили цього закону – розбили мур, побили поета й кинули до в‘язниці.

За словами Егуті Кійосі, поліція поводилася з ним гірше, ніж з бродячим собакою. Міліціонери, ставлячи під сумнів його сліпоту, грубо вирвали йому повіки. Його друзі навіть зустрічалися з міністром внутрішніх справ, який підписав наказ про видворення Василя Єрошенка, але це не допомогло. На питання про причину вигнання відповіли розпливчасто: «Він мав поганий вплив»... (Харьковський, 2012). Депортація Василя Єрошенка викликало велике обурення громадськості. Пані Сома Кокко за допомогою Егучі Кан порушила кримінальну справу щодо місцевої окружної адміністрації. Начальник поліції був змушений піти у відставку.

За підозрою в більшовизмі 4 липня 1921 року (за іншими авторами – у травні) японська поліція, не дозволивши йому попрощатися з друзями та забрати свої речі, посадила Василя Єрошенка на пароплав, що прямував до Владивостока. Із Владивостока Єрошенко намагався прорватися до Радянської Росії, але лише через два місяці дійшов до Хабаровська, а через військові дії був змушений звернути до Китаю... В Японії Василь Єрошенко з перервами прожив сім років – з 1914 по 1921 рік. Тут він сформувався як тонкий письменник-символіст, поет, автор казок і сатиричних алегорій, громадський діяч. Весь том третьої збірки творів Василя Єрошенка «За людство» або «Заради людства» згорів у пожежі після землетрусу в Токіо 1 вересня 1923 року. Проте один примірник

залишився у редактора книги та упорядника цієї збірки Фукуока Сейічі. Японські друзі Василя Єрошенка настільки поважали його, що навіть після нищівної катастрофи в Токіо це зібрання творів вийшло буквально через рік (у 1924 році) за згаданим єдиним примірником видання, що зберігся. Після депортації письменника його друзі, докладаючи великих зусиль, видали ще дві книги Василя Єрошенка: «Пісні перед світанком» і «Останній подих» (Анікєєв, Такєда, 2017). В Японії у 1959 році вийшло тритомне зібрання творів Василя Єрошенка, перший том якого містив твори японською мовою, другий – есперанто, третій – статті та спогади сучасників. У 1979–1996 роках у Японії було видано шеститомне зібрання творів Василя Єрошенка мовою есперанто (Полонський, 2013).

У 1995 році в Японії мовою есперанто вийшли чотири казки Василя Єрошенка, написані шрифтом Брайля Зінаїдою Шаміною та Анатолієм Масенком, створені на початку 1950–х років: «Троє близнюків», «Небесний», «Боягуз Алікхан», «Глечик», «Мудрості» (Патлань, 2020). **Решта архіву письменника зникла. Бібліотеку, залишену Василем Єрошенком у Старому Осколу, головній організації Всеросійської спілки сліпих, спалив його тодішній голова Володимир Богданов, побоюючись іноземних книг і журналів шрифтом Брайля. А колись саме Василь Єрошенко врятував зовсім юного сліпого танкіста Богданова від думок про самогубство і допоміг йому вступити до Курського музичного училища для сліпих** (Патлань, 2020).

Пристрасть до подорожей і бажання допомогти незрячим людям в інших країнах спонукали невтомного письменника Василя Єрошенка знову подорожувати. Подорожі до Сіаму (нині Таїланд) і Бірми (нині М'янма) оплачувала Агнес Александер. У 1916 році Таїланд був розділений на три частини – британську, французьку і тайську. Бірма була лише провінцією Британської Індії. Щойно знайдені документи Міжнародного конгресу сліпих, що відбувся в Лондоні влітку 1914 року, в яких про Василя говорили його британські друзі Вільям Мерік і Вільям Філімор, свідчать, що Василь Єрошенко шукав роботи в Британській Індії. Саме там, як і у Великій Британії, вчителем початкової школи для сліпих, заснованої місіонерами, міг бути європеєць, який знає англійську мову та основи спеціальної педагогіки – навчання сліпих. На конференції у Вестмінстері було оголошено, що місіонерська школа для сліпих Енн Есквіт у селі Палаямкотта, що в південному індійському штаті Мадрас, шукає сліпого вчителя. Цим можна пояснити, чому Василь Єрошенко намагався вивчити тамільську мову в Мулмеїні (Усова, 2020). Так, після закінчення дворічного курсу лікувального масажу в Токійській школі для сліпих Василь Єрошенко 3 липня 1916 року виїжджає до тодішнього Сіаму (так тоді називався Таїланд). Проводжати його зібралося близько трьохсот друзів. Василь, стоячи на палубі корабля, тримав триста смужок паперу, які з›єднували його з друзями на причалі. Про цю поїздку відомо небагато. Письменник оселився в будинку Тай Бунжо. Василь Єрошенко

прибув до Таїланду в той час, коли в цій країні почали обмежувати діяльність усіх іноземців – японців, британців, бірманців. Можливо, тому його план заснувати школу для сліпих був приречений на провал. Чи знав про це Василь Єрошенко? Ймовірність низька. Він відчував, що всі його спроби зустрічають опір, але він не розумів чому. Ще в серпні 1916 року Єрошенко писав своїм друзям в Японії, що зіткнувся з несподіваними труднощами, намагаючись заснувати школу для сліпих дітей. Намагався зібрати коло однодумців. **Щоб зібрати кошти на діяльність цієї групи, він вечорами грав на гітарі в російському ресторані.**

З листа Василя до Торії Токудзіро: «Бангкок, 1916 року серпень. По-перше, я думаю створити тут невелику групу (не дляслепих, а для тих, хто вирішує проблеми сліпих). Якщо це спрацює, моя мета буде досягнута... Подруге, я хочу зібрати кошти для цього клубу. По-третє, я планую відправити двох-трьох підлітків до Японії або взяти їх із собою здобувати там освіту. Коли вони повернуться до Сіаму, то зможуть працювати зі сліпими. Це мої скромні плани» (Харковський, 2012). Однак цим планам не судилося збутися. Василь Єрошенко планував поїздки до Індії, хотів відвідати Яву. Можна уявити здивування офіцерів, коли цей високий білий іноземець звернувся до них їхньою рідною тайською мовою. Провал цієї поїздки міг бути спричинений і тим, що Василь Єрошенко часто сліпо довіряв людям і не вмів змиритися з реальністю. Наївний, сповнений гуманних ідей, ідеаліст болісно переживав невдачі, яких зазнала ця країна.

Інші автори кажуть, що, зустрівши опір влади, він відмовився від ідеї заснувати школу для сліпих і два місяці подорожував Сіамом з групою сліпих, перевіряючи свої методи навчання. Він навчив їх читати і писати шрифтом Брайля, а сам записував тайський фольклор (Мурашковська, Мурашковський, 1986–1987).

Треті автори зазначають, що, Василь Єрошенко заснував у той час першу школу для сліпих у Сіамі, і там йому було встановлено пам›ятник. Про цей пам’ятник, якого, швидше за все, не існує, гарно сказав воронезький письменник Є. Пашньов: «Якщо люди спочатку вигадали легенду, а потім повірили в неї, то не потрібно їздити перевіряти, чи є пам’ятник Василю Єрошенку в Таїланд чи ні». І байдуже, що ця скульптура не має автора і її не існує, пам’ятник стоїть, тому що багато хто цього хоче. І тепер цей пам’ятник стоятиме вічно, адже легенда зроблена з матеріалу, міцнішого за бронзу, граніт чи мармур. А може, й справді, якийсь відчайдушний скульптор, ризикнувши, виліпив із звичайного каменю трохи похилену голову й широкі плечі мандрівника, і ось Василь Єрошенко стоїть у тіні якогось екзотичного дерева в тому далекому Сіамі, і всі, хто проходить повз: школярі і листоноші, вчителі і селяни, кладуть екзотичні квіти біля його ніг» (Пашньов, 1971).

У Таїланді Василь Єрошенко пробув близько півроку: недовго працював масажистом в одному з російських ресторанів Бангкока і намагався

сприяти організації школи для незрячих. Без необхідної фінансової та організаційної підтримки, без підтримки європейських місіонерів, які могли б самотужки відкрити й утримувати таку школу, Василь Єрошенко через півроку виїхав до Бірми. Перша школа для сліпих у Таїланді була заснована Женев›євою Колфілд (1888–1972) лише в 1938–1939 роках. Цій сліпій черниці, зі схожою долею, у 1983 році встановили пам'ятник біля заснованої нею школи для сліпих. Чому цій жінці вдалося створити школу для сліпих у Таїланді? На це існує дві причини: по-перше, вона була американкою, а по-друге, підтримувала школу власними коштами.

У січні 1917 року Василь Єрошенко прибув до М›янми, країни золотих пагод. Зупинився у місіонерському готелі при школі для сліпих хлопчиків, заснованій англіканською церквою августинців у Мулмейні (колишня Бірма), Британська Індія. Ця школа в 1900 році заснована сліпим бірманським адвокатом і баптистським вчителем Маун По Джі. У той час школою керував комітет, до складу якого входили представники міської влади, а також баптистські та англіканські місіонери. Василя тоді хвилювало, що навіть невеликий відсоток сліпих, які закінчили школу в Росії, досі не можуть знайти роботу, а сліпі музиканти не мають можливість заробити на життя музикою. Василь Єрошенко розумів, що навчання сліпих у Росії зайшло в глухий кут, і навіть учителі сліпих не знали, що робити зі сліпими після закінчення початкової школи. У Росії вища освіта була ще недоступною для сліпих, хоча вже були винятки. Таким винятком стала біографія Олександра Щербини (1874–1934), який у трирічному віці втратив зір після нещасного випадку, а в 1918 році отримав звання професора (Патлань, 2020). До речі, Олександр Щербина був першим сліпим професором в Росії того часу.

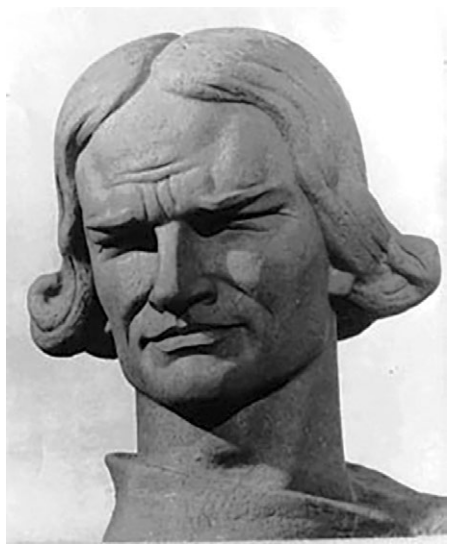

Є. Дзиндра. Бюст Василя Єрошенка, 1969.
Фото невідомого фотографа

Н. Блажков. Бюст Василя Єрошенка.
Фото невідомого фотографа

Сенсацією став приїзд Василя Єрошенка. Подорожуючи без гіда, він виглядав як святий-ясновидець, який володів знаннями народної медицини, акупунктури, знав багато священних буддійських текстів. Він вивчив мову цієї країни за кілька тижнів. Він вільно розмовляв англійською з урядовцями, бірманською з бірманцями та палі з ченцями. Вивчав буддизм, бірманський фольклор, записував легенди та перекази, які відправляв до Японії для видання. Василю Єрошенку запропонували посаду директора школи для сліпих у Мульмейні. Відмовившись від них, він залишився звичайним учителем, збираючи сліпих учнів у бірманських селах. Нелегко було вмовити батьків відпустити сліпу дитину на навчання. Допомогли це зробити місцеві монахи-понджі, які були освіченішими за своїх батьків (Панков, 2017).

Новий учитель навчав сліпих дітей музиці, мистецтву масажу та тому, як «бачити» та пізнавати світ. Василь Єрошенко отримав дозвіл подорожувати країною зі сліпими студентами. Відвідав міста Паган, Аве, Мандалай, Пегу. Учні називали його не так, як інших викладачів – «такін» (майстер), а «кокоджі» (старший брат) (Харьковський, 1978).

Василь писав друзям із Бірми до Японії: «Зараз я вивчаю справді гарні буддистські легенди. Це невичерпний матеріал. Переді мною відкрився абсолютно новий світ, невідомий мені досі. Таємничий, містичний зміст, прихований у чудових персонажах... Божество, що з›являється в цих наступних світах, має втілення, і в цьому світі з›являється останнє, п›яте, втілення божества. У порівнянні з цим християнство, іслам та інші релігійні доктрини здаються наївними дитячими казками. Навіть якби я прожив тут все своє життя, я все одно почувався б повним невігласом» (Єрошенко, 1977). Перебуваючи в Бірмі, Василь писав, що полюбив бірманців, прив’язався до сліпих школярів, які теж люблять його. Учитель і учні піклувалися одне про одного, як старші й молодші брати. Красиві легенди буддизму захоплювали Василя Єрошенка. Перед мандрівником відкрився новий, незвіданий світ. У монастирях він записував бірманські легенди та оповідання, які згодом публікувалися в японських журналах для молоді. У листопаді 1917 року, дізнавшись про Лютневу революцію в Росії, яка, на його думку, повинна була принести людям щастя і свободу, письменник вирішує будь-якою ціною повернутися на батьківщину. Подорожує до Індії, сподіваючись повернутися звідти додому. Однак він не підозрював, наскільки довгою і важкою буде ця дорога додому. У березні 1918 року йому вдається повернутися в Бірму, де він знову викладав у школі для сліпих, писав і редагував буддійські легенди.

Полеміка з Рабіндранатом Тагором

Про те, чим займався Василь Єрошенко в Індії, відомо мало. Після революції він перестав отримувати гроші від батьків з Росії (Патлань, 2020). У листопаді 1917 року він на пароплаві приплив до Калькутти, а звідти мав намір дістатися Росії. З політичних міркувань британська влада Індії не дозволила йому виїхати. Він відвідував Калькутську школу для сліпих, хотів влаштуватися туди на роботу, але йому не дозволили. Василь Єрошенко зиму провів в Індії, вивчаючи гінді.

Наприкінці 1918 року Єрошенко в супроводі Льва Лапицького з дружиною та Ізраїля Сосновика відвідав відомого індійського поета, композитора, драматурга, громадського діяча, лауреата Нобелівської премії з літератури Рабіндраната Тагора (бенгал. Robyndronath Thakur; 1861–1941) у Шантінікетані, з яким познайомився в Японії, коли він читав лекції в Токіо про відмінності між східною та західною релігіями та культурами. Ще в той час між ними виникла гучна суперечка. Василь Єрошенко заперечував центральну тезу Тагора про те, що західна цивілізація є матеріальною, а індійська – суто духовною. Єрошенко стверджував, що матеріальність не чужа індійській філософії. Про це згадував у своєму щоденнику Акіта Удзіяку, а згодом японський дослідник творчості Василя Єрошенка Такасугі Ічіро написав у книзі «Сліпий поет Єрошенко». Цю суперечку докладно описав А. Харьковський: «Ти маєш бути християнином», – сказав Тагор, насолоджуючись знаннями свого сліпого опонента. – Тоді нехай вам заперечить буддистський святий. «Ні, я не віруючий, – відповів Єрошенко. Знаєте, я маю своє ставлення до церкви». «Невіруючий? – здивувався Тагор. – Але що вас турбує в нашій суперечці? Мені здалося, що ви протиставляєте європейську та азіатську культури, засновані на буддизмі та християнстві. Так само, як Р. Кіплінг, який писав: «Захід є Захід, Схід є Схід, і вони не можуть об›єднатися». Отже, я не можу з цим погодитися. Наші культури мають багато спільного, і якщо ми не завжди розуміємо один одного, це тому, що ми не знаємо мов. Так само і націоналісти, які нацьковують людей один на одного... «Розкажіть про себе, хто ви», – попросив наприкінці розмови індійський письменник. «Я приїхав з Росії два роки тому, пишу свої казки японською мовою, і товариші називають мене японським поетом», — підсумував Єрошенко під бурхливі оплески залу (Харьковський, 2012). Навесні 1919 року, після візиту Василя Єрошенка в будинок Рабіндраната Тагора, Шарль Андре, друг Тагора і редактор його творів, опублікував в одному з калькуттських журналів промову Василя Єрошенка «Що таке сліпота», виголошену англійською мовою ще 2 листопада 1917 року (Патлань, 2020).

Рабіндранат Тагор.
Фото з https://sentencijos.eu/rabindrana-tas-tagore.html

До індійської поліції доходить характеристика Василя Єрошенка як анархіста, можливо, більшовика. Письменника розшукують і відправляють під домашній арешт. У грудні Василь Єрошенко втік з-під домашнього арешту. Оскільки інформації про життя Василя Єрошенка в Індії залишилося дуже мало, автори покладаються на свої припущення, пишучи про цей період: «Вночі поліція увірвалася в номер готелю, де зупинявся Єрошенко. Письменник був притиснутий до стіни своїми речами і почав порпатися в паперах. У нього конфіскували всі особисті листи та розіслали циркуляр із вказівкою поштовій поліції перехоплювати всю подальшу кореспонденцію небезпечного росіянина. Вони зробив усе, щоб ізолювати Василя Єрошенка від світу. Цього разу пасткою для письменника стала Індія. Сам він не міг виїхати звідси навіть у Бірму. Відтепер його могли тільки депортувати або посадити до в'язниці. Деякий час друзі Василя Єрошенка відправляли листи в нікуди, не підозрюючи, що листуються з відділом міліції. Можливо, навіть зараз в архівах департаменту поліції Калькутти зберігаються аркуші щільного паперу, нашкрябані шрифтом Брайля на англійській друкарській машинці» (Пашньов, 1971).

Мабуть, досліджуючи побут і звичаї Індії, письменник мандрував країною. Він записав індійські легенди японською мовою, які пізніше були надруковані в молодіжному журналі «Молодіжний клуб». Із зізнань колишніх студентів ми дізнаємося, що мандрівник зустрів біля океану мисливців за перлами. Дістався Бомбея, Василь Єрошенко відвідав школу для сліпих. Хвилювався через переважаючі кастові відмінності,

коли сліпих студентів різних каст годують окремо. І якщо представник нижчої касти навіть проходить повз їжу, вона стає непридатною для людей вищої касти. Він також дізнався, що на той час найдоступнішим ремеслом для незрячих у світі було пензликарство. В Індії цьому ремеслу навчалися лише сліпі найнижчої касти.

Проте через кілька місяців Василя Єрошенка знову заарештовують і повертають до Калькутти. Письменник дізнався, що японський корабель мав вийти з Калькутти до японського порту Кобе. Він доклав багато зусиль, але не отримав дозволу потрапити на цей корабель. Це було схоже на клітку із чотирма глухими стінами. Вважається, що саме тоді народилася алегорична казка «Вузька клітка». Роблячи це припущення, Лу Сініс писав у китайськомовній національній щоденній газеті «Просвіта» у Китайській Народній Республіці: «Я люблю наївного поета Єрошенка, який виступає проти рабської психології та засуджує варварський звичай саті» (Харьковський, 1978). Саті – це індуїстська похоронна традиція, згідно з якою вдову разом із померлим чоловіком кремують на спеціально спорудженому похоронному багатті. В даний час це явище є рідкісним і забороненим.

Із небагатьох збережених листів і документів Василя Єрошенка того часу про історію освіти сліпих в Індії можна зрозуміти, що письменник хотів відвідати школи, засновані сліпими місіонерами, які знаходилися в Калькутті, Бомбеї і штаті Мадрас у південній частині Індії. Його цікавили школи, засновані та керовані самими сліпими: у Калькутті – згаданий вище сліпий баптистський пастор Лал Біхарі Шах, у Рангуні – сліпий англіканський пастор Вільям Джексон, у Бомбеї – сліпий індуський хірург доктор Нілкантрай Чатрапаті. Мабуть, він встиг помандрувати по країні, сам згадує про візит до Бомбея, а своєму учневі Віктору Першину розповідав, **що йому довелося жити на узбережжі Індійського океану з мисливцями за перлами**. Поїздки Василя Єрошенка до Таїланду та Бірми оплачувала вже згадана американська місіонерка багаї Агнес Александер. Однак у листопаді 1917 року збіглися дві події – Агнес виїхала з Японії до США, а в Росії сталася Жовтнева революція, яка докорінно змінила ставлення колоніального британського уряду до російських громадян в Індії. Василь Єрошенко перестав отримувати листи та фінансову підтримку як від своєї родини з Росії, так і від Агнес Александер з Індії, і він півтора року залишався без стабільного джерела існування (Патлань, 2020). Можна припустити, що коли гроші закінчилися, Василя Єрошенка міг врятувати масаж і музичні здібності. Масаж потрібен багатьом, а російським ресторанам у великих містах по всьому світу потрібні були і музиканти, і співаки.

Перебуваючи в Калькутті із середини листопада 1917 року до 15 березня 1918 року Василь Єрошенко деякий час жив у будинку сліпого баптистського пастора Лала Біхарі Шаха, засновника Калькуттської школи для сліпих, ймовірно, на запрошення його сина Аруна Кумара Шаха. У

цьому будинку була велика бібліотека з багатьма англійськими книгами, надрукованими шрифтом Брайля. Василь використовував ці книги для власної освіти. Тоді він писав друзям, що живе студентським життям. Відомо, що Василь Єрошенко відвідував збори теософів, засідання Калькуттської сесії Індійського національного конгресу та намагався отримати дозвіл на виїзд з країни. Коли це не вдалося, у березні 1918 року він повернувся до школи для сліпих Мулмейн у Бірмі та викладав там до середини вересня (Патлань, 2020). Однак через революцію в Росії та Бірмі він стає небажаною особою. Весь час він шукав можливості повернутися в Росію.

На початку вересня 1918 року він знову виїхав до Індії, знову сподіваючись звідти дістатися Росії. Таким чином він знову їде до Калькутти, зупиняється в тому ж готелі, нову слідом, як і раніше, з'являється поліція, його саджають під домашній арешт.

Довго чекаючи і не отримавши дозволу на виїзд, Василь Єрошенко провокує його депортації з країни. У кінотеатрі перед початком сеансу він заспівав «Міждународний інтернаціонал», перекладаючи його слова з англійської на бенгальську. На початку червня 1919 року влада британських індійців повідомила японському уряду, що Єрошенка депортують з Британської імперії на британському військовому кораблі як більшовика. Першим портом, де зупинився англійський корабель, був Сінгапур. Там кореспонденти, поспішно піднявшись, поспілкувалися з Василем Єрошенком і непомітно вручили йому пакунок зі старовинним китайським одягом і жовтою фарбою. У порту Шанхая з корабля зник сліпий чоловік. Після цього газети писали, що він втік із сумкою на плечах і гітарою під халатом. Про втечу цього сліпого збереглося дві публікації: у травні 1921 року японський журнал «Зелена утопія», а через п'ятнадцять років про нбого написала «Енциклопедія есперанто» (Харьковський, 1978). Існує інша версія, що Василь Єрошенко подорожував з Індії на острови Океанії. Більш переконлива версія, що 3 червня 1919 року письменник таємно повернувся в Країну східного сонця на вантажному кораблі (Рогов, 1958). Компенсуючи брак знань про життя письменника в Індії, автори, пишучи про цей період, вплітають твори Василя Єрошенка, можливо, написані в цей період або спровоковані подіями.

Перебуваючи за межами Японії, Василь Єрошенко не забував ні японської мови, ні самої країни. Своїм японським друзям він постійно надсилав бірманські та індіанські легенди, які охоче публікували газета «Асахі», журнали «Звільнення», «Відбудова», «Ми» (Кучер, 2016).

Після повернення до Японії письменник активно включився в діяльність Соціалістичної ліги. Японська влада наказала депортувати Василя Єрошенка як небезпечного більшовика. Його заарештували. Протести і благання японських друзів не допомогли. в 1921 році 4 червня Василя Єрошенка і його свиту проводжали на пароплав «Ходзай-мару», який вийшов з порту Цуруга у Владивосток.

Китай: дружба з класиком китайської літератури Лу Сінем

Прибувши до Владивостока, Василь Єрошенко прагнув якомога швидше перебратися в європейську частину Росії, але далі шлях обірвався. У районі станції Євгеніївка розтягнулися позиції білогвардійських загонів Семенова і Каппеля. За ними починалася нічийна земля, де діяли банди, які нападали як на білих, так і на червоних. Крім того, подорожньому загрожував військовий трибунал. Спроба проникнути на територію Радянської Росії була невдалою. Довелося повернути на південь, до Китаю.

Якщо Японію називають Країною висхідного сонця, то Китай – Країною квітів. Оскільки потяги не ходили, юнак дійшов до Харбіна пішки, йдучи по залізничних шпалах. Одного разу літнім днем 1921 року, втомлений, без речей, тільки з гітарою на плечах, він постукав у двері свого японського друга Накане Хіроші, що стояв на околиці Харбіна...

Лу Сінь (Lu Xun).
Фото з: https://ru.wikipedia.org/wiki

На запрошення Товариства китайського есперанто 1 жовтня 1921року Василь Єрошенко приїхав до Шанхаю (Рогов, 1958). Кавакамі, японський есперантист, який проживав на той час у Шанхаї, був повідомлений про приїзд Василя Єрошенка, але не зміг його зустріти. Лише через кілька днів Кавакамі та японський лікар знайшли Василя в дешевому пансіонаті, притулок мандрівнику надав неназваний японський лікар у Шанхаї. Юлія Патлан, передаючи слова учня письменника Віктора Першина, зазначає,

що у Шанхаї Василь Єрошенко спочатку влаштувався масажистом у жіночій лазні. «Жіноча сором'язливість мовчала, не протестувала проти погляду сліпих очей» (Патлань, 2020 b).

Ця фраза нагадала мені нашу розмову в Токіо з екскурсоводом, якого ми називали Катурі-сан. Наша група туристів з Литви була відзначена номером чотири. Вона запитала нас, як цифра чотири звучить литовською. Молода симпатична японська провідниця тримала в руках трикутний прапор із довгою ручкою з цифрою «4», голосно вигукуючи, махаючи рукою та запрошуючи назад до автобуса: «катурі, катурі, катурі!» Я намагався бути поруч із нею якомога частіше і продовжував розпитувати про сліпих людей у Японії. Прізвища Єрошенка вона не чула. Я запитав її щодо незрячих масажистів: у яких масажистів вона робить масаж, незрячих чи зрячих? Вона відповіла, що її масажує сліпа масажистка, і посміхнулася…

Китайський письменник Хоу Чжипін у своїй статті «Іноземні есперантисти та есперантистський рух у Китаї» пише, що восени 1921 року до Шанхая приїхав відомий сліпий російський поет Єрошенко, який багато зробив у Шанхайському товаристві есперанто. У той час він дізнався, що Шанхайське товариство есперанто відчуває серйозні фінансові труднощі, тому організував «Міжнародний музичний фестиваль», у концерті взяли участь музиканти з Росії, Японії, Кореї, Китаю. На вечірці Єрошенко декламував вірші, написані есперанто, акомпанував собі на фортепіано та співав пісні есперанто. Він сплатив оренду залу, де проходило свято, і повернув борги Шанхайського товариства есперанто. Також придбав багато книг на есперанто та іноземних періодичних видань і створив невелику бібліотеку книг на есперанто (Hou Zhiping, http://www.elerno.cn/movado/movado189.htm).

Із жовтня 1921 по квітень 1923 року з невеликими перервами Василь Єрошенко жив у Китаї, багато творив, а також намагався писати китайською мовою (Мурашковська, Мурашковський, 1986–1987). Того часу в Китаї вийшла збірка поезій Василя Єрошенка «Плачі самотньої душі». У вступній статті до збірки китайський редактор передбачив, що «елегантний талант сліпого поета буде так само широко визнаний на Заході, як і на Сході». Справді, цей невеликий цикл оповідань поклав початок літературній славі Василя Єрошенка.

Василь Єрошенко (другий ряд, третій зліва) із членами родини Лу Сіня.
Фото невстановленого фотографа

У Шанхаї Василь Єрошенко працював в Інституті світових мов (Патлань, 2000). Живучи в Шанхаї, він вивчав китайську мову, співпрацював у передових журналах, видавав книги. Єрошенко згадував, що в Шанхаї 1921 року він почувався дубовим листом, описаним Михайлом Лермонтовим, якого не сприйняв східний платан. Навіть у Росії він стояв перед дилемою: або сушитися на рідній гілці, або летіти за вітром на чужину. Василь Єрошенко обрав другий шлях. Під наглядом поліції в Шанхаї він писав казки про зів›ялий листок, про рабиню, про коня-рикшу, про дівчину, яку продали в публічний будинок, щоб на виручені гроші купити ліки для брата, про горбатого жебрака тощо (Харьковський, 2012).

Китайський письменник Хоу Чжипін у статті «Іноземні есперантисти та есперантистський рух у Китаї» пише, що Василь Єрошенко приїхав до Пекіна наприкінці 1921 року на запрошення пана Цай Юаньпея. Він працював викладачем есперанто в Пекінському університеті, кількість слухачів поступово зросла до 500–600 осіб. Крім викладання есперанто, він читав лекції з мови есперанто та есперантської літератури не тільки в університеті, а й поза ним. Він також продовжував писав свої твори мовою есперанто. Більшість його промов і творів були перекладені китайською мовою та опубліковані в газетах та інших періодичних виданнях того часу. Його твори охоче читали китайські читачі. 15 грудня 1922 року

Василь Єрошенко взяв участь у Об'єднаній конференції есперантистів Пекінського університету, на якій були присутні понад 2000 учасників, перед ними він виступив із палкою промовою. На конференції Єрошенко грав на фортепіано та співав пісні есперанто. У цей період митець часто керував роботою Пекінського товариства есперанто. Як ми вже згадували, у 1922 р він брав участь у XIV Міжнародному конгресі есперантистів у Гельсінці як представник Пекінського товариства есперанто. Після повернення до Пекіна він доповів про велику конференцію Пекінському товариству есперантистів і був обраний секретарем цього товариства (Hou Zhiping, http://www.elerno.cn/movado/movado189.htm).

У той час при Пекінському університеті був заснований коледж есперанто. Молодший брат Лу Сіня, журналіст і письменник Чжоу Цзожень, як і багато діячів китайської культури з його оточення, був есперантистом, а сам Лу Сінь підтримував мову есперанто. Василь Єрошенко також читав лекції в Жіночому педагогічному коледжі в Пекіні (Патлань, 2020).

Зацікавившись долею юнака, Лу Сінь запросив Василя жити з ним і став йому другом і братом. Однак і там у юнака не було багато друзів. У Пекінському університеті він викладав курс російської літератури мовою есперанто. Іноді китайські інтелектуали перекладали лекції Василя Єрошенка з англійської на китайську. Інші автори стверджували, що російський поет працював у цьому університеті викладачем есперанто і займав посаду професора. Дружина Лу Сіня була японкою, тому Василь Єрошенко міг вільно спілкуватися з нею, її дітьми та сестрою (Сейти, 1962).

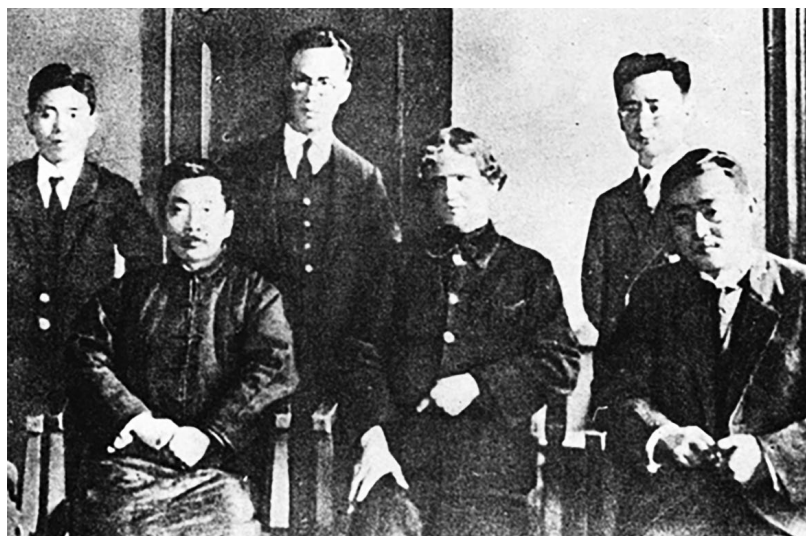

Василь Єрошенко (перший ряд у центрі) із Лу Сінем (перший ряд ліворуч) 1922 рік в Пекіні в Товаристві есперанто.
Фото Марко Сотгіу, https://blogs.bl.uk/european/2014/12/i-raised-a-fire-in-my-heart-remembering-eroshenko.html

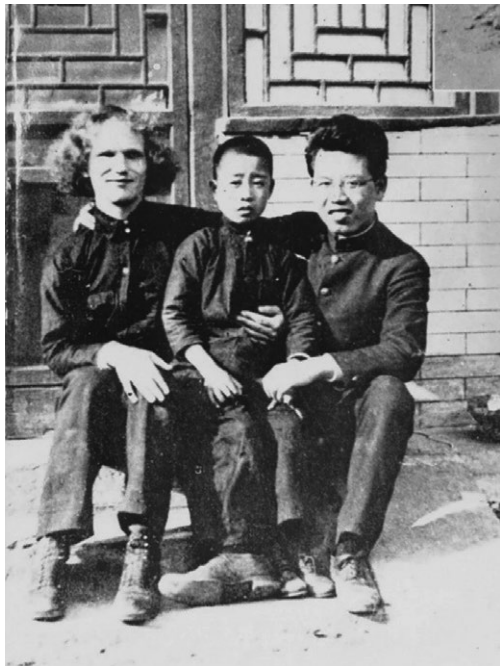

Василь Єрошенко, племінник Фукуока Сеіті та Лу Сінь. Пекін, 1922 рік. Фото з http://www.belgorodbibliote-ka.ru/Files/osikov.html

Василь Єрошенко з палицею в руці серед китайських есперантистів, 1923. Фото зі статті Хоу Чжиоіна «Дружба Лу Сіня і Єрошенка»

У 1921 році Національний конгрес учителів Китаю прийняв резолюцію про викладання есперанто у школах, тому не дивно, що есперанто викладали в Пекінському університеті. Василь Єрошенко спілкувався зі студентами англійською, японською та есперанто. Як ми вже згадували, на курсах, які він читав, було зареєстровано п»ятсот студентів. Йому призначили людину, яка читала йому та допомагала готувати конспекти лекцій. Тоді ж Василя Єрошенка обрали секретарем Пекінської мовної ліги есперанто (Піскаль, 2012). **За статусом вчителя Єрошенка закріпили рикшу, але користуватися послугами рикші він соромився. Поет користувався цією послугою своєрідно: сам ходив тротуаром і балакав з рикшою, що йшов вулицею** (Бєзуглова, 1962). Таким чином поет вдосконалював китайську мову, цікавився традиціями китайського побуту. Крім згаданих вище «транспортних послуг», до вчителя Василя Єрошенка був також прикріплений хлопчик-гід.

Есперантисти Пекінського університету. У центрі Василь Єрошенко (перший ряд п›ятий зліва) і Лу Сінь (ліворуч від Василя), Пекін, 1922.
Фото з https://eo.wikipedia.org/wiki/Vasilij_Ero%C5%9Denko#/media/Dosiero:Eroshenko_en_Chinio.jpg

Важко сказати, що зблизило реаліста Лу Сіня і романтика Василя Єрошенка. Може, широке коло інтересів цього юнака, може, музика Глінки, Чайковського, Паганіні, яку він чудово грав на скрипці, а може, звучання шестиструнної гітари? Майже весь том одного з творів Лу Сіня – це переклад творів Василя Єрошенка. Лу Сінь присвятив поетові одне зі своїх найпоетичніших оповідань – «Качина комедія», головного героя якої не побачать. Можливо, класик китайської літератури Лу Сінь був зачарований юнацькою наївністю поета: «Я усвідомив трагедію людини, яка мріє, щоб люди кохали одне одного, але не може здійснити свою мрію. І мені відкрилася його наївна, красива і водночас нездійсненна мрія. Можливо, ця мрія – завіса, що приховує трагедію художника? Я теж був мрійником, але бажаю авторові не розлучатися зі своєю дитячою, чудовою мрією» (Сінь, 1962, с. 174).

Лу Сінь опублікував у китайських газетах кілька перекладів казок Василя Єрошенка. Звістка про Василя Єрошенка дійшла до колишнього Радянського Союзу саме з оповідання Лу Сіня «Качина комедія», де розповідалося про сліпого поета Василя Єрошенка, який, приїжджаючи до Пекіна зі своєю семиструнною гітарою, часто скаржився на тишу, ніби в пустелі... У Пекіні навіть жаби не квакають. Лу Сінь заперечив, що, навпаки, під час сезону дощів у Пекіні скрізь чути квакання жаб. Але

Василь Єрошенко нудьгував у Китаї. Він згадав свої подорожі Індією та Бірмою, звуки цикад, шипіння змій. У відповідь на скарги гостя на тишу діти Лу Сінь принесли звідкись пуголовків і випустили їх у свій ставок, ті, виростаючи, мали перетворитися на жаб і радувати гостя своїм кваканням. Одного разу поет Лу Сінь купив і подарував дітям каченят. Проте каченята ловили пуголовків, майбутніх «музикантів», яких діти у ставку ростили для гостя. Василь Єрошенко сумував за своїм середовищем і виїхав на батьківщину. Прийшла осінь. У Пекіні скрізь квакають жаби. А куплені Василем качки кричать, як у пустелі: «Кря-кря-кря». Лу Сінь задавався питанням: чи повернеться його друг? Ось така сумна «Качина комедія».

Ілюстрація до «Качиної комедії» Лу Сіня, 1977.
Фото http://esperanto.cri.cn/2521/2017/04/18/173s192667.htm

Лу Сінь зробив усе можливе, щоб зробити життя гостя у своєму домі цікавим і приємним. Вони часто спілкувалися вечорами, такі розмови тривали навіть після півночі. Василь Єрошенко дивував оточуючих своєю ерудицією, знанням літератури та мов, знанням життя народів багатьох країн. Незабаром він зблизився з китайською письменницею. За словами самого Лу Сіня, вона прив›язалась до Василя, оскільки цінувала талант, оригінальність і відкритість юнака. Лу Сінь, який часто бачив скорботного гостя, запропонував йому запросити друга Василя Єрошенка, японського студента Фукуока Сейтіса. Китайський господар сказав, що в його будинку вистачить місця для всіх його друзів.

В. Дудник. Василь Єрошенко та Лу Сінь. Фото з https://sokm.org.ru/vystavki/virtualnye-vystavki/825-tvorcheskaya-druzhba

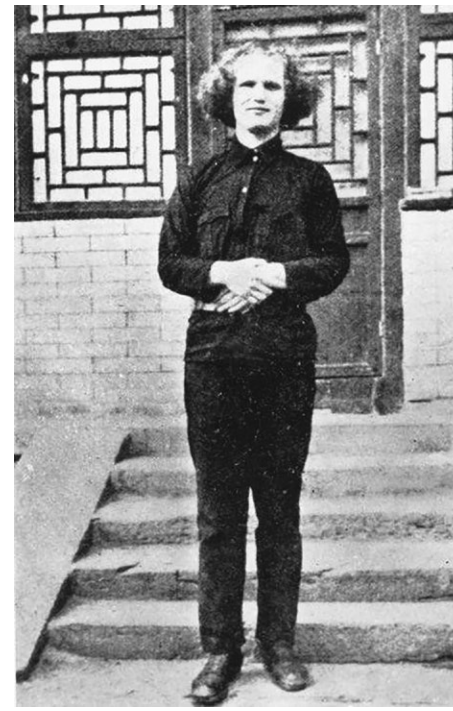

Василь Єрошенко перед будинком Лу Сіня, Пекін, 1922.

Фото з www.persons-info.com

Про свого друга великий китайський письменник розповів читачам у нарисі «Порожні думки наприкінці весни». На жаль, ми не маємо більш детальної інформації про спілкування Лу Сініса з Василем Єрошенком. Лу Сінь ніколи не забував свого незрячого гостя, і до 1935 року постійно згадував його у своїх статтях. Своє життя в Китаї Василь Єрошенко не описував, мабуть, зі скромності він ніколи не говорив про свою дружбу зі знаменитим Лу Сінем.

Василь Єрошенко став широко відомим не лише як письменник, а й як невтомний пропагандист мови есперанто. Тянь Хань (1898–1968) – відомий китайський драматург, режисер, перекладач і поет, який жив на той час у Японії, використав мотиви з «Історії паперового ліхтарика» Василя Єрошенка у своїй п'єсі «Ніч у кафе», опубліковану в Токіо в 1920 році. Хоча прізвище Єрошенка не було названо, але згадали сліпого автора.

У Китаї Василь Єрошенко написав оповідання «На березі», казки «Орлине серце», «Тісна клітка», «Хмарка персикового кольору», «Казка про зів'ялий лист». Ці твори пройняті співчуттям до китайського народу.

У 1922–1924 роках Лу Сінь разом із братом переклали з есперанто на японську та китайську, і опублікували збірки «Оповідання Єрошенка», «Плач самотньої душі», «Падаюча вежа», п'єсу «Хмарка персикового кольору», збірку його лекцій «Ходячі привиди» (Анікєєв, 2006). Як ми вже згадували, під час перебування Василя Єрошенка Лу Сініс почав перекладати китайською найкращу п'єсу свого друга – «Хмарка персикового кольору», яку деякі автори називають сповіддю та біографією душі письменника. Того дня, коли Лу Сінь закінчив перекладати цю п'єсу, його мати повідомила про це Василю. Гість так зрадів, що почав танцювати, а потім схопив зі стіни гітару і заспівав старій китаянці кілька українських та російських пісень. Я. Патлань зазначає, що різні автори, щоб надати значимість своїм статтям про Василя Єрошенка, протягом сорока років (1961–2005) використовували ім'я Лу Сіня в назвах своїх публікацій: Р. С. Бєлоусов «Друг Лу Сінь», 1961 р., Шапошніков А. «Друг Лу Сінь», 1961р. Ге Баоцюань «Лу Сінь і Єрошенко», 1961, Р. С. Бєлоусов «Російський письменник В. Єрошенко – друг Лу Сіня», 1975, Ге Баоцюань «Дружба Лу Сіня і Єрошенка», 1983 р. тощо.

Популярність творчості Василя Єрошенка у XX ст. в Китаї вплинула на збільшення перекладів творів Лу Сіня з японської мови. Окрім уже згаданих, китайською мовою вийшло ще кілька збірок Василя Єрошенка: «Оповідання» (1922), «Лапатство кораблів» (1931). У 1923 році вийшла відома збірка творів Василя Єрошенка «Плач однієї самотньої душі: вірші, оповідання та замальовки», «Про китайське життя», видано в оригіналі на есперанто Василя Єрошенка, а на Тайвані невелику збірку есперанто під назвою „Вежа для осені". Твори Василя Єрошенка досі час від часу перевидають у Японії та Китаї (Патлань, 2020).

Василь Єрошенко обіцяв повернутися в Китай і працювати в Пекінському університеті. Письменник виконав свою обіцянку і повернувся до Пекіна. Під час зимових канікул студентів Василь Єрошенко відвідав кілька китайських міст і назавжди попрощався зі Сходом.

«Казки Василя Єрошенка» в перекладі Лу Сіня виходили в Китаї аж п'ять разів (Полонський, 2013). Незважаючи на творчі успіхи в Китаї, письменник поспішав до Радянської Росії, навіть не усвідомлюючи небезпеки ГУЛАГу, бо сподівався, що після революції буде втілено в життя «принципів свободи, рівності і братерства».

Відомо, що в Китаї Василь Єрошенко товаришував з іншим відомим письменником Ван Лу, який, як і Лу Сінь, згадує сліпого поета в оповіданні «Собака» (Панков, 2017). Особливою популярністю користуються «Казки Єрошенка» в перекладі Лу Синя, видані в Китаї у 1922, 1938, 1948, 1950, 1978 роках.

Великий китайський письменник Лу Сінь був послідовним прихильником есперанто та есперантського руху. Його молодший брат Чжоу Цзуорен знав не тільки японську, а й есперанто. За два місяці до

своєї смерті (серпень 1936 р.) він знову заявив: «Я переконаний, що я за мову есперанто» (Хоу Чжипін, http://www.elerno.cn/movado/movado198.htm) Лу Сінь був переконаний, що мова есперанто може об›єднати всіх людей. Письменник також підкреслював самовідданість есперантистів. Щира дружба між Лу Сінем і Василем Єрошенком стала легендою не тільки в сучасній китайській літературі, а й в історії китайського есперантистського руху.

Після повернення до Японії письменник активно включився в діяльність Соціалістичної ліги. Японська влада наказала депортувати Василя Єрошенка як небезпечного більшовика. Його заарештували. Протести і благання японських друзів не допомогли. в 1921 році 4 червня Василя Єрошенка і його свиту проводжали на пароплав «Ходзай-мару», який вийшов з порту Цуруга до Владивостока.

У колишньому Радянському Союзі: запах ГУЛАГу

Першу в колишньому СРСР статтю про Василя Єрошенка «Друг Лу Сіня» опублікував у 1958 році журналіст і перекладач Володимир Рогов (1906–1988), який у 1937–1953 роках працював у Китаї і цінував творчість Лу Сіня. Перекладаючи «Качину комедію» Лу Сіня, він знайшов згадку про ім›я російського Айлосянке. Він був першим російським автором того часу, який спробував з‘ясувати особистість Василя Єрошенка. Одна з версій згаданої статті

Стаття В. Рогова була опублікована в журналі «Наше життя» Всеросійського товариства сліпих, де вперше було розміщено фото Лу Сіня та Василя Єрошенка. Як тільки відносини Китаю з радянською Росією покращилися, Василь Єрошенко 16 квітня 1923 року виїжджає до Москви (Рогов, 1958). На той час письменник перебував у Москві та Обухівці, де після восьмирічної розлуки зустрів рідних. По дорозі з Москви в Обухівку він запросив молодого японця Ваду Кіітіро (1896-1946), врятувавши його від голодної смерті. Мемуари Вади Кіітіро про цю подорож нещодавно були перекладені російською мовою та опубліковані (Патлань, 2020). У мемуарній статті «В Україну з Єрошенком» Вадо Кіітіро писав: ...«Крім того, всі живуть, думаючи про їжу. Всі розмови про те, в кого закохатися або хто закохається в тебе, були передчасними. «Ви хочете сказати, що їжа все ще важливіша за любов?» – Точно! Я весь немічний, хворий. Напівголодне життя – це страшна річ. Він, звичайно, сліпий і не бачить цього, але на підтвердження моїх слів я простягнув до нього свої радісні руки, щоб він міг доторкнутися до них» (Кіітіро, 2016, с. 274). Як примітку до цієї статті Юлія Патлань зазначила, що всі подальші події свідчать про те, що Єрошенко пошкодував Ваду і чудово вирішив проблему взаємодопомоги: йому самому потрібен був зрячий супутник у далекій дорозі, яку Василь Якович сплатив за власні кошти, а виснаженого японця потрібно було врятувати від голоду. Мабуть, знання, отримані в Токійській школі сліпих масажистів, дозволили на дотик визначити ступінь виснаження співрозмовника.

Письменник все життя був альтруїстом: у Москві він завжди давав притулок сліпим, які проходили повз, позичав гроші, соромився нагадати про свій борг, а під час війни ділився їжею зі студентами (Алов, 1962). Не одній людині, яка втратила зір, допоміг випрямитися. Він говорив, що сліпа людина почувається повноцінною, коли працює (Богданов, 1962). Коли Єрошенко у 1935 році поїхав до Середньої Азії, то поступився своєю квартирою незрячому молодому подружжю. Василь Якович вважав нетактовним ставити умови та обговорювати якісь права на цю житлоплощу. Але згадані молодята не були такими скромними. У 1940 році вони обміняли квартиру на більшу і стали повноправними власниками, а Василь Єрошенко, який став безхатнім, перші ночі в Москві провів на вокзалі. Згодом друзі забрали його додому, але письменник втратив прописку в Москві, яку довго не міг поновити (Шаміна, 1961).

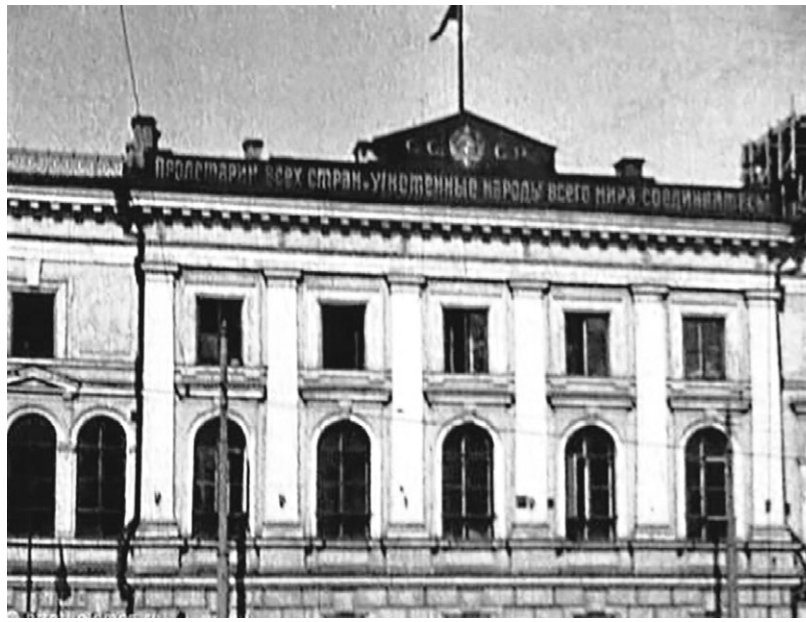

У цьому будинку в Москві знаходився Східний робітничий комуністичний університет, де у 1924 році Василь Єрошенко працював вчителем, згодом перекладачем з японської.
Фото з https://www.sensusnovus.ru/culture/2013/07/04/16713.html

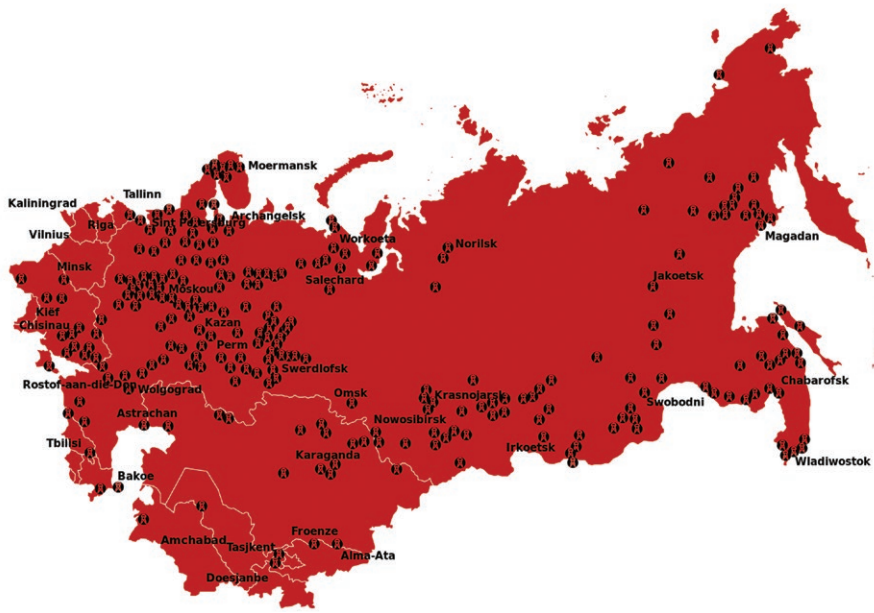

Карта таборів (ГУЛАГів) колишнього Радянського Союзу.
Зображення з https://polit.reactor.cc/post/4033331

Василь Єрошенко працював перекладачем і викладачем Східного робітничого комуністичного університету. Пише для журналів російською та есперанто. За словами інших авторів, Василь Єрошенко ніколи не писав російською, а ті нечисленні твори, опубліковані російською, є перекладами з японської, китайської, есперанто. У той час він перекладав твори класиків марксизму японською мовою (Мурашковська, Мурашковський, 1986–1987). Він залишив своє робоче місце в Комуністичному університеті робітників Сходу за власним бажанням, оскільки не погоджувався співпрацювати зі службою безпеки: «...Я мовчав, так і не розуміючи, що від мене хочуть ці робітники культурних зв'язків. Дипломатія тривала недовго. Чи то вони поспішали, чи то я здався їм достатньо підготовленим для виконання делікатних завдань. Мені доручили роль інформатора, доручили шпигувати за Удзіяко. Достатньо було послухати телефонні розмови іноземних гостей готелю «Москва». Я одразу сказав ні». Іван Іванович здивувався. Спочатку він вирішив, що я не розумію, як це робиться, і почав довго пояснювати, що мені зовсім не доведеться ходити в кожну кімнату, тихенько пробиратися в чужі будинки. Методика, за їхніми словами, досить досконала і дозволяє раціонально використовувати талант і знання, зазначив Іван. А Петро, як того вимагає їхній сценарій, спокійно додав: «У вас найрідкісніші знання, Василю Яковичу. Як поліглот ви можете замінити відразу кількох людей». Я засміявся, бо згадав вислів давньокитайського мудреця. Одного разу це мені переклав Лу Сініс: «Наше життя – це, по суті, лялькова вистава. Потрібно просто тримати нитки в руках, не заплутувати їх, рухати ними за бажанням і самому вирішувати, коли ходити, а коли стояти, не дозволяти іншим їх тягнути. І тоді ти піднімешся над сценою». Я засміявся і знову сказав: «Ні!» (Поляковський, 2000).

Колишня колега письменника, носій есперанто, Зінаїда Шаміна розповіла, що в роки репресій дуже боялася Василя, адже багато з них уже були покарані за спілкування з іноземцями. Наприклад, Віктор Жаворонков, есперантист, який працював зі сліпими, був розстріляний 3 жовтня 1938 року. Зінаїда Шаміна згадувала, що Василь Єрошенко, захищаючи есперантистів, навіть двічі писав листи до редакції газети «Правда», оскільки в колишньому Союзі організації есперантистів на той час були заборонені (Шамина, 1961).

У 1927 році в Москві Василь Єрошенко зустрівся зі своїм другом Акітою Удзіяко, який передав йому неприємну звістку про заборону його книг після боротьби з «небезпечними думками» в Японії. Алегорична форма творів не приховувала від цензури революційних ідей. Проте довіри тодішньої влади в Росії Василь Єрошенко не викликав. Щоб не нашкодити своїм спілкуванням Акіті Удзіяку, який на той момент перебував у Москві, він без пояснення причин зник з поля зору свого друга, навіть не попрощався з ним. Пізніше багато співробітників згаданого університету, в тому числі іноземців, потрапили до ГУЛАГу (ГУЛАГ – це

місце примусового ув'язнення – насамперед так звані «виправно-трудові табори» в колишньому Радянському Союзі). Василь Єрошенко втік із ГУЛАГу. Може, допомогла його нездатність і велика обережність.

Письменника обрали до Ради Центру Всеросійського товариства сліпих. У 1928-1929 роках Єрошенко працював у правлінні центру Всеросійського товариства сліпих у Москві. Читав листи іноземних есперантистів, готував відповіді. З 1 серпня 1929 року до 1 вересня 1931 року викладав математику та російську мову в Понетаївському ПТУ для сліпих, село Понетаївка Нижегородської області. У 1931–1934 Василь Єрошенко працював коректором 19-ї чеканної друкарні в Москві. Редагував «Альманах» сліпих літераторів. Проте нам не вдалося знайти інформацію про те, чи публікував Василь свої твори в цьому альманасі.

«На Чукотці» або хід конем

Про подорож Василя Єрошенка на Чукотку писав Едуард Пашньов в оповіданні «Сонце – його провідник. Оповідання про незвичайне життя звичайної людини» (1971), Олександр Харьковський в оповіданні «Людина, яка побачила світ» (1978), Ілга Мехті у статті «Сліпий музикант» (2015), Константин Кучер у статті «В. Я. Єрошенко. Чого може досягти людина з інвалідністю?» (2016) та інші автори історії руху есперанто серед сліпих. Документальні фільми «Зелена зірка Василя Єрошенка» (1990), «Людина, яка побачила світ» (Старооскольська школа № 40 кіностудії «Золотий кадр», 2014) також згадують подорож письменника на Чукотку, де чудово використані архівні кіно матеріали про життя чукч того часу.

Олександр Харьковський в оповіданні «Людина, яка побачила світ» яскраво описує подорож сліпого письменника на Чукотку, людей, яких він там зустрів, і його враження від побаченого: «Тепер щоранку Василь і Таурулкотлі виганяли собак у тундру. Чукчі навчили його запрягати і розпрягати собак, збирати їх в упряжку. Це була особлива наука. Адже собаки різні за витривалістю, характером, силою, вони люблять керувати або підкорятися, і це впливає на те, кого з ким треба ставити поряд. Єрошенко навчився розрізняти собак за голосом, але рідко впізнавав на дотик шерсті, бо не кожній тварині це подобалося. За гарчанням, гавкотом, вереском, він вгадував настрій і наміри собак не гірше за зрячих. Однак справжня дружба зав›язалася із ватажком, могутнім колимським псом, якого він назвав Аміго (Друг). Його він першим пригостив юколою, на морозі очистив лапи від намерзлого на них льоду. І грізний пес Колими вдячно лизав йому руки. Це, як кажуть, проти всіх правил, але, мабуть, тварина зрозуміла, що його упряжку веде якийсь незвичайний каюр» (Харьковський, 1978, с. 253).

Дослідниця біографії та творчості Василя Єрошенка Юлія Патлань зазначає, що про поїздку Єрошенка до Чукотки майже нічого не відомо, оскільки архів села Лаврентія, Чукотської культурної бази, зник під час війни у 1943 році, коли евакуювались морем до міста Магадан. Однак у 2015 році їй вдалося знайти документи, які підтверджують, що з 15 грудня 1928 року до 1930 року брат письменника Олександр Єрошенко справді влітку працював ветеринаром на Чукотській культурній базі (Патлань, 2015).

В одній зі своїх статей Юлія Патлан пише: **«Вважається, що 1929–1930 роки Єрошенко провів на Чукотці. Однак під час нашого розслідування ми не змогли знайти жодних незалежних документальних підтверджень чи свідчень очевидців. Крім того, час його відправлення і повернення до Москви не збігається з полярною навігацією. У документах його пенсійної справи Чукотка не згадується.** Вважається, що твори чукотського циклу Єрошенко створив за мотивами відомої книги Тихона Сьомушкіна

«Чукотка». Також не слід відхиляти гіпотезу, що через загострення ситуації в країні Єрошенко був змушений покинути Москву. І легенда про Чукотку, яку він сам і його родичі поширювали в наступні роки, стала однією з можливостей його виживання» (Патлань, 2020).

Є новини, що через відмову співпрацювати з КДБ (комітет державної безпеки) – прослуховували телефонні розмови іноземців, а Василь Єрошенко нажив неприємностей із владою. Можливо, тоді письменник свідомо намагався якомога далі втекти від Москви і сховатися від постійних переслідувань. Мабуть, лише творами про цю землю та її людей письменник міг підтвердити легенду про Чукотку та його зникнення з Москви.

У легенду про поїздку до брата Олександра на Чукотку повірив не один автор, який писав про цю людину. Проте, не маючи документальних підтверджень цієї поїздки, вони можуть тільки посилатися на твори Василя Єрошенка про Чукотку, вплітаючи в них власні інтерпретації, які пізніше перетворювалися на міфи. Наприклад, деякі автори стверджували, що Василь не користувався палицею для орієнтування, хоча на кількох фотографіях, навіть у нашій книзі, ми бачимо письменника із палицею у руках. Деякі автори статей та автори опублікованих доповідей конференцій стверджували, що письменник на Чукотці навіть полював наслух. **Тож не дивно, що ми не маємо жодної фотографії з цієї «подорожі».**

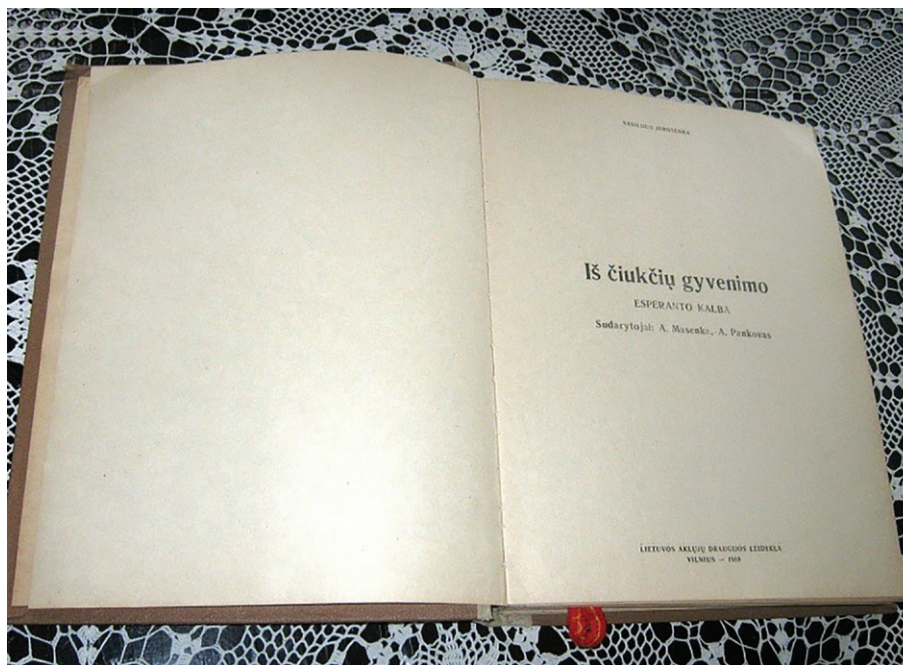

Нарис Василя Єрошенка «З життя чукчі», виданий 1984 року есперанто тодішнім видавництвом Литовського товариства сліпих.
Фото невстановленого фотографа

У 1970 році Анатолій Масенко та Олександр Панков, на власний ризик, опублікували в самвидаві (самвидав – неофіційне, часто нелегальне друкування чи тиражування книг, журналів та інших видань у Радянському Союзі) невелику книжечку творів Василя Єрошенка про Чукотку мовою есперанто. Японські есперантисти підготували японське видання цієї книги. Тому ці твори письменника стали відомі як зрячим читачам, так і дослідникам різних країн (Патлань, 2020).

З ініціативи литовського есперантиста, незрячого тифлолога. д-р. Валентина Вітаутаса Толочки (1930–2019) у 1984 році в тодішньому видавництві Литовського товариства сліпих на есперанто шрифтом Брайля було видано нарис Василя Єрошенка «З життя чукчі».

Микола Гудьков у передмові до книги В. Єрошенка «З життя чукчі» зазначає, що більшість оповідань про чукч було надруковано шрифтом Брайля для сліпих у 1933 році в журналі «Об'єднання есперантистів» («Esperanta Ligilo»). Атмосфера перших двох оповідань мало чим відрізняється від аналогічних нарисів Т. Сьомушкіна. Зовсім інша «Шахова задача на три ходи», оригінальний текст якої був втрачений автором і згодом відновлений у 1938 році, у час великого терору, що лютував у Радянському Союзі. Роман красномовно свідчить про атмосферу, яка панувала в тогочасному суспільстві. Як Єрошенко наважився викласти всю цю історію на папері і як йому вдалося опублікувати її в 1947 році, ще за життя Сталіна, залишається загадкою, яку ми навряд чи розгадаємо. Можна лише припустити, що сталінські цензори, які знали есперанто, водночас не володіли азбукою Брайля (Гудсков, 1992).

Вперше нарис Василя Єрошенка «Зустріч на Чукотці» був опублікований у журналах №7, №8 «Життя сліпих» за 1930 рік.

Таким чином, «Подорож Василя Єрошенка на Чукотку» могла бути лише плодом фантазії журналіста Олександра Харьковського, яку «підхопили» інші автори у своїх публікаціях про письменника і сценаристи документального фільму про Василя Єрошенка. Тож не можна відхилити версію, що письменник вирішив на деякий час переховуватися від переслідувань служби безпеки та загрозливого ГУЛАГу, поширивши легенду про те, що він збирається на Чукотку. На підтвердження цієї легенди він написав твори про Чукотку та її жителів.

Дехто із читачів дуже добре зрозуміє подану версію, адже в Литві, як і в інших країнах Балтії, ще живі люди, які за радянськими переконаннями, щоб уникнути ГУЛАГу, переховувалися, змінювали прізвища та місця проживання.

Пропагандист мови есперанто

Василь Єрошенко був активним пропагандистом мови есперанто з моменту знайомства з Анною Шараповою в 1911 році. Він навчав інших мови есперанто і сам написав багато творів цією мовою. Письменник керував групами сліпих есперантистів у Москві. Перекладав на есперанто твори сліпих письменників Олександра Бєлорукова (1881–1952) і Федора Шоєва (1902–1965). Брав активну участь у міжнародному русі есперантистів. 29 квітня 1916 року брав участь у 3-му конгресі японських есперантистів.

Окрім Вільяма Філімора (1844–1934), одним із перших піонерів, які пропагували мову есперанто для сліпих, був Теофіл Карт (1855–1931). Французький лінгвіст і педагог прийшов до мови есперанто ще у 1894 році і був ключовою фігурою в есперантському русі. Для нього та кількох його колег-есперантистів нова мова могла допомогти вирвати сліпих із їх часто ізольованого життя. У 1904 році Теофіліс Картас заснував щомісячний журнал «Esperanta Ligilo», що виходив у Парижі і друкувався шрифтом Брайля, адаптованим до алфавіту есперанто. Швед Гаральд Тіландер (Harald Thilander, 1877–1958) був одним із засновників Міжнародної ліги сліпих есперантистів (Стрюк, 2021).

Емблема Міжнародної ліги сліпих есперантистів, заснованої в 1888 році. Фото з https://www.scribd.com/document/356493045/Historio-de-La-Esperanto-movado-Inter-La-Blinduloj

8–15 серпня 1922 року Василь Єрошенко брав участь у XIV Всесвітньому конгресі есперантистів у Гельсінці як делегат Пекінської ліги есперанто і приєднався до групи з 850 учасниками. У той час він також брав участь у II Конгресі сліпих есперантистів, який проходив у Гельсінському інституті для сліпих (так тоді називалися школи для сліпих у Європі). Письменника відрядили на конгрес як професора Пекінського університету. На конгресі він здивував учасників своїм знанням фінської та популярної там шведської мови. Василь Єрошенко був пацифістом. Він прочитав учасникам конгресу свою новелу «Всесвітній день миру».

XIV Всесвітній конгрес есперантистів відбувся у 1922 році в Гельсінці (Фінляндія), атрибутика.
Фото з https://alphabetilately.org/Esperanto/intl/1922.jpg

Учасники XIV Всесвітнього конгресу есперантистів біля монумента Калевала в Гельсінці, 1922. Фото з https://www.liberafolio.org/2022/10/16/uk-en-1922-kulmino-de-la-juna-movado/

Повертаючись до Китаю, Василь відвідав рідну Обухівку. Його зустрічали батько і сестри. Чому ти не залишився вдома? У «Зимовій казці» він писав, що його земля стала ареною для людей і тварин. Він бачив себе в ній хлопчиком із вирізьбленим на грудях ієрогліфом кохання, а потім спаленим, щоб освітити шлях. Він не хотів повертатися в Росію, де відчував себе чужим. Решта світу була для письменника пустелею.

Японія залишилася оазисом, любов до Камічіки – весною. Але його вигнали з цієї країни. Василь Єрошенко у своєму творі «Країна

мрій» писав: «Мені снилася країна мрій, уві сні я бачив острів щастя, який знаходиться в морі вічної любові, який має порт дружби, вічно прекрасна ріка невичерпної радості впадає в цей порт, там цвітуть квіти довіри та вірності, ростуть дерева чесноти, там височіє гора свободи, там світить сонце правди, місяць справедливості, зірки прекрасних мистецтв» (Патлань, 2012). У виставі «Хмаринка персикового кольору» звучить пісня про країну щастя по той бік веселкового мосту. Героїня його наступної казки, вмираюча дівчина Хіноко, відправляється в Райдужну країну. Казки Василя Єрошенка заборонила японська цензура, побачивши в них натяк на революцію. Однак це була не стільки соціальна, скільки духовна революція (Патлань, 2012).

У серпні 1923 року письменник брав участь у XV Міжнародному конгресі есперантистів у Нюрнберзі, на якому були присутні 4963 представники із 40 країн. Серед них брали участь близько 40 есперантистів із Литви.

Групове фото учасників XV Міжнародного конгресу есперантистів у Нюрнберзі 1923 р.
Фото з Wikipedia.org/wikipedia/commons/5/57 UK.1923.Nurenberg.jpg

Відомо, що з нагоди цього з'їзду було видано кілька листівок із зображенням письменника. Пишуть, що на одній із них зображено Василя Єрошенка, який мандрує планетою із брезентовою дорожньою сумкою на плечі. На іншій листівці був зображений палац, де проходив XV з'їзд есперантистів. Біля палацу стоїть група есперантистів, а назустріч їм іде сліпий письменник Василь Єрошенко з тростиною в руці та рюкзаком на плечах. На жаль, нам не вдалося знайти ці листівки. З нагоди конгресу в Нюрнберзі було видано декілька листівок та ілюстроване видання на есперанто – путівник по місту Нюрнберг.

Листівки до XV конгресу есперантистів у Нюрнберзі, опубліковані в 1923 р.
Фото від https://www.delcampe.net/en_GB/collectables/postcards/

На поетичному конкурсі, який проходив у межах Конгресу, Василь Єрошенко прочитав створений ним песимістичний вірш «Циганське ворожіння». «Я не наважився відмовитися від участі, щоб не подумали, що язагордився, тому що організатори з'їзду випустили листівку з моїм зображенням, ніби я якийсь Іван Мозжухін, кінозірка чи інша знаменитість… Мені було соромно відмовитися від участі в конкурсі, але найбільшим здивуванням було отримати приз. За все життя я удостоївся такої слави лише двічі. Вперше у Нюрнберзі, вдруге, коли в стінгазеті надрукували мою байку, в якій висміювалася владна пані з Товариства сліпих. Не було жодного сліпого, який би не цитував цю сатиру» (Поляковський, 2002). Голова оцінювальної комісії поетичного конкурсу, есперантомовний угорський поет Кальман Калочай (1891–1976) зазначив, що його нагородили не лише за згаданий твір, а за творчість усього життя Василя Єрошенка. Однак дослідниця Юлія Патлань зазначає, що наразі вдалося лише встановити, що такий конкурс справді проводився, а Василь Єрошенко був серед учасників XV Всесвітнього конгресу есперантистів і Конгресу сліпих есперантистів у Нюрнберзі, але чомусь його немає серед переможців (Патлань, http://ru-jp.org/patlan03.htm).

Головним супутником у Німеччині був друг Василя Єрошенка, викладач школи для сліпих у Ризі, зрячий есперантист Інтас Чаче. У 1923 році разом з Василем він брав участь у III Міжнародному конгресі сліпих есперантистів у Нюрнберзі. Два тижні вони жили в одній кімнаті, щодня відвідували офіційні робочі зустрічі, разом їздили на екскурсію до Роттердама (Панков, 2017).

З Нюрнберга письменник вирушив до Лейпцига, де відвідав всесвітньо відомий ярмарок. Супроводжуючи його, згадували, що Василь, обмацавши куплені речі, постійно розпитував про околиці. Пізніше, коли Йоганнес Діттерле (1866–1943), професор Інституту мови есперанто в Лейпцигу, попросив усіх поділитися своїми враженнями від ярмарку, виявилося, що сліпий письменник бачить більше за всіх своїх зрячих колег. У Лейпцигу його зацікавила найбільша на той час бібліотека Німеччини для сліпих. У Муніципальному музеї Лейпцига зберігається авторська копія портрета Василя Єрошенка, роботи німецького художника Р. Рудольфа (Патлань, 2020). І. Шаповалова називає німецького живописця Рейнгольдом (Шаповалова, 2020).

Про те, що Василій Єрошенко був досить популярним, свідчить і той факт, що у 1924 році в Лейпцигу його попросив позувати німецький художник Р. Рудольф, який написав портрет письменника на шовку. Згадується, що оригінал був переданий Василю Єрошенку і зберігався в Обухівці у Віри Сердюкової. Після цього якимось чином портрет опинився в редакції газети «Жовневий шлях», звідки таємничим чином зник. Подальша доля цього портрета Василя Єрошенка невідома. Думки авторів, які писали про цей портрет, також розходяться. Одні автори писали, що Василю Єрошенку передали оригінал портрета, інші – що це копія. Залишається багато невизначеностей, тому не дивно, що в книзі В. Єрошенка «Серце орла» (1962), у виданні «Письменник і публіцист В. Я. Єрошенко», упорядник А. Н. Сизовий, (1990), у статті «Життя і творчість В. Єрошенка. Єрошенко в дослідженнях сучасників та учнів» (Піскаль, 2012) тощо. Портрет Василя Єрошенка, написаний Р. Рудольфом, приписували японському художнику Цурута Горо. Зустрічаються різні копії цього портрета.

Р. Рудольф? Портрет Василя Єрошенка

Фото невідомого фотографа

Р. Рудольф. Портрет Василя Єрошенка, 1924

Питанню портретів Василя Єрошенка варто присвятити окреме дослідження, оскільки ми не впевнені у правильності наведених досі версій.

Весною 1924 року Василь Єрошенко перебував у Парижі. Зустрічався з головою всесвітньої організації сліпих, слухав лекції в університеті Сорбонна.

Влітку 1924 року Василь Єрошенко брав участь у XVI Всесвітньому та IV Міжнародному конгресах сліпих есперантистів у Відні, під час яких було засновано Всесвітню асоціацію сліпих есперантистів (Харьковський, 1978).

Група з 3400 учасників XVI конгресу есперантистів у Відні (Австрія), одягнені в національний одяг і поліцейську форму. Василь Єрошенко з тростиною в руках, 1924 р. Фото невідомого фотографа

Тому незабаром до групи прихильників мови есперанто приєдналися сліпі есперантисти. З 1904 року шрифтом Брайля видається журнал «Об'єднання есперантистів», а з 1921 р. (за винятком 1940–1948 рр.) щорічно проводяться міжнародні конгреси сліпих есперантистів (Валента, 2012). У 1951 році в Мюнхені була заснована Міжнародна ліга

сліпих есперантистів з метою популяризації міжнародної мови есперанто серед сліпих і слабозорих у їхніх асоціаціях, бібліотеках, друкарнях, на конференціях та інших заходах; дати можливість їм навчатися, публікувати власні роботи шрифтом Брайля на папері та на компакт-дисках; об›єднати всіх сліпих і слабозорих есперантистів; представляти незрячих есперантистів у спілкуванні з іншими установами.

Очевидно, серед есперантистів були й педагоги навчальних закладів для дітей із сенсорними розладами, які принесли ідею викладання есперанто у своїх закладах, які на той час у Європі називали інститутами. Це припущення підтверджують розповсюджені фотографії у форматі листівок. Василь Єрошенко розповів про традицію у Південно-Східній Азії, коли почав викладати есперанто серед своїх однокласників у Токійській школі для сліпих.

Група молодих сліпих есперантистів у колишньому Королівському інституті глухонімих і сліпих у Брюсселі.
Фото з https://www.delcampe.net/en_GB/collectables/postcards/

Василь Єрошенко брав участь і виступав з доповіддю на VI Міжнародному пролетарському конгресі есперантистів, що відбувся в Ленінграді в серпні 1926 року. Конгрес есперантистів був організований Всесвітньою ненаціональною асоціацією (Sennacieca Asocio Tutumonda), яка на той час вважалася пролетарською. З нагоди цього конгресу в тодішньому Радянському Союзі було видано дві марки з написом на есперанто. На їхніх малюнках зображено обеліск у Москві, присвячений радянській Конституції (Панков, 2017).

Поштові марки, присвячені VI Міжнародному пролетарському конгресу есперантистів, який проходив у колишньому Ленінграді в 1926 р.
Фото невстановленого фотографа

У 1932 році Василь Єрошенко також брав участь у XXIV Міжнародному конгресі есперантистів у Парижі, де взяли участь 1650 учасників. Цікаво, що питання легалізації білої тростини, як символу сліпих, обговорювалося на з'їзді сліпих есперантистів, який проходив одночасно, про що було зафіксовано в матеріалах з'їзду.

Учасники XXIV Міжнародного конгресу есперантистів, що відбувся в Парижі в 1934 р. у Великому амфітеатрі університету Сорбонна.
Фото з https://commons.wikimedia.org/wiki/File:UK_1932_malfermo.jpg

У Парижі Василь Єрошенко зустрівся та поспілкувався з генеральним секретарем товариства «Американська преса Брайля». Письменник намагався, щоб література, видана цим товариством, охопила близько трьох тисяч сліпих есперантистів, але через політичні мотиви йому було відмовлено. Про це Василь Єрошенко писав у критичному нарисі «Після вечірки мільярдерів», який був опублікований шрифтом Брайля в журналі «Разом із зрячими» у 1932 році. Сліпий письменник Василь Єрошенко сприймав навколишній світ по-своєму, перетворюючи звичайні події на прекрасні казки, а есперанто і японська мова стали його інструментами для творчості, які за повним правом можна віднести до світової культури. Безумовно, його викладацька та пропагандистська діяльність, а також твори, написані на есперанто, зробили неоціненний внесок у розвиток та поширення цієї мови (Бронштейн, 2020).

Шахи

Василь Єрошенко любив і добре грав у шахи. Секретами цієї гри він зацікавився ще в дитинстві. Семирічним хлопчиком у рідній Обухівці він вигравав у багатьох своїх однолітків. Директор Московської школи для сліпих, німецький резервіст Георг Вітте, любив шахи і навіть грав з учнями (Панков, 2017). Це захоплення письменника описує О. Харьковський у своїй книжці «Людина, яка здивувала світ». Учень і партнер Василя Єрошенка у цій грі, Віктор Першин, писав: «Сказати, що Василь Якович самовіддано любив шахи, мало. Він як той книголюб, який читає рідкісну книгу, яка належить тільки йому. Без перебільшення можна сказати, що він ставився до шахів, як скупий лицар до свого багатства. Він обожнював шахи, фетишизував їх, підносив до абсолюту» (Харьковський, 1978).

Шахи та шашки для незрячих та слабозорих.
Фото з https://www.kainos.lt/paieska/sachmatai-saskes-kaina

Для читачів, які не знайомі зі спортом для сліпих у шахи та шашки, ми спеціально включили зображення цих настільних ігор для сліпих, щоб надати їм правильну візуалізацію. Про те, що дехто не бачив цих настільних ігор, адаптованих для сліпих, свідчить написана в 1970 році картина російського художника Геннадія Доброва (1937–2011) «Сліпий шахіст», на якій зображена сліпа жінка, що сидить за звичайною (пласкою) шаховою дошкою. Сліпий не може грати у звичайні шахи, тому що на дотик не відчуває, куди поставити фігуру. Можна припустити, що художник, можливо, міг бачити сліпу шахістку, але точно не бачив шахів, адаптованих для сліпих. Цією картиною він вводить глядача в оману.

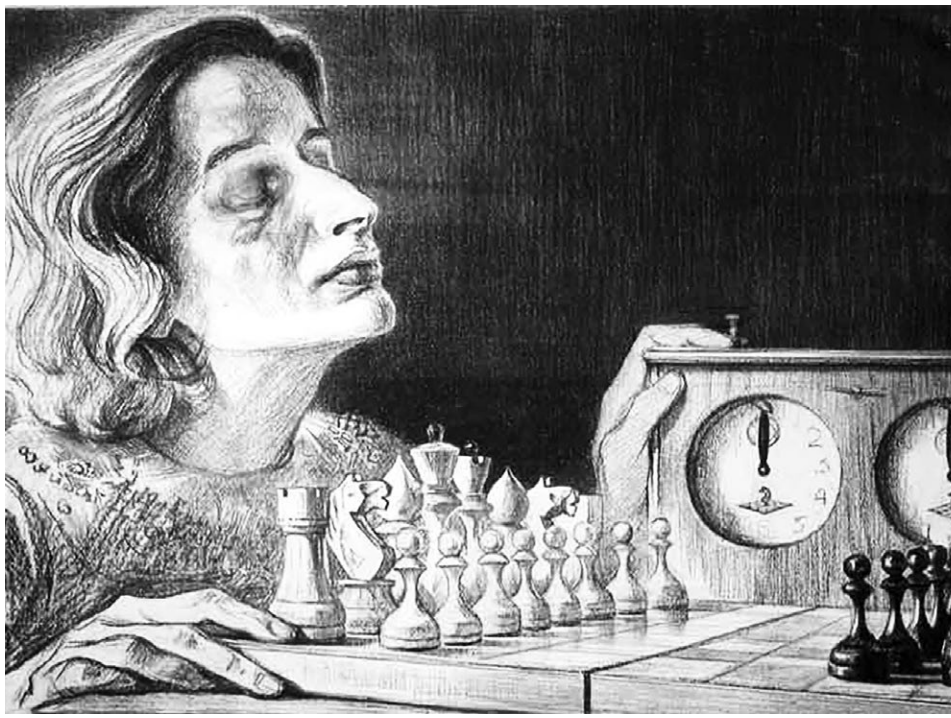

Г. Добров. Сліпа шахістка. Фото з особистого архіву автора

Під час подорожей Василь Єрошенко постійно тримав при собі шахи для незрячих. Кажуть, у 1932 році йому довелося грати в Парижі з тодішнім чемпіоном світу із шахів Олександром Альохіним. Ось як описує цю подію О. Харковський: «Одного разу після засідання Конгресу есперантистів Єрошенко зайшов до відомого шахового кафе «Регенс», розташованого на Оперному проспекті, яке свого часу відвідували відомі чемпіони світу із шахів, серед них Франсуа-Андре Данікана Філіпора (1726–1795), Олександр Альохін (1892–1946). Єрошенку подобалася спокійна атмосфера закладу. Знайомий швейцар забрав у нього тростину і капелюх. Сліпий замовив чашку кави з апельсиновим соком, поклав п›ять франків під шахівницю (він грав лише на гроші) і став чекати партнера. Раптом він почув високий баритон.

– Доброго дня, – сказав незнайомець французькою мовою з помітним російським акцентом. – Чи погодитесь зіграти зі мною партію?

– Із задоволенням.

– Таких шахів я ще не бачив. О, на дошці просвердлені отвори, а в чорних і білих клітинах є виступи. Просто і дотепно, це дуже зручно для сліпого суперника. А як щодо правила «торкнувся фігури – перемісти»?

– «Вийняв фігуру з гнізда – хід» – так ніби говорять правила шахів.

Якщо вам буде зручно, використовуйте, будь ласка, голосові коментарі до кожного свого руху.

– Згоден, – відповів незнайомець і також поклав під дошку п'ятифранкову купюру.

Навколо столу зібралася група глядачів. Але гра не була гострою. Після кількох обмінів фігурами ситуація настільки спростилася, що суперник запропонував нічию. Єрошенко погодився. Незнайомець потиснув руку, взяв купюру й пішов.

Василь Єрошенко (з правого боку) грає в шахи, Ленінград, 1938.
Фото з www.persons-info.com

Вам пощастило, сер, – сказав офіціант. – Подумати тільки: грати із самим чемпіоном світу.

Тобто це був Олександр Альохін? – розчаровано запитав Єрошенко. Він уже збирався йти і простяг офіціантові свої п'ять франків.

Ні, сер,вибачте, гроші не потрібні. Ви так рідко нас відвідуєте, що я не можу розрахуватись за вашу щедрість.

Все гаразд, друже, візьми, це тобі на щастя.

Зі змішаними почуттями радості й гіркоти Єрошенко згадувала свою гру із Альохіним. Йшли роки, йому все більше здавалося, що великий маестро просто пожалів сліпого. А найбільше Єрошенко ненавидів жалість до себе» (Харьковський, 1978).

Сліпі шахісти збрались в Москві ще в 1924 році, і Василь був одним з організаторів і активних учасників цієї ініціативи. З цього часу починається історія руху шахів і шашок у Всеросійському товаристві сліпих. У 1938 році Василь Єрошенко у супроводі своєї сестри Пелагеї приїхав до колишнього Ленінграда для участі в першому Всеросійському турнірі з шахів для незрячих, який проходив з 10 по 27 липня. Василь Єрошенко мав II розряд із шахів. Він росів третє місце і отримав премію в розмірі 250 карбованців. Всього в турнірі брали участь 15 учасників. Перше місце в турнірі посів незрячий есперантист Петро Горчаков (Патлань, 2020).

Його стаття «Перший шаховий турнір сліпих у СРСР» була опублікована у 15 номері журналу «Життя сліпих» за 1938 рік. У статті Василь детально розповідає про кожного з п'ятнадцяти учасників, вказуючи, скільки балів вони набрали. Крім того, описується ситуація самого турніру: «Гра велася за всіма правилами шахових турнірів: шаховий годинник на столі, професійний шаховий суддя, з яким консультувалися з усіх суперечливих питань і його рішення вважалось остаточним... Гра проходила з 10 до 13 години. Кожен грав по одній грі на день, а ввечорі всі відпочивали. Через п'ять днів був вільний день, коли учасники турніру відпочивали і їздили на екскурсії по Ленінграду». Василь зі своєю сестрою Пелагеєю та кількома друзями відвідали місто Петергоф, царську резиденцію, засновану російським царем Петром I у 1705 році, і сфотографувався біля знаменитих фонтанів цього палацу. «До послуг учасників турніру були бібліотека, музична кімната, телефон, радіо, спортивна зала, а найдорожчим для нас у ті спекотні дні був холодний душ» (Панков, 2017).

Василь Єрошенко із сестрою Пелагеєю та друзями в Петергофі (Росія) біля фонтанів, 1938. Фото з архіву сестри Пелагії Андронової Василії

Якщо на той час незряча гра в шахи викликала подив для зрячих, то сьогодні вже не здивуєшся тому, що активно діє Міжнародна шахова асоціація (IBCA), яка є міжнародною спортивною організацією, що об'єднує національні шахові федерації незрячих і слабозорих шахістів. Вона належить до Міжнародної шахової федерації та Міжнародної спортивної федерації для сліпих, яка організовує шахові олімпіади для сліпих та командний чемпіонат світу для сліпих. Штаб-квартира організації знаходиться в Хомберзі, Німеччина. До цієї організації вступило понад 50 країн.

Туркменістан: дитячий будинок для сліпих дітей-сиріт

Восени 1934 року Василь Єрошенко виїхав до Туркменії. Спочатку жив в Ашхабаді, а з травня 1935року у Кушці, де на замовлення туркменського уряду організував перший у цій республіці інтернат для сліпих, який очолював з 1935 по 1942 рік, потім був заступником, а згодом працював учителем, до 1945 року. Саме тут Вася Клич (так туркменські діти називали Єрошенка) заклав основи педагогіки Середньої Азії. Самостійно вивчив туркменську мову, і уклав туркменський алфавіт Брайля, підготував перші національні підручники для сліпих за програмами загальноосвітніх шкіл того часу. Також Василь Єрошенко підготував словник російсько-туркменських мов, який читав дітям вечорами (Патлань, 2020).

Кажуть, що місце для дитячого будинку Василь Єрошенко вибирав особисто. Сам складав навчальну програму, яка окрім загальноосвітніх предметів включала плавання, гімнастику, травництво. Василь Єрошенко виховував своїх учнів з єдиною метою: зробити їх повноцінними людьми, здоровими душею і тілом. Його спосіб жити був чудовим прикладом для учнів. Усі душевні та фізичні сили він віддавав улюбленому дитячому дому, а у важкі роки віддавав ще й директорську зарплату, купував їжу за власні гроші, доповнюючи мізерний пайок, виданий за картками. Назвати його директором у звичайному розумінні цього слова було неможливо, бо він не тільки не мав директорського кабінету, але й навіть окремої кімнати. Директор спав з учнями, і не тому, що вдома неможливо було знайти затишний куточок. Він був переконаний, що таким чином стане ближчим і зрозумілішим для них. А на запитання, чи не заважають йому діти, він із посмішкою відповідав: «Чим можуть заважати діти? Вони ж ночами сплять» (Першин, 1971).

У цьому будинку в селі Моргунівка поблизу міста Кушка розміщувався Республіканський будинок для сліпих дітей. Фото з «Письменник і публіцист В. Я. Єрошенко“. Упорядник А. І. Сизова. М.: Всеросійське товариство сліпих, 1990 р.

Писати вірші та прозу, грати у шахи Василь Єрошенко не припиняв. У листах друзям він писав, що живе біля афганського кордону і йому потрібен спеціальний дозвіл сил безпеки, щоб туди потрапити. Він просив своїх друзів писати російською, бо мова есперанто викликала багато підозр. Охоронці не залишали його у спокої через постійне листування на багатьох мовах світу. З цієї причини Василь Єрошенко на той час припинив писати друзям за кордоном. В Індії його вважали німецьким шпигуном, в Японії – радянським, а в Китаї – радикальним анархістом. Невідомо, яким шпигуном його вважали в колишньому Радянському Союзі, чому за ним постійно стежили, чому його листи відкривали, а самого Василя Єрошенка неодноразово допитували, чому знищували його архіви? Відповідь на ці питання буде тільки тоді, коли будуть розсекречені архіви КДБ. Коли почалася війна, за «неблагонадійним» директором залишилися лише викладацькі обов'язки, а заклад незабаром перенесли подалі від кордону із Афганістаном.

Василь Єрошенко постійно опікувався кадровими питаннями дитячих будинків. Нелегко було вмовити Антона Іванова, Зінаїду та Олександра Шаміних та інших робітників переїхати з великих міст працювати у глухій провінції. Фінансами закладу протягом року допомагала керувати сестра Василя Єрошенка Ніна. Єрошенко прагнув, щоб діти здобували не лише знання, а й практичні навички. «Звісно, досвідчених людей з Москви в Кушку переманити не кожен зміг би... Але навіть малограмотна Анна Рощупкіна, яку він умовив під час літніх канікул приїхати із села Обухівка, була для нього і дітей золотою знахідкою. Анна також була сліпою, вона вміла в›язати шкарпетки, рукавиці, шарфи, чудово вчила дітей. Десятки посилок із теплими, власноруч зробленими речами його «безпорадних» дітей, відправляли на фронт!» (Поляковський, 2000).

Як колись у Бірмі, Василь Єрошенко збирав своїх майбутніх студентів із далеких сіл. Батьки неохоче відпускали дітей до школи, нарікаючи, що це їхня біда, тому вони самі повинні нести цей хрест, а вміти писати сліпим, на їхню думку, зовсім не корисно.

Василь Єрошенко (п›ятий зліва у другому ряду) серед колег і вихованців притулку для сліпих у Туркменії, 1939. Фото з http://eroshenko.org.ru/eroshenko-glaza-mi-ego-sovremennikov

Як би там не було, але 1 вересня 1935 року перша в Туркменістані школа для сліпих дітей розпочала навчальний рік. Василь Єрошенко викладав історію, російську, туркменську та англійську мови. Навчати сліпих було непросто, багато хто з них давно втратили до всього інтерес.

Василь Єрошенко вчив дітей тому, що вмів сам: ходити без помічника, любити сонце, землю, воду, рух, не пасувати перед труднощами, пристрасно читати, грати в шахи, плавати, бо й сам чудово плавав і навіть пірнав у крижану воду гірської річки...

Крім уроків, він організовував дозвілля дітей. Вихованці музикували, співали, грали, виступали з концертами для місцевих жителів. Василь, як досвідчений мандрівник, навчав дітей ходити в гори, плавати, безпечно переходити гірську річку. У 1940 навчальному році в закладі вже були перші та другі класи. Використовувалися підручники шрифтом Брайля з туркменської мови, підготовлені Василем Єрошенком. Завдяки його наполегливості, підручники були надруковані в Москві.

Студенти поважали і любили Василя Єрошенка, а він завжди був доброзичливим, поважав їх, намагався розвивати їхню самостійність. Особливо подобалось дітям, коли наставник приходив до них вечорами, розповідав багато небилиць, цікавих історій про свої подорожі різними країнами.

Навесні і влітку вони часто з улюбленим вчителем виходили в природу. Василь Якович вчив дітей розпізнавати рослини, орієнтуватися в просторі. Це були важкі і голодні часи, тому, щоб вижити, доводилось самостійно доглядали город, вирощували овочі та свійських тварин. Господарство було чимале: близько тридцяти овець, кінь, двоє ослів, близько 1 гектара землі, де вирощували ячмінь і овочі. Всі учні працювали злагоджено і відповідально.

А вечорами, до настання темряви, коли цикади наповнювали своїм звуком стару південну фортецю, до Єрошенка збиралися всі: і малий, і старі, і сліпі, і зрячі. Він розповідав казки, але ніхто не знав, що він був їх автором. Слухачі поринали у казковий світ, де сяяв місяць Справедливості і сонце Свободи, височіли гори Щастя і синіло Море Краси.

«Діти ніколи не думали про те, як вони будуть жити, коли прийде час виходити з дитбудинку... Життя без Василя Яковича їм і в голову не приходило, самого поняття про це не існувало, тому що у кожного був учитель, мати, батько. Все, що вони знали, все, що вміли робити, про що мріяли, на що сподівалися – це їхнє теперішнє і майбутнє життя уявлене колами, центром яких, незалежно від величини, був Василь Якович» (Поляковський, 2000).

Лідія Реунова, сліпа з Ашхабаду, через 50 років розповіла про свого першого вчителя, Василя Яковича Єрошенка: «Він навчив нас розфарбовувати ніч... Ми самовіддано любили і поважали його як батька, називаючи по-туркменськи «урус - ата» – російський батько».

Зінаїда Шаміна неодноразово характеризувала Єрошенка як м›яку і по-дитячому довірливу людину. Коли недобросовісний завгосп залишив дитячий будинок без хліба, вихователі запропонували директору негайно звільнити злодія. Проте він захищав завгоспа, бо той був єдиним годувальником сім'ї. Тоді вчителі жартома запропонували директору компенсувати нестачу із власної кишені. Втім, саме це Єрошенко вже зробив.

У Туркменістані Василь Єрошенко організовував дитячі концерти українською мовою для жителів села Моргунівка, вихідців з України, а також поставив для дітей оперу «Коза-Дереза» українського композитора Миколи Лисенка (Мико́ла Вита́лійович Ли́сенко, 1842–1912). Опера мала величезний успіх. Глядачі не могли повірити, що всі діти, які брали участь у виставі, були незрячими! (Харьковський, 1978).

Із листопада 1934 року по 1945 рік Василь Єрошенко жив у Туркменістані, збирав по селах дітей для Республіканського будинку сліпих сиріт № 1. Цей маленький дитячий будинок (від 13 до 22 вихованців), який мав столярну, мотузкову та кошикарську майстерні, відіграв важливу роль у боротьбі з дитячою безпритульністю та бездоглядністю. Вихованці були не лише сліпими чи слабозорими, у багатьох з них репресували батьків як «ворогів народу». Діти Василя Єрошенка все життя згадували його із вдячністю і теплотою.

Колишня його співробітниця з будинку для сліпих, Зінаїда Шаміна, згадує, що він виділяв педагогів та інших працівників із «низів», мовляв, «чесна людина краще за освіченого нечесного працівника». Однак сам він був не дуже практичним керівником господарства, і багато хто його обманював (Панков, 2017).

З 1 квітня 1935 року до 19 липня 1942 року Василь Єрошенко працював директором заснованого ним першого в Туркменістані дитячого будинку для сліпих, а з липня 1942 року по 1 червня 1945 року – викладач згаданого закладу, оскільки був понижений у посаді через матеріальну нестачу. Пізніше під керівництвом неспеціаліста цей навчальний заклад втратив свою специфіку і поволі став нагадувати навчальний заклад звичайного типу. Можна припустити, що саме з цієї причини у 1945 році Василь Єрошенко покинув навчальний заклад. Вважається, що письменника-вегетаріанця влаштовувало проживання в Туркменістані, де вирощують багато овочів і фруктів (Панков, 2017).

Василь Єрошенко покинув Туркменістан у 1945 році. Протягом усього життя він залишався для своїх учнів зразком надзвичайно чесної, справедливої людини. Спогади про подорожі вчителя вони сприймали як казку. Із деякими учнями Єрошенко продовжував листуватися протягом усього життя, постійно цікавився долею своїх учнів.

У 1945–1946 роки працював у музичній школі для осліплих від війни в Загорську (нині Сергєєв Посад), де навчав дорослих шрифтом

Брайля російській мові і літературі, музиці. Працював він тут недовго, а сама школа проіснувала лише до 1951 року.

У 1948 році письменник знову поїхав до Середньої Азії, де брав участь у з›їзді сліпих Узбекистану. На зворотному шляху відвідав Ашхабад, Красноводськ, подорожував Каспійським морем, Волгою.

Із 1 жовтня 1946 року до16 червня 1948 року працював учителем англійської мови в Московській школі для сліпих, яку закінчив до революції. В інтерв‘ю, використаному в документальному фільмі «Зелена зірка Василя Єрошенка» (1990), його колишній учень Євгеній Агєєв розповідав про епізод, коли вони з хлопцями галасно гралися на шкільному подвір›ї, перестрибуючи один через одного. Учитель Василь Якович запитав, у що ті грають, напевно, назва гри йому нічого не говорила і вчитель попросив їх показати. Євген попросив Василя нахилитися і вдало перестрибнув викладача. Це помітив директор школи – був скандал. Через таке «грубе порушення педагогічної етики» Василя Єрошенка звільнили із посади вчителя. Тож, помітивши, що Єрошенко занадто дружелюбний з учнями, керівництво школи захотіло знайти більш солідного вчителя. Зінаїда Шаміна, авторка відомого підручника з нот Брайля, яка підтримувала дружні стосунки із Василем від моменту його повернення до Радянської Росії до дня його смерті, згадує, що той був нетерпимий не лише до власних недоліків, а й до чужих помилок, зневажав недбалість, надмірну увагу до чинів і компромісів (Шаміна, 1961).

У 1949 році Василь Єрошенко працював у Ташкентській школі для сліпих Товариства сліпих Узбекистану (Мурашковска, Мурашковский, 1986–1987).

У колишньому Радянському Союзі Василь Єрошенко публікував мало статей російською мовою, лише в журналах для сліпих, які друкувалися шрифтом Брайля. З них поки відомо лише шість: нарис «Сліпці Заходу і Сходу» («Життя сліпих», 1927, № 11), «Зустрічі на Чукотці» («Життя сліпих», 1930, № 7-8), «За що воюють сліпі на чужині» («Разом із зрячими», 1931, № 1), «Під палицею мільярдера» («Разом із зрячими», 1932, № 3), «Перший шаховий турнір незрячих у СРСР» («Життя сліпих», 1938, № 15), «Щасливе дитинство» («Життя сліпих», 1938, № 19) (Патлань, 2020). Безперечно, недооцінений у Росії письменник відчув велике розчарування: «Я не піднявся над сценою, мене просто зіштовхнули з неї. Як кажуть шахісти, це «фук». Чому не сюжет? Але ми, оповідачі, ненавидимо такі відверті історії: вони надто зрозумілі, щоб їм повірити. Чи не так, Бабко? Життя в темряві навчило сліпих бути довірливими і нікуди не втручатися. Більшість моїх товаришів, які вірили всьому, що говорили вчителі, тепер довіряють кожному слову влади. Вони займали гідне положення в суспільстві, були оточені турботою і любов›ю рідних. А я все одно нічого не досяг. Блукаючи в темряві, у всьому сумніваючись... Заручник сліпоти і самотності – подвійної в›язниці...» (Поляковський, 2000).

На батьківщині: чужий серед своїх

У 1950 році письменник вирішив відвідати своїх колишніх учнів. Лише в Туркменії з'їхались близько півсотні його учнів. Василь Єрошенко сказав своєму учневі Нуруму Мамієву, що він знайшов спадкоємність у своїх учнях і тому вже щасливий. Василь Єрошенко пробув у Туркменістані 11 років, навчаючи маленьких туркменів дивитися на світ незрячими очима. Школу в Кушках вважав однією з головних перемог у своєму житті.

Після повернення з Туркменістану Василь мав намір прогулятися з Обухівки до Владивостока з собакою-поводирем. Це не спрацювало. Здійсненню цього плану завадила хвороба.

В Обухівку Василь Єрошенко повернувся в 1951 році. Написав і систематизував свої роботи. Стан здоров'я письменника різко погіршився. Лікар, який повідомив асистентці смертельний діагноз «рак», навіть не підозрював, що цей скромний незрячий сільський пацієнт знає багато європейських і східних мов, у тому числі латину, якою було оголошено вирок. Василь Єрошенко вирушив в останню путь, щоб попрощатися з рідними. Побував у Якутії, Карелії, Харкові та на Донбащині.

Після Ташкента, в липні 1951 року, він на десять днів поїхав до Якутії, намагаючись влаштуватися вчителем англійської мови у сільську восьмирічну школу для сліпих. У Долди Мезінгкальчалатського району Якутської АРСР, але без документів про освіту, його не взяли, хоча вчитель був гостро потрібен. У Якутії Василя зацікавила колонія прокажених, розташована в районі Сосновки поблизу міста Вилюйск,заснована в кінці XIX століття британською медсестрою Кет Марсден. Ця колонія проіснувала до 1960 року. Схоже, Василь Єрошенко хотів влаштуватися туди (Патлань, 2019).

Справжньою трагедією цієї відважної і сильної людини стала не сліпота, яку він подолав у своєму житті, а повторне знищення унікальних архівів, у яких зберігалися його неопубліковані твори, розповіді про його зустрічі з видатними людьми Європи та Азії, його листи. Історія знає багато трагічних доль рукописів відомих людей: рукописи Ціолковського неодноразово знищувалися пожежами, перший роман М. Островського був втрачений під час транспортування, були загублені партитури Баха і Паганіні, партитура Першої симфонії Бородіна була втрачена його близьким другом Стасовим (Мурашковська, Мурашковський, 1986–1987). Найболючіша втрата рукописів Єрошенка. У Кушківському навчальному закладі залишилися дві книжкові шафи з книгами з особистої бібліотеки Василя, яку він збирав протягом багатьох років подорожей різними країнами. Було багато книжок з автографами, подарованих друзями, і дуже рідкісні видання. Вихованці та вихователі дитбудинку мали подякувати Василю Єрошенку, який залишив це надбання ще на кілька років. Але сталося навпаки: коли письменник спеціально приїхав до Кушки за

книгами, то з жахом побачив, що шафи порожні. Його учениця Зінаїда Токарєва у своїх спогадах процитувала сумну фразу Василя Єрошенка від побаченого: «Це були спогади минулого. І ними розпалювали піч…» (Пашньов, 1971). Так, книги його особистої бібліотеки були спалені в будинку туркменських сліпих дітей, яких письменник, коли приїхав у 1948 році, вже не зміг знайти (Токаєва, 1962).

Відчуваючи наближення останньої години, Василь Єрошенко закінчив упорядковувати свій архів, зібрав і систематизував усі записи. За три дні до смерті Єрошенко закінчив свій останній літературний твір. Власний архів письменник мав намір залишити Товариству сліпих. Раніше вже були спалені його архіви в Москві та Кушці. Останніми його словами були: «Я можу померти спокійно. Ось плоди моїх довгих роздумів» (Першин, 1991, с. 9). Племінниця Віра Сердюкова, яка працювала вчителькою в Обухівській школі, на прохання свого дядька відправила готовий рукопис до Москви на ім›я Анни Львівни Стерліної. Отже, закінчивши рукопис, через три дні, 23 грудня 1952 р на 63-му році життя від раку помер Василь Ярошенко. Звістка про його смерть дійшла до Москви швидше рукопису. **Анна Стерліна, побоюючись, що раком можна заразитися навіть через папір, кинула надісланий їй рукопис у піч.** Це була найбільша втрата сліпого письменника. Відтак останній рукопис Василя Єрошенка, в який він справді вклав всю свою душу і серце, перетворився на попіл, так нікому і не відкривши свого змісту (Красюк, 1998). Письменник навіть не підозрював, що його довгі останні роздуми зникнуть безслідно, а останній твір ніколи не буде прочитаний.

Знаючи, що наближається кінець, Василь Єрошенко зібрав свій архів, упакував його і написав заповіт: архів передається Всеросійському товариству сліпих. Завантажений доверху ЗІС-5 вивіз архів письменника з Обухівки до Старого Оскола. **Перша описана версія** долі архіву така: через чиновницьку недбалість архів не передали Товариству сліпих, а вивезли на підприємство Товариства сліпих у Старому Осколі і спалили в котельні. **Друга версія**: архів спалений у підвалах охорони (КДБ). Є і **третя версія**. В одному з січневих номерів газети «Оскольский край» за 2011 рік журналіст Володимир Жеретников у статті «Поет, педагог, громадянин» розкриває ім’я та прізвище людини, яка спалила архів Василя Єрошенка. У статті йдеться про те, що письменник завантажив архів у вантажівку ЗІС-5 і відправив Володимиру Богданову, діючому голові товариства сліпих Старого Оскола. В одному з інтерв›ю, 25 років потому, Володимир Богданов визнав свою журналістську провину, сказавши: «Я пройшов війну, страху не відчував, а тут злякався і спалив усі папери». Ця версія також була популяризована в документальному фільмі Світлани Матушкіної «Знаменитий сліпий» (ТК «Світ Бєлогір’я», 2012).

Подібна доля спіткала й повість А. Харьковського про Василя Єрошенка «Людина, яка побачила світ» (Москва, 1978), яка була

заборонена після еміграції автора. Однак книжка встигла зробити крок у вільний світ: у 1983 році в Токіо вийшов її японський переклад, а п'єса «Сліпий погляд» про життя Василя Єрошенка пройшла з успіхом у нью-йоркському театрі «Ла Мама» (Харьковський, 2012).

Можна знищити рукописи, спалити всі архіви, але вогонь творчого духу погасити неможливо. За словами учня Василя Єрошенка, Віктора Першина, «він збагачував людей, з якими зустрічався, ніби зігрівав їх додатковим світлом і теплом. Він також був носієм найрідкіснішої внутрішньої перлини, що приваблює інші душі» (Першин, 1991, с. 9). Твори, написані Василем Єрошенком у Японії та Китаї до 1962 року, не були ані перекладені російською мовою, ані видані в колишньому Радянському Союзі. Справа Василя Єрошенка донині залишається засекреченою в архівах КДБ. Віримо, що знання, які містить цей документ, допоможуть поповнити біографію письменника.

Не дивно, що письменнику-символісту Василю Єрошенку була близька творчість романтика Михайла Лермонтова (1814–1842). Безсумнівно, він знав повість «Герой нашого часу» (1840), казку з мотивами сліпоти «Ашик – Керіб» (1837), поему «Вітрильник» (1832), ілюстрації до якої М. Лермонтов писав сам, Єрошенко любив декламувати напам'ять. Самотнє вітрило, що гойдає вдалині – це алегорія вічних поневірянь, самотності та свободи. Можливо, Василь, читаючи цей вірш, відчув себе тим самотнім вітрилом...

М. Лєрмонтов «Вітрильник» (Вітрило самотнє віє)

Белеет парус одинокой
В тумане моря голубом!..
Что ищет он в стране далекой?
Что кинул он в краю родном?..

Играют волны – ветер свищет,
И мачта гнется и скрипит…
Увы! он счастия не ищет
И не от счастия бежит!

Под ним струя светлей лазури,
Над ним луч солнца золотой…
А он, мятежный, просит бури,
Как будто в бурях есть покой!

Самотній парус ген біліє
В морському блакитнім тумані.
Що він знайти в чужині мріє,
Що в рідній кинув стороні?

Лютує вітер, хвиля грає,
І щогла гнеться і скрипить, –
Дарма, він щастя не шукає
І не від щастя геть біжить.

Над ним струмок ясніш лазурі,
День золотий над ним встає,
А він, мятежний, прагне бурі,
Неначе в бурі спокій є.

Переклад: Л. С. Первомайський

Прочитавши цей вірш, Василь Єрошенко сказав: «Боже мій, про мене написано, не інакше! Правду кажучи, всупереч звичайному людському прагненню миру, моя душа завжди прагнула штормів» (Поляковський, 2000).

В останні роки життя Василь Єрошенко відчував велике горе: «Ніхто, крім мене, не виправить явну несправедливість, яку, втім, несправедливістю назвати не можна. У шістдесят років я сумую з цього факту, і причина моїх сліз одна: у Василя Єрошенка, який марно називає себе літератором, немає жодної, навіть крихітної, книжки російською мовою. Для росіян мене не існує. Мої книжки виходили японською, китайською мовами, мої твори читали носії есперанто»... (Поляковський, 2000). Зінаїда Шаміна, колега Василя Єрошенка, з якою він працював в притулку для сліпих у Туркменії в 1952 році, восени отримала від письменника останню його фотографію, зроблену місцевим фотографом: Василь Якович сидить у глибокому плетеному кріслі, спершись на подушки. Зморшкуваті забиті пальці міцно стискають брайлівський зошит, ніби боячись відпустити те, що ще пов'язує його із життям. Обличчя спокійне, але зосереджене: ніби прислухається до звуків минулого, ніби згадує пройдений шлях (Шаміна, 1961).

Останнє фото Василя Єрошенка, село Обухівка, 1952. Фото з особистого архіву Б. Осикова http://www.belgorod-biblioteka.ru/Files/foto.html

Сліпа бєлгородська поетеса Лідія Руцька висловила свою пошану письменнику в рядках:

Ерошенка Василий,
Наш земляк боевой
Отдал все свои силы,
Чтоб во сне стать звездой,
Чтоб сиять излучая
И любовь, и тепло,
Чтоб от края до края
Мир весь помнил его.

Єрошенко Василій –
Геній славної землі
Він віддав свої сили,
Щоб уславитись в сні,
Щоб залишити людству
І любов, і тепло,
Щоб від краю до краю
Пам›ятали його.

Тепер, через багато років, з'являються забуті твори Василя Єрошенка російською (частина шрифтом Брайля), китайською, японською та есперанто, розкидані по східних та есперанто-журналах. Проте досі не всі його твори перекладені з японської, китайської та есперанто. В Японії Василя Єрошенка називали Еро-сан, у Китаї – містер Айло або Айлосенька, сліпі діти Бірми називали його «кокоджі» – старший брат, а учні школи для сліпих у Туркменістані шанобливо називали його «урус-ата» -російський батько. Усі ці імена належать одній особі – письменнику, есперанто-мандрівнику, педагогу, музиканту, шахісту Василю Єрошенку. Земний шлях невтомного мандрівника обірвався 23 грудня 1952 року в Обухівці. Помер Василь Єрошенко в злиднях і самотності. Письменника Василя Єрошенка поховали на цвинтарі села Обухівка. **«Я жив, я мандрував, я писав» – так буде викарбувано на моєму надгробку. Я ніколи не думав про славу. Писати завжди було для мене так само природньо, як дихати. Життя – головне мистецтво, тому що життя – це драма, і на великій її сцені кожна людина грає свою роль»** (Поляковський, 2000). Жителька Обухівки, Клавдія Харитонова, згадує, що поховала письменника дуже скромно. Пам›ятник довго невстановлювали. Ще одна жителька Обухівки, Анна Шаповалова розповідає, що пам›ятник письменнику поставили лише тоді, коли Василем Єрошенком почали цікавитися японці, які приїхали до Москви. На прохання Мацудзіро Танаки (1899–1979), колишнього заступника голови Товариства «Японія – СРСР» Текуо Йонекава (1925–2020), який був аспірантом Московського університету, звернувся з листом до голови Обухівської сільради з проханням надіслати фотографію могили Василя Єрошенка. Це підтверджує інтерв›ю члена старооскольської організації сліпих Олександра Агєєва, використане у фільмі «Зелена зірка Василя Єрошенка» (1990). Ця людина розповіла, що у 1957 році (місяця не пам'ятає) до нього приходив секретар райкому КПУ Олександр Аханосов і цікавився Василем Єрошенком. Секретар отримав вказівку з Москви

знайти могилу Єрошенка, подивитися в якому стані знаходиться пам›ятник. Таку вказівку секретар передав Олександру Агєєву, який, поїхавши в Обухівку, і за допомогою місцевого жителя ледь знайшов могилу письменника на занедбаному цвинтарі, витоптаному тваринами з повваленими хрестами. Лише тоді насипали могилу і замовили пам›ятник. Пізніше, сфотографувавши пам›ятник, відвезли його в московську резиденцію Спілки письменників, де чекали четверо японців, один з яких вільно говорив російською. Японці поцікавилися, як прожив останні роки життя Василь Єрошенко, чи отримує він пенсію. Олександр Агєєв доповів, що пенсію Єрошенко отримував, хоча насправді ніяких виплат через інвалідність письменник не отримував. У той час у колишньому Радянському Союзі люди, які втратили зір у дитинстві, не отримували пенсію через інвалідність, а на мізерну пенсію по старості виживати було складно. За три місяці до смерті Василь Єрошенко отримав одноразову грошову допомогу. Важко уявити, за що і як жив хворий письменник після повернення на батьківщину. В останні місяці життя Василем Єрошенком опікувалася Віра Сердюкова (1915–1969), донька сестри письменника Пелагеї, вчителька початкових класів Обухівської школи. **Якби не інтерес японських друзів до письменника, про Василя Єрошенка на батьківщині ніхто б і не згадав.**

Історія життя Василіяса Єрошенка нагадує нам життєвий шлях Пранаса Дауніса (1900–1962), литовського письменника, музиканта, добровольця литовської армії. Пранас Дауніс втратив зір, борючись за свободу Литви. У радянські роки він був забутий і жив у злиднях. Лише після того, як у 1990 році Литва відновила свою незалежність, у 2014 році в Каунасі йому встановили пам›ятник.

Пізня оцінка творчої спадщини

Василь Єрошенко був багатогранним письменником. Його перу належать казки, легенди, оповідання, вірші, публіцистичні нариси. Тільки у 1962 році в Росії з›явилася перша збірка творів цього письменника, видана Бєлгородським книжковим видавництвом «Серце орла», а в 1964 році цю публікацію відтворило видавництво «Просвіта». У 1969 році згадана книга під назвою «Квітка справедливості» вийшла в Києві українською мовою. А. Харьковський зазначає, що Василь Єрошенко повернувся на батьківщину не як відомий письменник (про нього знали переважно носії есперанто), не як відомий мандрівник (розповіді про це залишилися в журналах східних країн), а як один із тисяч звичайних сліпців (Харьковський, 1978).

Тільки в Японії помітили, що творчість Василя Єрошенка вирізняється оригінальністю художньої концепції, мови та композиції (Анікєєв, Такєда, 2017). В Японії в 1921 році вийшла перша збірка творів Василя Єрошенка «Світанкові пісні», за редакцією Акіти Удзяку. Він містив 14 творів: «Вузька клітка», «Біль риби», «Голова вченого», «Біля озера», «Грушеве дерево», «Серце орла», «Гніздо», «Сон весняної ночі», «Дивний кіт», «Люди – боги на Юпітері», «Втрачена грація», «Смерть», «Човен щастя», «Смерть канарки».

Друга збірка, «Останній подих», була випущена того ж року. Окрім чотирьох творів Василя Єрошенка, тут представлені вірші на есперанто з японським перекладом «Циганське ворожіння» та триактні п’єси для дітей «Хмарка персикового кольору», «Морська цариця та рибалка», «Дві маленькі смерті», містяться спогади про Василя Єрошенка його друга Егуті Кана та коментар до п’єси «Хмарка персикового кольору» упорядника та редактора Удзяку Акіта.

У 1922 році в Японії вийшла збірка творів В. Єрошенка «Останній подих». У липні 1923 року виходить третя збірка «Заради людства», яку підготувало видавництво «Кайоша», але все було втрачено у пожежі під час сильного землетрусу у вересні (Анікєєв, Такєда, 2017). Вважається, що завдяки зусиллям друзів Василя цю збірку через рік вдалося відновити за єдиним екземпляром, який залишився в редакції. Цей набір повторили в 1942 році.

У 1953 році казки Василя Єрошенка увійшли до багатотомної «Бібліотеки японської дитячої літератури», виданої видавництвом «Каведа Сіоб». У 1956 в Токіо з›явилася підготовлена японським професором Ітіро Такасугі біографія письменника «Сліпий поет Єрошенко». У 1959 році цей автор також підготував тритомну збірку «Твори Єрошенка». Перший том склали твори японською мовою, другий – есперанто, третій – статті та спогади про Василя Єрошенка обома мовами (перевидано у двох томах у 1974 р.). У 1982 році вийшло перероблене і доповнене видання книги Ітіро Такасугі «Світанкова пісня». Твори Василя Єрошенка есперанто видавали

також в Японії та Китаї. У 1979-1996 роках вийшло друком шеститомне зібрання творів Василя Єрошенка за редакцією та упорядником Майне Йосітака. У 1989 році на есперанто вийшла книга Фуджі Сьодзо «Історія Єрошенка: 1920 рік Токіо, Шанхай, Пекін».

У Китаї в 1934 і 1966 роках окремим виданням вийшла п›єса Василя Єрошенка «Хмарка персикового кольору» в перекладі Лу Сіня. На жаль, ця п'єса ще не видана ні українською, ні російською мовами.

Із есперанто на китайську Ху Юй-чі переклав «Казки про зів'яле листя» та інші твори, які були опубліковані у Шанхаї в 1924 році. Тоді ж у Пекіні вийшов збірник лекцій Василя Єрошенка «Відлітають примари». Крім того, Ху Юй-чі переклав з есперанто на китайську збірку казок Василя Єрошенка «Падаюча вежа», «Казки Єрошенка» в перекладі Лу Сіня виходили в Китаї у 1922, 1938, 1948, 1950, 1978 роках.

У Китаї вийшло п›ять книг Василя Єрошенка:

1922 рік – «Оповідання Єрошенка», Шанхай

1922 рік – п'єса «Хмарка персикового кольору», Бейсін Шуцзюй

1923 рік – збірка творів мовою есперанто «Плач самотньої душі», Шанхай

1923 рік – казка мовою есперанто «Падаюча вежа», опублікована в додатку до журналу «Зелена тінь», Таджпей

1924 рік – конспекти лекцій, прочитаних Василем Єрошенком у Пекінському університеті «Відлітаючі примари», Мінджі Шудзю (Анікєєв, Такєда, 2017).

Більшість творів Василя Єрошенка видано мовою есперанто. У «Бібліографічному каталозі Василя Єрошенка» за 2020 рік, укладеному В. Таранюком та Є. Ковтонюком, є 60 творів, опублікованих есперанто, 34 твори – японською та 23 твори – китайською мовами. Твори українською, російською та іншими мовами є перекладами вищезазначених творів.

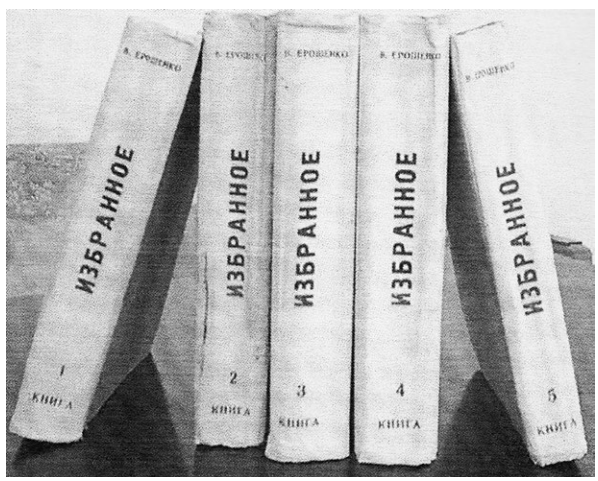

Збірки творів Василя Єрошенка, які були видані шрифтом Брайля в 1977. Фото невстановленого фотографа

Китайський письменник і перекладач Ху Юй-чі писав у передмові до книжки Василя Єрошенка «Плач самотньої душі», виданої в Шанхаї 1923 року: «В Японії та Китаї Єрошенко відразу став відомим письменником, але в Європі мало хто про нього чув». Сподіваємося, що вихід цієї невеликої книги зробить тонкий талант сліпого поета так само широко відомим, як на Заході і Сході» (Юй-Чжи, 1962, стор. 181).

Афіша до XXIV з'їзду Асоціації есперантистів України, що проходив у Львові у 2018 році.
Фото з особистого архіву автора.

У верхній частині плаката емблема цього з'їзду, у нижній частині – фото меморіальної дошки, присвяченої Василю Єрошенку, яку відкрили під час з'їзду. На меморіальній дошці розміщено портретний бронзовий барельєф В. Єрошенка, на якому написано ім›я та прізвище українською мовою та мовою есперанто, рік народження та смерті.

Плакат вулиці імені Василя Єрошенка. Фото невідомого фотографа

Творчість Василя Єрошенка є прикладом синтезу слов'янської та східної духовної традиції, романтизму та символізму, вона органічно увійшла в скарбницю тисячолітньої вишуканої культури Японії та Китаю (Патлань, 2000). Лу Сінь назвав Василя Єрошенка «абсолютно прозорим мрійником з великою душею» (Єрошенко, 1977, с. 28). Багато хто з тих, хто писав про нього в колишньому Радянському Союзі, наполегливо дистанціювалися від його наївності, дорікали йому в непослідовності світогляду, відсутності загальновизнаних канонів реалізму. Але чи можна звинувачувати наївного мрійника, який у «Дівчинці з маленькими ніжками» писав: «Щоб пройти стежкою життя, потрібні не великі ноги, а велике серце. Щоб битися в битві життя, потрібні не тигрові лапи, не копита жеребця, а сильна воля, світлий розум, відважне серце, справедливий і чесний дух, глибоке знання світу» (Єрошенко, 1977, стор 117).

Публікації творів Василя Єрошенка російською та українською мовами давно стали бібліографічною рідкістю (Патлань, 2000). Однією з причин багаторічного забуття цього письменника на батьківщині була недооцінена глибока духовність його творів. Те, що давало йому сили залишити яскравий слід на Сході в серцях друзів і шанувальників, з роками обернулося проти нього на батьківщині.

Міжнародна мова есперанто стала для нього ключем до світу, але водночас обмежила шлях його творів до широкого кола читачів і значно ускладнила йому життя під час гонінь есперантистів у колишньому Радянському Союзі.

Подорожі допомогли йому «побачити» світ, знання багатьох мов дозволило зрозуміти і показати світ у символічних казках, але все це стало причиною підозр і переслідувань в Індії, Японії і навіть на батьківщині. Василь Єрошенко не був анархістом, але його звільнили зі Східного комуністичного університету за «анархічні погляди». Він відмовлявся слухати телефонні розмови іноземців у готелях Москви, але був звинувачений у шпигунстві за спілкування шрифтом Брайля, який був нерозбірливим багатьма мовами. Він вивчав історію і філософію релігії, записував легенди та казки багатьох народів, але, його світогляд формувався на основі східної духовної культури, християнства, буддизму, вчення Льва Толстого, майже унеможливив публікацію більшості його творів: до сих пір російською та українською мовами перекладено лише п'яту частину того, що він написав у двадцятих роках (Киценко, 1991). Своїм життям і мандрівками у XX столітті Василь Єрошенко продовжив традицію сліпих українських оповідачів, кобзарів, мандрівних світочів, одним із найвидатніших представників, серед яких був поет, філософ-мандрівник Григорій Сковорода (1722–1794). (Патлань, 2000).

Творчість Василя Єрошенка характеризується тонким символізмом і нагадує літературний стиль Миколи Реріха (1874–1947). Символи сонця, вогню, полум'я є найважливішими в багатьох його оповіданнях і казках («Орлине серце», «Зимова казка», «Вогонь світу», «На березі»). Майстерно використовував письменник повтори, ритм слова, наприклад, у казці «Орлине серце», лейтмотивом якої є спів орлів, що мріють дійти до «вічно теплого і вічно ясного сонця». У «Зимових казках» герой Хлопчик-Тополя говорить: «Коли я виросту, я повинен перетворитися на дрова, або стати смолоскипом, щоб зігрівати або освітлювати цей світ, даруючи своє світло і тепло». Це призначення тополі. А щоб яскравіше горіти і яскравіше сяяти, потрібен знак – знак «любові» (Єрошенко, 1977, с. 94). Що це за знак, Василь Єрошенко не говорить нам, але поясненням можуть бути слова Миколи Реріха: «Мова серця і любові одна. Якщо знак гніву – мінус, гострий, як стріла, то знак любові – плюс, вічно світиться хрест, який з незапам'ятних часів освітлює свідомість і сприяє піднесенню життя» (Реріх, 1998, с. 346). Ми читали індійські оповідання про Байталу, оповідання про Будду-Гаутаму, бірманську легенду, яку Єрошенко записав місцевими мовами і опублікував у переказі японською. Великий Князь відкриває свою скриню, щоб полити кров›ю квітку Справедливості, яку він плекає. Своєю потужною лапою тигр відкриває клітки, де вівці томляться в страху перед свободою. Хлопець відправляється в Країну Мрій Райдужним мостом. Все вище злітають орли, мріючи злетіти до сонця. Це лише деякі образи з казок Єрошенка. І за всім цим криється віра в те, що всі люди – брати, адже сліпі теж можуть жити і подорожувати в цьому світі не гірше за зрячих (Харьковський, 2012).

Сьогодні Василя Єрошенка згадують поруч із мандрівниками, які сприяли налагодженню тісних зв'язків із народами східних країн.

До таких людей належали музикант Герасим Лєбєдєв (1749–1817), засновник театру в Індії Василій Мамалига (1865–?), який організував повстання проти колонізаторів в Індонезії, Осип Гошкевич (1814–1871), який тричі об'їздив земну кулю і присвятив своє життя Японії (Шагинян, 1985). Близько десяти років Василь Єрошенко прожив у країнах Сходу, найпомітніший слід залишив у Японії та Китаї.

У вересні 1987 року, в розпал перебудови в Ашхабаді зусиллями вчителя ашхабадської школи для сліпих Миколи Осипенка був заснований клуб сліпих студентів «Пошук», метою якого було зібрати якомога більше інформації про Василя Єрошенка. Члени цього клубу зібрали та записали чимало спогадів. Великим плюсом цих пошуків було те, що незрячі школярі спілкувалися з незрячими дорослими, колишніми учнями Василя Єрошенка, що підвищувало довіру та відкритість респондентів (Патлань, 2019). У 1990–х роках школа для сліпих в Ашхабаді свого часу носила ім›я Василя Єрошенка, діяв згаданий вище клуб пошуку інформації про Василя Яковича. Микола Осипенко зазначає, що свого часу у зв'язку з посиленням націоналістичної політики нової туркменської влади були змінені попередні назви міст, вулиць, підприємств, шкіл і навіть місяців року. Було оновлено раду школи для сліпих, а в 2004 році зняли ім›я Єрошенка з Ашхабадської школи для сліпих (http://www.libe.slikom.info/Erosxenko-Konkurso/Nikolaj%20Osipenko%20(Rusio).htm). Не зберегла його ім›я і Московська школа-інтернат для сліпих дітей №. 1, де навчався Василь Єрошенко.

Учні школи для сліпих в Ашхабаді біля портрета Василия Єрошенки, написаного А. Сахатовим. Фото невідомого фотографа

Японці, які знали письменника, доклали чимало зусиль, щоб ім›я цієї людини не було забутим. Професор Такасугі Ітіро, досліджуючи творчість Василя Єрошенка, сприяв створенню музею на батьківщині поета. У своїх листах професор звертався до керівників Старого Оскола. 13 січня 1990 року, до 100-річчя від дня народження Василя Єрошенка, в селі Обухівка було реконструйовано будинок-музей Василя Єрошенка, який є філією Старооскольського краєзнавчого музею. В експозиції представлені особисті речі письменника: фотографії, бюсти, книги, меблі, документи. Найціннішими документами цього музею є листи японського професора Такасугі Ітіро.

Вимпели до 100-річчя від дня народження Василя Єрошенка, 1990.
Фото невстановленого фотографа

У 1995 році в Японії мовою есперанто, шрифтом Брайля, було видано чотири казки, збережені Зінаїдою Шаміною та переписані Анатолієм Масенком зі стенографії, створеної Василем Єрошенком на початку 1950–х років: «Троє близнюків», «Небесний», «Боягуз Аліхан», «Глечик мудрості» (Патлань, 2012с) .

До 110-річчя від дня народження працівники музею оголосили конкурс творів для школярів про цього письменника. Одинадцятикласниця Наталія Борисова, яка стала переможницею конкурсу, у своєму творі «Очима душі» написала: «Він не бачить. Його очі не бачать ні неба, ні сонця, ні облич. Доля, помітивши його, відібрала в нього очі. Він такий. Вважаючи себе чесним, він сказав: «У цієї людини занадто багато багатства, тому я вийму його очі». Він не став гіршим. Бо мав інше видіння. Очі його душі були дуже чутливі. Очі його душі бачили все: і небо, і сонце, і обличчя. Він не побачить?!» (Пискаль, 2000, с. 4).

Емблема благодійного фонду Василя Єрошенка «Еспера», заснованого у 2007 році.

Фото неустановленного фотографа

Значок, розроблений невідомим художником для Василя Єрошенка.

Доступний за посиланням

http://ay.by/lot/znak-vasilij-yakovlevich-eroshenko-esperantist-pisatel-simvolist-1890-1952-5029817215.html

Ім›я Василя Ярошенка часто згадується на з›їздах есперантистів. Пам›ятна медаль 2007 року випуску із зображенням Василіяса Єрошенка, присвячена 96-му Міжнародному конгресу есперантистів, що проходив у Йокагамі (Японія). На аверсі зображено письменника за малюнком німецького художника Р. Рудольфа.

Пам›ятна медаль із зображенням Василя Єрошенка, присвячена 96-му Конгресу есперантистів, що проходив у Йокагамі в 2007 році.

Фото невстановленного фотографа

У 2018 році на XXIV Конгресі есперантистів України, який проходив у Львові 19–21 жовтня, Євге Кофтонюк, президент Асоціації есперантистів України та Благодійного фонду Василя Єрошенка,

прочитав доповідь про життя і творчість Василя Єрошенка. Пам'ять про письменника увіковічнили під час зазначеного з›їзду у Львові відкриттям пам›ятної дошки, присвяченої письменнику. Його іменем названо не лише найдовшу вулицю в рідному селі Обухівка, міста Старий Оскол і Львів, а й Білгородську державну бібліотеку для сліпих, Міжнародний фонд допомоги незрячим есперантистам. У травні 2023 року в Києві вулицю Річарда Зорге перейменували на честь Василя Єрошенка (Кофтонюк, 2023). З його зображенням випущено поштову марку та пам›ятні конверти.

Пам›ятний конверт Василю Єрошенку, 1989 р.
Художник В. Зайцев. На конверті – портрет В. Єрошенка на тлі його виданих книг «Серце орла». Примітки російською та есперанто: «Російський радянський письменник і просвітитель, есперантист В. Я. Єрошенко. 1880–1952». Фото з особистого архіву автора

Пам›ятний конверт, присвячений Василю Єрошенку.
Художник О. Журавель. На конверті – портрет В. Єрошенка на тлі старовинної японської архітектури та рядки його вірша. Напис: «Василь Єрошенко (1880–1952) – український письменник, фольклорист, педагог і музикант». Фото з особистого архіву автора

Пам'ятний конверт із плакатом Благодійного фонду Василя Єрошенка «Еспера», на якому використано портрет Василя Єрошенка роботи Курута Горо, написаний у 1920 році. Рукописний напис есперанто: *«Шановному професору пану Вітаутасу Гудонісу зі щирим привітанням від Єугене Ковтонюка»*, 2020 р. Фото з особистого архіву автора

Поштові марки, випущені у 2007 році за ініціативою Благодійного фонду Василя Єрошенка Пошти України «Есперо" із зображенням письменника. Фото невстановленного фотографа

За сценарієм Я. Кокошки про письменника 1990 р. На Ростовській кіностудії «Кінолітопис» створено документальний фільм режисера А. Лаза «Зелена зірка Василя Єрошенка». Японський режисер Рікіс Сімізіу поставив виставу про незрячого прописьменника. Хоча Василь створив

лише одну п'єсу «Хмарка персикового кольору», експерти вважають, що й інші його твори придатні для сцен драматичного та лялькового театру.

Про життя і творчість Василя Єрошенка опубліковано чимало публікацій. Окрім невеликої пачки статей ефірною, японською та китайською, російською мовами, більшість видань було надруковано вже після його смерті.

Згадаємо лише тих авторів, які опублікували не одну публікацію, бо це свідчить про те, що вони цікавилися феноменом Василя Єрошенка дещо глибше і довше. (Алов, 1937, 1962, 1964; Андріанова, 1968, 1967, 1968, 1970; Андріанова – Гордієнко: 1968, 1973, 1977, 2004; Анікєєв: 2004, 2005; Безносик: 2003, 2005: Безуглова: 1962, 1964; Бєлоусов: 1961, 1962, 1963, 1964; 1969, 1975, 1977, 1985; Богданов: 1962, 1964; Харьковський: 1968, 1973, 1974, 1977, 1978; Чміль: 1982, 1988; Глібов: 1964 , 1970; Єльшин: 1974, 1979; Горо: 1962, 1964, 1969, 1977; Гудоніс: 1985, 1986, 1989, 1990, 1990, 1991, 2001, 2008, 2020, 2020, 2023, 2023, 2023, 2023, 2023, 2023, 2023, 2023 , 2023, 2023, 2024; 2024а; Ічіро: 1956, 1972, 1993; Джуй-Чжі: 1962, 1964, 1969, 1977; Кепов: 1961, 1962, 1963, 1987, 1988 ; Кіценко: 1988, 1989; Кіесі: 1921, 1962 , 1964, 1977; Ковтонюк: 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2010, 2020; Короткевич: 1963, 1969, 1970, 1990; Лу Сін: 1921. 1922, 1953, 1961, 1 962, 1963, 1964, 1967, 1969, 1971, 1977, 1991; Оліфіренко: 2001, 2005; Осіков: 1969, 1970, 1973. 1978, 1980, 1990; Панков: 1970, 1973, 1976, 1990, 2002; **Патлань:** 2000, 2003, 2004, 2005, 2006, 2012, 2012, 2012, 2013, 2014, 2014, 2014, 2015, 2016, 2017, 2017, 2017, 2017, 2018, 2019, 2020, 2020, 2020, 2020, 2021; Пашнів: 1971, 1973, 1989, 2002; Першин: 1964, 1989, 1991, 1998, 2004; Поляковський: 1089, 1990, 2000, 2001, 2002, 2004; Прохорова: 1971, 2000, 2002, 2005, 2006; Сейті: 1962, 1964; Соломонов: 1992, 2004; Стаднікова: 1989, 1990; Шаміна: 1961, 1962, 1964; Шеховцов: 1982, 1984, 1988, 1990, 1994; Шоєв: 1963, 1964; Таранюк: 2005, 2009, 2010, 2012, 2020; Токарьова: 1961, 1962; Удзяку: 1935, 1962, 1977 тощо. Прикро, що лише мала частина статей була опублікована за життя письменника. Більшість статей і книг про Василя Єрошенка було опубліковано вже після його смерті.

У 1986 році до 100-річчя від дня народження письменника на його батьківщині було відкрито Будинок-музей Василя Єрошенка за адресою вул. Єрошенка, будинок 15. Будинок (реконструкція) знаходиться у центрі ділянки площею 0,24 га. У будівлі площею 84 квадратні метри знаходиться чотири виставкові зали, де відвідувачі можуть побачити будинок заможного російського селянина початку XX століття та особисті речі, книги та документи Василя Єрошенка. До 120-річчя у дворі музею встановлено погруддя письменника роботи скульптора В. Колесникова. У саду посаджено яблуні, серед яких виділяються персонажі казок Василя Єрошенка, зроблені з металу.

Будинок-музей Василя Єрошенка в Обухівці засновано в 1986 році до 100-річчя від дня народження письменника.
Фото з https://www.shkolazhizni.ru/biographies/articles/75937/

Експозиція будинку-музею Василя Єрошенка в Обухівці.
Фото з http://www.museum.ru/M2847

Експозиція будинку-музею Василя Єрошенка в Обухівці.
Фото з https://oskol.city/news/cultural/10624/

Експозиція будинку-музею Василя Єрошенка в Обухівці.
Фото з http://www.museum.ru/M2847

Як ми зазначали, представники японської культури приділили особливу увагу пам›яті Василя Єрошенка. Завдяки їх ініціативі в Обухівці відновлено могилу письменника, створено його будинок – музей, в Японії вшановують роковини його народження та смерті. Так, Хікіта Акіо, колишній директор школи для сліпих, де колись навчався Василь Єрошенко, Ісакі Мічіко, колишній вчитель цієї ж школи, і Кадзуйо де Мурата підготували проект «Єрошенко 125» до 125-річчя народження письменника.

Виконавчий комітет проекту до 125-річчя Василя Єрошенка (голова: Джунічі Шібаяма) видав «Неперекладені твори Єрошенка». Це 15 творів Василя Єрошенка, написаних японською мовою, які досі не перекладені есперанто. Їх переклали есперантисти, задіяні в цьому проекті, і відредагували Джунічі Шібаяма, Хісасі Кудо та Джун Хосіда. У рамках цього проекту у 2015 році в Токіо есперанто та японською мовою було видано збірку статей Тетяни Новікової, Анатолія Масенка, Танабе Куні, Сасакі Терухіро, Ши Чентая, Аояма Тору, Юлії Патлань.

Емблема проекту «Єрошенко 125» (малюнок Язіма Хіросі).
Фото з http://www.espero.com.cn/2015-01/29/content_34686145.htm

Будівля в Токіо, де в 1901 році була пекарня, кондитерська, пізніше кафе і салон, зараз знаходиться Художній музей салона Накамурая.
Фото з сайту https://konnichiwa.ru/4458/

12 січня 2015 року учасники проєкту «Єрошенко 125» відсвяткували день народження Василя Єрошенка в ресторані «Накамурая».
Фото з http://www.espero.com.cn/2015-01/29/content_34686145.htm

Учасники проєкту Єрошенко 125 у ресторані Накамурая. Сидячий у центрі тримає репродукцію портрета В. Єрошенка роботи Накамури Цуне. Єрошенка роботи Накамури Цуне.
Фото невстановленого фотографа

Завдяки цьому проєкту творчість Василя Єрошенка активно висвітлюєтьсяв інтернеті, організовувалися лекції та виставки, а його день народження відзначався у ресторані «Накамурая» (Казуйо де Мурата, 2015). На основі малюнка на емблемі для проєкту «Єрошенко 125» Язими Хіросі в Японії було випущено значок.

Дослідження біографії та творчої спадщини Василя Єрошенка

Як ми вже згадували, першою відомою нам публікацією про Василя Єрошенка є стаття «Поїздка російського сліпого до Лондона», опублікованої у 1912 році в двох журналах «Навколо світу» і «Сліпий». На той час ця поїздка була рівнозначна сенсації – сліпий мандрує без супроводу!

Вперше в колишньому СРСР стаття про Василя Єрошенка була надрукована у 1958 році під заголовком «Російський друг Лу Сініс», написав її китаєзнавець, переклав журналіст Володимир Рогов. Стаття була опублікована в журналах «Прапор» та «Життя сліпих». Публікація в журналі «Прапор» викликала інтерес і була неодноразово передрукована в Китаї та Японії. Інформація, з якої японці дізналися про точну дату смерті Василя Єрошенка, стала приводом для увіковічнення його імені. У Токіо відбулася пам'ятна зустріч друзів Василя Єрошенка, на якій було вирішено зібрати та перевидати твори письменника. У 1959 році японський професор Ічіро Такасугі видав так звані тритомники «Всі твори Єрошенка». І в колишньому СРСР поступово з'являються перші публікації про Василя Єрошенка. 30 грудня 1960 року до 70-річчя письменника Олександр Кепов підготував нарис про Єрошенка і опублікував його в старооскольській обласній газеті «Шлях Жовтня». У квітні 1961 року у харківському журналі «Труд сліпих» передрукував оповідання «Качина комедія» Лу Сіня з коментарем «Про автора і героя» для Василя Єрошенка і опублікував її шрифтом Брайля. Проте ці статті залишилися непоміченими в обласному малотиражному журналі «Сліпець» та закордонних виданнях. Новий поштовх розвитку радянськознавства Василя Єрошенка дала стаття актриси і письменниці Єлизавети Ауербах (1912–1995) «Доля поета» в газеті «Московська правда». у травні 1961 року. У будь-якому разі, саме вона зацікавила молодого китаєзнавця Романа Бєлоусова, співробітника «Літературної газети», який згодом зібрав багато цінних документів про Василя Єрошенка. (http://ru-jp.org/belousov_arhiv_01.htm)

Р. Бєлоусов опублікував статті про Єрошенка: «Друг Лу Синь» в газеті «Літературна газета» (вересень 1961 р.), «Заступник пригноблених» у «Віснику Всеросійського товариства сліпих» (1962), «Доля письменника» у «Східний альманах» (1962), «Сліпий письменник Василь Єрошенко» у газеті « Волзька зоря» (шрифт Брайля, 1962), в книзі В. Я. Єрошенко» «Серце орла» (1962), «Повість одного життя» у «Східному альманасі» (1963), «Російський письменник В. Єрошенко - друг Лу Сініса» в журналі («Проблеми Далекого Сходу», 1975), «Сни мандрівника» в «Зібрання В. Я. Єрошенка» (1977) тощо.

Як ми вжезазначали, лише через 10 років після смерті Василя Єрошенка, у 1962 р., Бєлгородське книжкове видавництво видало книгу творчості письменника «Орлине серце», а в 1964 році видавництво «Просвіта»видала її вдруге. У 1969 році згадана книга під назвою «Цвіт справедливості», видана в Києві українською мовою. У 1977 році у

видавництві «Наука» вийшло «Зібрання творів Василя Єрошенка», почали виходити книги про нього: Н. Н. Гордієнко-Андріанова «Я в серці запалила вогонь» (Київ: Веселка, 1973, 1977). До 100-річчя від дня народження Василя Єрошенка видано документальне оповідання А. С. Харьковського «Людина, яка побачила світ» (1978), Б. І. Осикова «Музикант, мандрівник, поет, учитель» (1989), А. І. Сізова «До 100-річчя від дня народження Василя Яковича Єрошенка» (1990), книги В. Й. Лазарєва та В. Г. Першина «Порив Єрошенка» (1991), А. Поляковського – «Сліпий паломник» (1998), «Людина світу» – видання, присвячене вшануванню пам'яті до 120-річчя від дня народження Василя Єрошенка (2010), Т. С. Новікової і Т. А. Захарова – «Єрошенка» (2018), в 2014 і 2016 роках в Білгороді вийшли збірки оповідань Василя Єрошенка з біографією письменника. У 2018 році в Білгороді вийшла книга «Єрошенки» із серії «Бєлгородська сімейна бібліотека» (Парасюк, 2018). Збільшується кількість статей, що описують життя і творчість Василя Єрошенка. Такі статті публікуються в періодичних виданнях Литви, Росії, України, Німеччини та інших країн.

Розпочато підготовку бібліографій праць Василя Єрошенка: «Бібліографічний покажчик творів Василія Єрошенка», укладений Є. Усовою російською мовою (2020), «Бібліографічний покажчик творів Василя Єрошенка», укладений В. Таранюк та Є. Ковтонюка українською та есперанто (2020).

Життя і творчість цього письменника-символіста викликає великий інтерес наукової спільноти. Незалежне наукове співтовариство було створено з ініціативи кандидата філологічних наук, доцента кафедри російської літератури Московського обласного соціально-гуманітарного інституту ім. Прохорова С. М. (Коломна) та співробітника Національного центру народної культури «Музей Івана Гончара» Я. Патлана (Київ) зібрано міжнародну групу дослідників «Василь Єрошенко та його доба». З 2002 року ця група об'єднує вчених з Росії, України, Японії, Німеччини та США, які досліджують творчу спадщину Василя Єрошенка, організовують конференції з цієї тематики.

Першим завданням групи було складання більш повної бібліографії Василя Єрошенка та складання списку статей про нього есперанто, японською, китайською, російською, українською, англійською та іншими мовами.

Нині дослідники біографії та творчості Василя Єрошенка вирішують такі завдання:

1. Виявлення архівних документів про письменника в архівах Росії, України, багатьох країн Європи (Великобританії, Німеччини, Фінляндії, Франції, Японії та Китаю).

2. Аналіз історичних джерел, зокрема есперанто та японської мов, що дозволяє заповнити ідеологічні прогалини цензури в радянських книгах і статтях про письменника.

3. Виявлення архівів та публікацій сходознавців В. Алексєєва, Р. Бєлоусова, В. Рогова, Л. Позднєєвої, В. Семанова про Василя Єрошенка (Патлань, 2014 с).

До найбільш відомих дослідників біографії Василя Єрошенка та творчої спадщини письменника можна віднести вищезгаданого філолога, старшу наукову співробітницю Центру української народної культури «Музей Івана Гончара» Юлію Валеріївну Патлань, яка займається перекладами творів письменника з есперанто та японської, організовує різні наукові форуми з питань життя та творчості письменника. Вона співпрацює зі співробітниками Будинку-музею Василя Єрошенка в Обухівці та Старооскольського краєзнавчого музею, листується з есперантистами в Японії, де письменник жив і створював свої твори.

Юлія Патлань тримає в руках скульптуру із зображенням Василя Єрошенка.
Фото з https://vk.com/patlan_yu?z=photo22926822_237139986%2Falbum22926822

Бібліографія, складена Юлією Патлань, містить понад 1000 статей про Василя Єрошенка. Аналіз поетики текстів письменника дав змогу довести приналежність його текстів до літератури символізму. У 2010 році Міжнародна ліга сліпих есперантистів і Російська есперанто-асоціація сліпих організували конкурс есе про роль Василя Єрошенка в житті незрячих. У 2012 році оголошено конкурс на кращий художній переклад віршів Єрошенка російською мовою. Переклади надійшли з Росії, України, Португалії (Патлань, 2013).

Такі ж цілі ставить перед собою організація сліпих есперантистів, члени якої переклали з японської на есперанто 14 казок Єрошенка (Сабеллі, 2019). До популяризації спадщини письменника долучаються й інші громадські організації:

У 2000 році до 110-річчя від дня народження письменника Російська державна бібліотека для сліпих у Москві організувала «Єрошенківські читання».

У 2002 році до 50-річчя від дня смерті письменника було організовано конференцію «Василь Єрошенко та його доба».

У 2006 році в квітні на конференції «Міфологія і повсякденність: література і медіа: фольклор – література – засоби комунікації» у Санкт-Петербурзі прочитав доповідь Ю. В. Патлань і С.М. Прохорова «Пошта першого дослідження» за створенням міфу про поета»

28–30 вересня 2007 року на міжнародній науковій конференції «Єсенін і світова культура» в Константинові були зачитані доповіді Я. В. Патлань і С. М. Прохорова: «Шкільне життя Василя Єрошенка», «Про світогляд Василя Єрошенка». У 2010 році у Бєлгороді відбувся перший форум, присвячений письменнику Василю Єрошенку.

У 2012 році до 100-річчя В. Єрошенка в Бєлгороді відбувся другий форум «Людина світу», у якому взяли участь понад 200 учасників, серед них були гості з Москви, Курська, Києва та Харкова. Форум проходив у різних місцях. Під час форуму були зачитані доповіді, відбулися тренінги, семінари та інші заходи.

Професор Ітіро Тагасукі з дружиною на форумі, присвяченому 100-річчю від дня народження Василя Єрошенка. Фото невідомого фотографа

Японський професор Такасугі Ітіро, який ще в 1959 році склав п›ять томів «Завершених творів Єрошенка», виданих у японському видавництві «Місудзу Шобо», все ж таки зумів у 2002 році здійснити

свою давнюмрію – під супроводом Віктора Першина, учні Василя Єрошенка, відвідав Білгород, Старий Оскол і Обухівку. Один із його нарисів Віктора Першина мав назву «Спогад у кольорі скорботи».

У 2012 році до 60-ї річниці смерті Василя Єрошенка, на 78-му Міжнародному конгресі сліпих есперантистів, що проходив в Україні, Танебе Куно, есперантистка з Японії, виступила з доповіддю про життя Василя Єрошенка (Валента, 2012) .

У 2012 році, до 60-річчя від дня смерті письменника, було проведено конкурс на переклад віршів Єрошенка з есперанто російською та іншими мовами, в якому також брали участь перекладачі з України та Португалії.

21–22 жовтя 2014 року третій Форум Василя Єрошенка пройшов у Бєлгороді. За програмою форуму відбувся міжрегіональний музичний фестиваль «Ми разом – ми сильні!», виставка-ярмарок творчих робіт людей з вадами зору та презентація галереї спортсменів-паралімпійців «Герої Олімпу», який організували студенти секції «Бої поза правилами» медичного Бєлгородського Державного университета.

20–21 квітня 2016 року У Бєлгороді відбувся четвертий Форум імені Василя Єрошенка, головним організатором якого виступила Бєлгородська державна спеціальна бібліотека для сліпих.

У 2018 році в Бєлгороді відбувся п»ятий Форум імені Василя Єрошенка, головним організатором якого виступила Бєлгородська державна спеціальна бібліотека для сліпих.

18 грудня 2020 року до 130-річчя від дня народження Василя Єрошенка та 30-річчя меморіального музею його імені в Обухівці відділ культури Старооскольської міськадміністрації та співробітники Старооскольського краєзнавчого музею організували міжнародну науково-практичну конференцію « Легендарний Сліпець» і опублікували матеріали доповіді.

В Японії у видавництві «Японське есперанто-видання» вийшла серія книжок оповідань і казок Єрошенка (написаних есперанто та японською мовою): «Світло й тінь» (1979), «Стогне тундра. З життя чукчі» (1980), «Шрам кохання» (1996); «Вузька клітка» (1981); «Дивний кіт» (1983); «Глечик мудрості» (1995) тощо (Керзіук, 2014).

Юлія Патлань зазначає, що також вийшла збірка творів «Сибірські оповідання Василя Єрошенка». Усі чотири тексти письменника про Чукотку об’єднали у збірку, видану японською мовою японським есперанто-книжковим видавництвом. Восени 2019 року в архіві найбільшого японського дослідника та письменника Ічіро Такасугі, який помер у 2008 році у віці ста років, його учень Оота знайшов японський переклад «Трьох шахових ходів» В. Єрошенка (1947). Цей текст, написаний есперанто, переклав на японську мову Ічіро Такасугі після того, як сліпий есперантист Анатолій Масенко та його друг

Олександр Панков переписали текст з есперанто шрифтом Брайля та опублікували його в самвидаві в СРСР у середині 1970-х років. Тож текст, який став більш доступним для зрячого читача, вперше прийшов із Японії. Тут видавець творів Майне Йошітаки включив його до другої опублікованої публікації текстів Василя Єрошенка «Плач тундри» (1983) мовою есперанто. Ця брошура давно стала бібліографічною рідкістю. Знайдений Ітіро Такасугі переклад уже був опублікований у другому томі так званого «Повного зібрання творів Єрошенка» Місузу Сьобо (1974), але це видання одразу було розпродано. Нещодавно група японських есперантистів, які довго і плідно співпрацювали з японськими школами для сліпих, у 2015 році видав збірку «Жив, подорожував, писав» японською мовою та есперанто до 125-річчя письменника. Згадані ентузіасти підготували і видали у видавництві «Місузу Сьобо» ще три знайдені тексти творів Єрошенка «Чукотка» японською мовою. Згадану збірку доповнює есе Ясуко Танака, старшої доньки професора Ітіро Такасугі, «Спогади про мого батька Ітіро Такасугі». Нове видання було безкоштовно надіслано до 73 шкіл для сліпих Японії (Патлань, 2021).

Про Василя Єрошенка писали японські, китайські, російські, литовські автори, його твори публікувалися в Японії, Китаї, а останніми роками дещо збільшився інтерес до його творчості в Україні. Одним із найбільших видань його творів у Країні висхідного сонця є тритомне видання творів і шеститомне видання творів Василя Єрошенка за редакцією Майне Йосітаки та кілька книг про нього. Багато з тих, хто знав Василя Єрошенка, називали його «світлою людиною». З епітетів, висловлених на його адресу, можна скласти досить розгорнуту картину цієї людини: Друг пригноблених (Ху Ючжі), Життєлюб (З. Шаміна), Наставник (З. Токаєва), Простий і людяний (Д. Алов), Світла людина (М. Безуглова), Скромний, чарівний (Ф. Бурцева). «Людина почувається повноцінною лише тоді, коли працює», – говорив Василь Єрошенко сліпому В. Богданову (Мурашковська, Мурашковский, 1986–1987). **Вважається, що Василь Єрошенко ставив перед собою три цілі, яких він прагнув досягти протягом усього свого життя:**

1) створити і впровадити систему освіти і навчання сліпих, що дозволить бути на рівні освіти зрячих;

2) боротьба за справедливість політичними засобами;

3) створити літературу «Справедливість» (Мурашковска, Мурашковский, 1986–1987).

Позитивно, що деякі автори оцінюють діяльність Василія Єрошенка у декількох аспектах. Так, наприклад, стаття Інгріди Мурашковської і Юлія Мурашковського «Я запалив вогонь у своєму серці», опублікувана в 1986–1987 роках, змушує переосмислити деякі факти життя письменника, але знаходимо безпідставні висновки, оцінюючи педагогічний внесок Василя Єрошенка:

1. Створено комплексну систему виховання і навчання сліпих, засновану на їх практичній діяльності.

2. Ця система була впроваджена і випробувана на практиці в двох школах і в індивідуальних випадках.

3. Шрифт Брайля був створений для туркменської мови.

4. Створено нові принципи навчання іноземної мови (Мурашковська, Мурашковський, 1986–1987).

У цих висновках є безпідставне твердження про комплексну систему виховання і навчання сліпих, створену Василем Єрошенком, оскільки ні сам автор, ні інші не описували згадану систему.Те саме можна сказати про його принципи викладання іноземних мов. Стосовно шрифту Брайля, автори, напевно, хотіли сказати, що Василь Єрошенко створив рельєфний шестикутний алфавіт туркменської мови. Проте можна цілком погодитися з тим, що виховання і навчання сліпих дітей Василем Єрошенком базувалося на практичній діяльності, яку яскраво описав сам автор.

Значно переконливішими, за винятком окремих моментів, є міркування згаданих авторів щодо оцінки творчості Василя Єрошенка в галузі літератури:

1. У східній літературі вперше використано романтизм.

2. Вперше для європейського романтизму твори Єрошенка були створені на широкій фольклорній основі, використовуючи систему східних алегорій.

3. Жанр сатиричної казки (на кшталт оповідань Салтикова-Щедріна) вперше використано у східній літературі.

4. Вперше в японській літературі з'являється новий тип героя – іноземець.

5. Значно широко була представлена тема антиколоніалізму та соціальної справедливості, найбільш актуальна на той час для Сходу. Більше того, зразки народної творчості базувалися саме на місцевому фольклорі.

6. Фольклорний романтизм уперше широко проявився в молодій есперанто-літературі.

Майже у всіх висновках категорично наголошується «вперше». Для такого припущення потрібне глибоке знання всієї літератури східних країн і всього європейського романтизму. Оскільки ми не можемо знати всю літературу східних країн і європейський романтизм, то не можемо заперечити чи підтримати «питання пріоритету». Можна погодитися з припущеннями цих авторів, що «романтизм, який жив в Європі, не може бути там популярним, тим більше, що він базується на маловідомих європейцях символах східного фольклору. Твори Василя Єрошенка здаються дещо спрощеними, менторськими на європейський смак».

Підтвердити чи спростувати ці припущення можна було б лише після опитування читачів творів Василя Єрошенка. Він добре знав російську та світову літературу, тому не випадково герої його творів нагадують Данко М. Горького, Принців О. Ваїльда та А. де Сент – Екзюпері, Асоль А. Гріна. Його розповіді, які сам називав казками, власне казками не є, а скоріше алегоріями, притчами. За усієї простотою його тексти дуже глибокі, суперечливі і сповнені найрізноманітніших європейських і східних символів (Невзорова, 2020).

До популяризації спадщини письменника долучаються літературознавці, типологи, громадські організації. Тому ми віримо, що з часом білі плями в біографії Василя Єрошенка зменшаться, а твори отримають детальнішу оцінку літературознавців.

Білі плями в біографії

Зрозуміло, що біографія Василя Єрошенка чекає уточнення та доповнення, а творча спадщина – детального вивчення. Особливо великі надії ми покладаємо на згадану міжнародну групу дослідників «Василь Єрошенко та його доба», в якій з 2002 року беруть участь вчені з Японії, США, Росії, України та Німеччини.

Хоу Чжі пін у своїй китайськомовній статті «Дружба Лу Сіня та Єрошенка» зазначає, що Лу Сініс вирішив ближче ознайомити китайську громадськість із творчістю цього сліпого поета. Першим перекладеним твором була «Вузька клітка», де після тексту він проаналізував причини вигнання сліпого поета. Лу Сінь вважав, що Японія і Велика Британія є союзниками і підтримують дружні відносини. Так як Єрошенка вигнали з Британії, так його маюли вислати і з Японії, але цього разу додались образи та приниження. Лу Сінь писав: «У казках, які Єрошенко написав для японців у Японії, не пахне небезпечними ідеями. Тільки у нього дитяче, але красиве і чисте серце. Кордони світу не можуть обмежити його мрії» (Хоу Чжі пін http://www.elerno.cn/movado/movado198.htm). Вперше в літературі про Василя Єрошенка згадується, що його вигнали з Великої Британії. Як ми вже писали, залишається незрозумілим, чому Василь провчився в Королівській академії сліпих лише два місяці. Можна припустити, що причини свого нетривалого навчання в закладі для сліпих Василь розповів Лу Сіню, а коли повернувся до тодішнього Радянського Союзу, то не хотів чи не міг про це говорити. Віримо, а в майбутньому дослідники життя і творчості письменника знайдуть документи про вступ і відрахування Василя Єрошенка з лондонського навчального закладу, і внесуть ясність.

Серед білих плям в біографії письменника залишається питання про його національність. Відомо, що батьки переїхали з України до тодішньої Курської губернії Росії. Росіяни називають його російським письменником, українці – українським. В Обухівці на меморіальному надгробку напис: «Єрошенко Василій Якович (1890–1952). Відомий російський письменник, поет, педагог, мандрівник, громадський діяч».

Деякі автори відзначають, що Василь Єрошенко ніколи не писав російською. Інші стверджують протилежне. Однак видаються книги російською мовою, найчастіше це переклади його творів з японської чи есперанто. «Побачивши» півсвіту та знаючи багато мов, Василь Єрошенко ніколи не забував мови свого дитинства. Він побував у Києві, Харкові, Чернігові, добре знав українську літературу, дуже її любив, сам співав українські народні пісні та поважав українців за гостинність. «Я майже не розмовляю українською, але люблю і пам'ятаю українські пісні. Це пам›ять інстинкту. Пісню я не вибирав, вона виникла сама собою, нагадала про себе і поманила йти за нею» (Поляковський, 2000). Під час його аспірантури в Петербурзі мені довелося жити в гуртожитку з бурятським однокурсником-біологом Баїром Шакдуровим, який не

знав бурятської мови, бо навчався в російській школі, проте він завжди визнавав себе бурятом. Зрозуміло, чому за кордоном Василя Єрошенка називали росіянином. Більшість іноземців вважали, що на території колишнього Радянського Союзу живуть лише росіяни. Мені теж довелося це пережити. Не раз на конференціях за кордоном, представляючись литовцем і вибачаючись за слабку англійську, я казав, що англійська моя третя мова, російська друга. Мене часто запитували: яка моя рідна мова... Тоді я, ніби образившись, відповідав, що я литовець, живу в Литві і моя перша мова литовська. Тож не дивно, що в біографії Єрошенка в «Енциклопедії есперанто» зазначено, що він росіянин.

Таким чином, поки що важко відповісти, до якої національності Василь Єрошенко відносив себе – українець чи росіянин. Проте більшість фактів говорить про те, що письменник зарахував себе до українців. Одним із таких фактів є те, що сестра письменника, Марія, стверджувала, що Василь визнавав себе українцем. У листівці до сестри Марії, написаній 2 грудня 1967 року сказано, що «...Вася завжди писав українською мовою, бо його дід і батько були українцями і завжди вдома розмовляли українською мовою...». Тож відповідь на це питання досі залишається на рівні припущень. Одним із головних напрямків роботи дослідників біографії та творчості Василя Єрошенка є також перегляд багатьох міфів про письменника та історичних причин їх появи. Дослідники виділяють декілька: міф перший: Єрошенко – «класик японської дитячої літератури» (живе в Росії та Україні); міф другий: В. Я. Єрошенко – «український письменник» (він існує в Україні, ґрунтовно реанімований за останні 20 років на рівні публіцистичних та студентських текстів); міф третій: Єрошенко – «сліпий російський поет». Джерелом цієї інформації виступає монографія про письменника 1956, 1982 років, створена у Японії Ічіро Такасугі (Патлань, 2016).

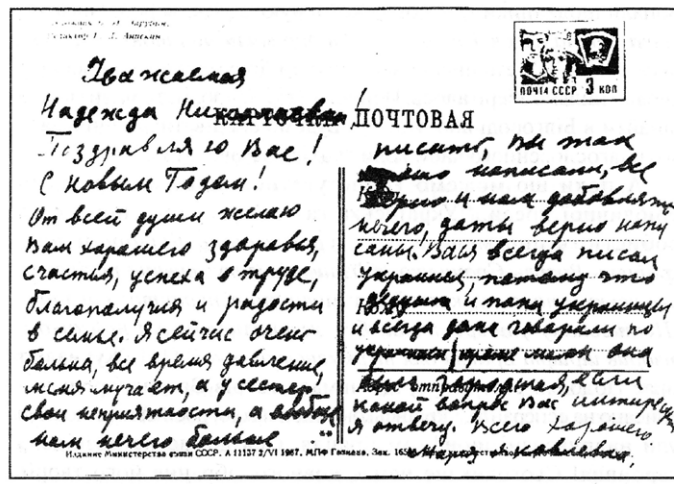
ПОЧТА СССР 3 КОП.

ПОЧТОВАЯ

Листівка від сестри Василя Марії, написана 2 грудня 1967 року.

Фото з архіву Н. Андріанової–Гордієнко

У документальній новелі «Людина, яка побачила світ» Харьковський писав, що «Акіта і багато друзів Єрошенка помилково вважали, що батьківщиною Єрошенка є не Росія, а Україна...» (Харьковський, 1978, с. 77). Акіта Удзяку і його друзі в Японії не могли самі вигадати історію про Україну. Швидше за все, про свою національність їм розповів сам Василь Єрошенко. Ще один факт, який частково підтверджує припущення про те, що Василь Єрошенко був українцем, це те, що у 2008 році на вшанування пам›яті письменника його ім›ям назвали зірку. І в міжнародному свідоцтві, яке засвідчує, що одна зірка в сузір›ї Діви названа прізвищем письменника (Єрошенко Василь Якович), і в документі зірки його прізвище написано українською мовою (Єрошенко).

2008 рік фото свідоцтва про присвоєння імені Єрошенка зірці в сузір›ї Діви.
Фото невстановленного фотографа

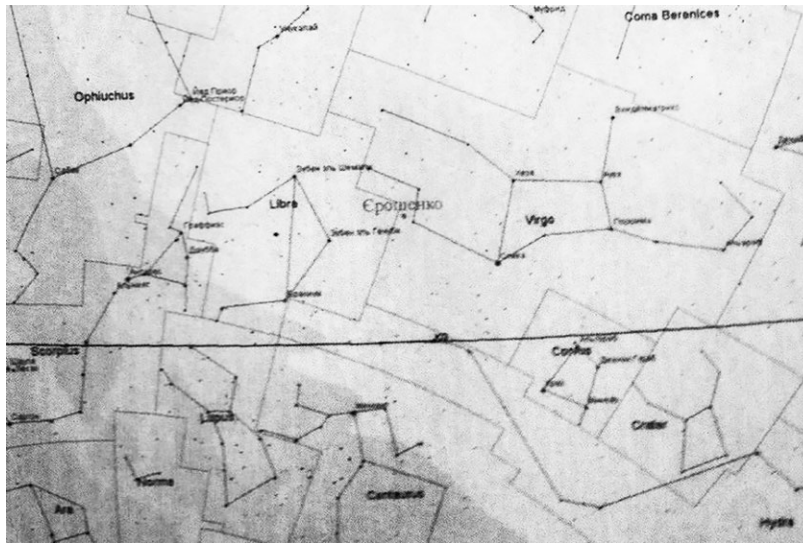

Частина зоряного неба 2008 року із зіркою Єрошенка в сузір›ї Діви.
Фото невстановленного фотографа

Новий 1952 рік Василій Єрошенко зустрів у Москві в родині Шамін. Він нікому не розповідав про свою хворобу, але всі помічали, що він блідий і дуже кволий. Коли його просили щось заспівати, він співав українською: «Як умру, то поховайте мене на могили, серед степу широкого на Вкраїні милий». (Харьковський, 1978 р. 276). **Досі українці, друкуючи конверти із зображенням Василя Єрошенка, пишуть, що він українець, росіяни – що він росіянин.** В Україні основою міфу про національність є українське прізвище та походження Єрошенка. Хоча дослідниця Юлія Патлань знайшла в одній з анкет Василя Єрошенка запис «росіянин», сама авторка зауважує, що, очевидно, у різних життєвих ситуаціях письменник міг ідентифікувати себе як українець зі Слобожанщини та росіянин, як громадянин Російської імперії, що народився у змішаній сім'ї (Патлань, 2014).

Першим біографом Василя Єрошенка був японець Такасугі Ітіро (1908–2008, справжнє прізвище Огава Горо), літературознавець, прозаїк і перекладач, із 1929 – есперантист. Народився в Сідзуока, префектура Ізу. В 1932 році вступив на педагогічний факультет Токійського університету гуманітарних і природничих наук, після закінчення навчання перевівся на факультет англійської літератури того ж університету. У 1933 році працював у редакції журналу «Кайзо», згодом – головним редактором журналу «Бунгеюс». У 1944 році був мобілізований і відправлений до Маньчжурії. Після капітуляції японської армії потрапив у полон під Харбіном і протягом 1945-1949 років перебував у японському таборі для військовополонених під Тайшетом Іркутської області. Про це він написав книгу «Під тінню північного сяйва» (1950). Після повернення до

Японії з 1950 року викладав англійську мову та літературу в університеті Сідзуока, де працював професором. У 1956 році окремою книгою було видано біографію Василя Єрошенка (Анікєєв, Такєда, 2017). Таким чином японські читачі дізналися про життя письменника раніше, ніж на його батьківщині. Хоч біографія Василя, складена згаданим автором, була опублікована в Японії в 1958 році, як ми вже згадували, в історії життя цього письменника, вчителя сліпих і мандрівника залишається ще багато питань, на які повинні відповісти сучасні дослідники. . Таким чином, у біографії Василя Єрошенка залишається багато білих плям. Навряд чи їх міг розгадати перший дослідник біографії Василя Єрошенка, японський професор Такасугі Ічіро, який намагався відшукати й зібрати твори молодого письменника, що збереглися до того часу японською мовою.

Японський письменник І. Такасугі навіть написав три варіанти біографії Василя Єрошенка. Однак, на думку Анікєєва і Такєди, всі три варіанти є вигаданими історіями, основою яких були переважно спогади та свідчення спогадів тих, хто знав В. Єрошенка особисто або чув про нього хоч щось. Вартосказати, що в біографії І. Такасугі 1982 року вперше були додані цілі абзаци зі «спогадів» або «щоденника» Єрошенка, запозичених із книги «Людина, яка побачила світ» (1978), автором якої був радянський журналіст, що проживає нині в США, Олександр Харьковський. На запитання своїх колег він відповів: «Я написав щоденник Василя Єрошенка, який, мабуть, був настільки переконливим, що Такасугі позичив його у мене. Я написав оповідання, а не наукове дослідження» (Анікєєв, Такєда, 2017). Можливо, професор Ічіро Такасугі ввів в оману запис у дужках пічля назви книги О. Харьковського: (Документальна розповідь про В. Я. Єрошенка)

Наче за іронічним сценарієм долі все склалось так, що творчу спадщину Василя Єрошенка досі не можуть поділити між собою Росія і Україна. У цьому випадку найпарадоксальнішим є те, що поет майже не писав російською, і зовсім нічого не написав українською (Устінова, 2020).

Ми не будемо суворо судити автора біографії Василя Єрошенка, Ітіро Такасугі. Якщо Єрошенко не залишив по собі детально розписаний життєпис з датами і місцем проживання, то ми позитивно розцінюємо будь-яку спробу написати біографію цієї людини. На мій погляд, як тифолоєдолога, тифопсихолога і людини, яка багато років безпосередньо працювала зі сліпими, **документальна повість Олександра Харьковського «Людина, яка побачила світ» (1978) – чудова розповідь про письменника, мандрівника, вчителя сліпих, що розповідає читачеві про багатогранний потенціал незрячої людини.** Перечитуючи цю книгу знову і знову, я ніде не знайшов неадекватного зображення сліпого. Щоб якнайколоритніше представити читачеві картину Василя Єрошенка, автор книжки використовує адекватну характеристику сліпого, яку А. Харьковський приписує Василю Єрошенку.

Таким чином, недоречно применшувати роботу Ітіро Тагасукі. Професор послідовно і наполегливо працював над збиранням матеріалу, тому побував у колишньому Радянському Союзі, подбав про видання біографії письменника окремою книгою, знайшов можливість разом із дружиною приїхати на батьківщину Василя Єрошенка та взяти участь у ювілейному вшануванні пам'яті Василя Єрошенка, відвідав його могилу.

Професор Такасугі Ітіро біля могили Василя Єрошенка зі старим надгробком.
Фото з https://izi.travel/fr/d46a-v-pamyat-v-ya-eroshenko/ru

Залишається незрозумілим одне: як Василь Єрошенко писав свої твори. Можна припустити, що він диктував їх Камечіку, Удзяку, а може, й іншим друзям, а вони все це записували ієрогліфами і подавали до видавців.

Брайлівський алфавіт есперанто. Фото з особистого архіву автора

	あ段 *a dan*	い段 *i dan*	う段 *u dan*	え段 *e dan*	お段 *o dan*
あ行 *a gyō* *bare vowels*	あ a	い i	う u	え e	お o
か行 *ka gyō*: k- *dan* + dot 6	か ka	き ki	く ku	け ke	こ ko
さ行 *sa gyō*: s- *dan* + dots 5&6	さ sa	し shi	す su	せ se	そ so
た行 *ta gyō*: t- *dan* + dots 3&5	た ta	ち chi	つ tsu	て te	と to
dな行 *na gyō*: n- *dan* + dot 3	な na	に ni	ぬ nu	ね ne	の no
は行 *ha gyō*: h- *dan* + dots 3&6	は ha	ひ hi	ふ fu	へ he	ほ ho

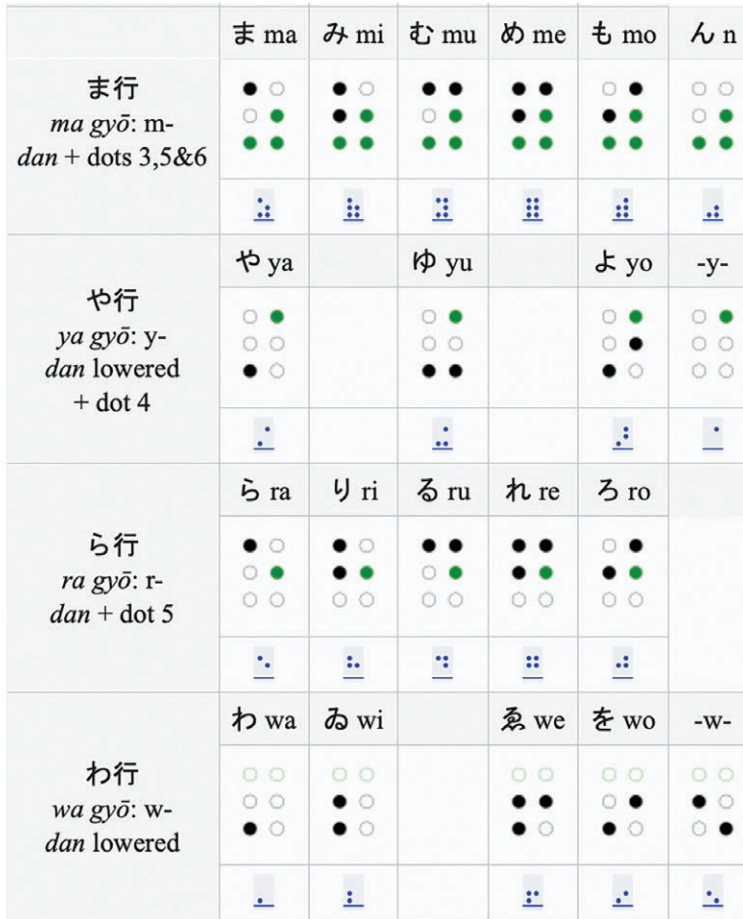

Японський алфавіт Брайля.
Фото з: https://en.wikipedia.org/wiki/Japanese_Braille

Ймовірно, Василь Єрошенко навчився користуватися японською системою письма Брайля, яка була створена в 1890 році і широко використовувалася в школах для сліпих, у Токійському інституті навчання для сліпих. Можна припустити, що Єрошенко надсилав свої твори, написані шрифтом Брайля, до есперанто-журналу для сліпих «Світанок», який виходив у колишній Чехословаччині з 1920 року. Брайлівський журнал «Світло шести зірок» видавався в Токійській школі для сліпих. (Патлань, 2020). Василь Єрошенко зміг подати до журналу свої твори японським шрифтом Брайля.

Проте залишається незрозумілим, як твори сліпого письменника потрапили до редакцій журналів для зрячих. Ми знайшли лише одну

згадку про те, як Василь диктував свій твір Камечіку, а та записала його японською мовою і подала до редакції журналу. Можливо, йому допоміг його друг-японець Удзяку, батько якого був сліпим. Можливо, Удзяку знав японський шрифт Брайля і переписував тексти Василя ієрогліфами та подавав їх до редакції. Однак, як нам здається, найчастіше письменник диктував свої твори японським друзям, а ті їх записували. Інші друзі перекладали його твори з есперанто на японську.

У літературі про Василя Єрошенка я не знайшов навіть натяку на те, як він листувався. Він міг писати шрифтом Брайля своїм сліпим колегам. Можна припустити, що він також диктував свої листи зрячим друзям, які знала потрібну мову. Так само читати отримані листи могли зрячі приятелі. Дещо більше інформації і цікавих фактів ми знаходимо про подорожі письменника.

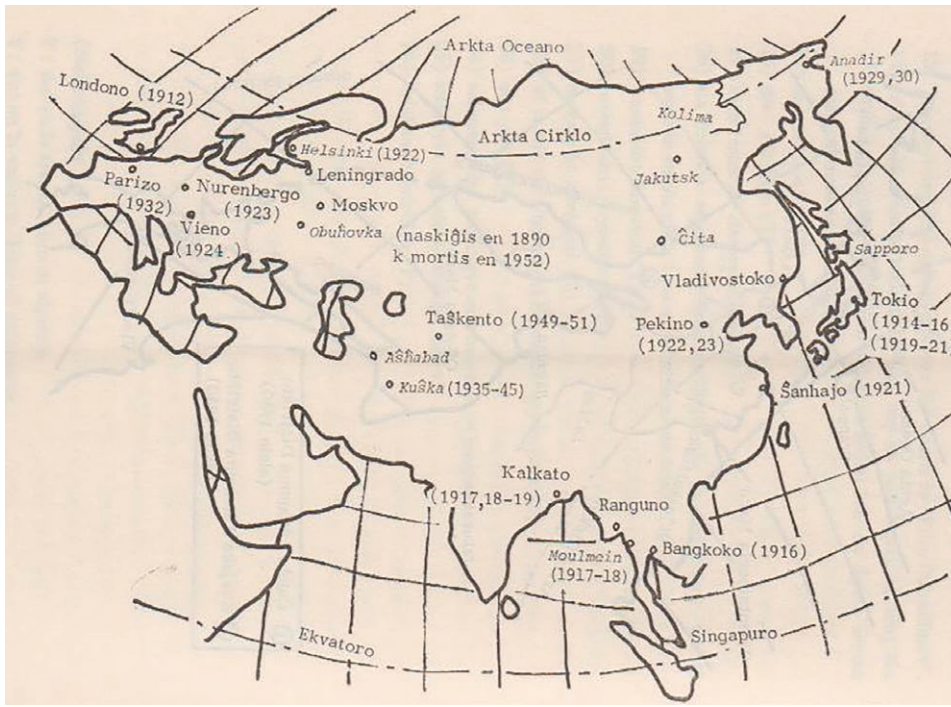

Географічна мапа подорожей В. Єрошенка.
Ілюстрація з книги В. Єрошенка «La Tundro Gema», Токіо, 1980

Простежити шляхи подорожей, місця проживання та характер діяльності Василя Єрошенка можна лише приблизно, оскільки деякі події позначаються різними авторами різними датами.

12 січня 1890 року Василь Якович Єрошенко народився в селі Обухівка Старооскольского повіту Курської губернії.

1894 р. – взимку осліп від кору у віці чотирьох років.

1899–1907 рр. – навчався в Московському училищі для сліпих.

1907–1914 рр. – працював в оркестрі для сліпих у Москві. Анна Шарапова вчила його есперанто.

1911 р. – влітку подорожував з оркестром по Кавказу.

Лютий – вересень 1912 р. – подорож до Англії. Навчався в Королівському інституті для сліпих.

1913 р. – вивчав японську мову, готувався до подорожі Японією.

Квітень 1914 р. – виїхав до Японії.

З вересня 1914 по червень 1916 р. – навчався в Токійській школі для сліпих.

1915 р. – познайомився з японським драматургом Акітою Удзяком. Виступав з лекціями на есперантистичних зборах.

Влітку 1915 року він відправився на японський острів Чокай.

1916 р. – опублікував свої твори японською мовою за сприяння Акіти Удзяку.

29 квітня 1916 р. – брав участь у III конгресі японських есперантистів.

Травень 1916 р. – диспут у Токіо із Рабіндранатом Тагором, який прославив Василя Єрошенка. Цю суперечку описав професор Такасугі Ітіро у своїй книзі «Сліпий поет Японії».

3 липня 1916 р. – вирушили до Південно-Східної Азії.

У липні – січні 1916–1917 рр. – намагався заснувати школу для сліпих у Бангкоку (Таїланд). Не зумівши створити школу, він мандрував країною.

Січень – листопад 1917 р. – працював директором школи для сліпих у Молмейн, Бірма.

1917 – листопад – березень 1918 – жив у Калькутті.

1918 – вересень – червень 1919 – в Індії. Арешт і депортація. Втеча з корабля в Шанхаї.

3 липня 1919 – повернувся до Японії.

1920 р. – японські художники Накамура Цуне та Цурута Горо написали портрети Василя Єрошенка.

1 травня 1921 р. – брав участь у першотравневій демонстрації. Перший арешт Василя Єрошенка.

9 травня 1921 р. – брав участь у другому конгресі Соціалістичної ліги Японії. Попередній арешт Василя Єрошенка.

28 травня 1921 р. – третій арешт і депортація Василя Єрошенка з японського порту Цуруга до Владивостока, Росія.

6 червня1921 р. – прибув до Владивостока, Росія.

Червень 1921 р. – мандрував Примор‘ям, Росія.

Липень – жовтень 1921 р. – жив у Харбіні, Китай.

1921р. – 7 жовтня – 17 лютого 1922 р. – працював в Інституті світових мов у Шанхаї, Китай.

24 лютого 1922 р. – Василь Єрошенко прибув до Пекіна і оселився в будинку Лу Сінь.

1922р. – лютий – квітень 1923 р. – викладач Пекінського університету та жіночого коледжу цього університету.

Липень 1922 – виїжджає до Фінляндії, де як представник Китаю бере участь у XIV Міжнародному конгресі есперанто в Гельсінкі.

1922 р. – після з›їзду знову зустрівся з Вада Кіітіро і в його супроводі відвідав рідну Обухівку.

4 листопада 1922 р. – повертається до Пекіна. У 1923 році під час студентських канікул подорожував до Китаю.

16 квітня 1923 р. – повернувся до Росії з Китаю.

липень – серпень 1923 р. – брав участь у XV Міжнародному конгресі есперантистів у Нюрнберзі.

1923 р. – серпень – серпень 1924 р. – мандрував Європою, жив у Парижі, Геттінгені, Лейпцигу.

липень – серпень 1924 р. – брав участь у XVI Міжнародному конгресі есперантистів і з'їзді сліпих есперантистів у Відні. Брав участь у створенні Асоціації сліпих есперантистів.

Вересень – грудень 1924 р. – прибули до Обухівки (Росія).

1924 р. – грудень – червень 1927 р. – працював перекладачем у Східному робітничому комуністичному університеті в Москві.

1927 р. – перекладав твори Акіта Удзяку в Москві.

1927 – 15 вересень – 1932 р. – працював у правлінні Центру Всеросійського товариства сліпих у Москві.

1929 р. – «поїздка на Чукотку», Сибір, Росія. Цей факт не підтверджений фотографіями чи іншими документами.

1929–1931 рр. – працював викладачем Новгородського професійно-технічного училища для сліпих.

1932 р. – брав участь у XXIV Міжнародному конгресі есперанто в Парижі. Під час випадкової зустрічі він зіграв у шахи із колишнім чемпіоном світу із шахів Олександром Альохіним.

1932 р. – 10 вересень 1934 р. – працював коректором державної шрифтової друкарні в Москві. 1933 р. – редагував «Альманах» сліпих літераторів.

1933 р. – пройшов частину Дороги грузинської війни разом із сестрою Марією та її чоловіком.

Осінь 1934 р. – Ашхабад, Туркменістан.

1935 р. – 1 квітня – 19 липня 1942 р. – директор першої в Туркменістані школи для сліпих. 1942 р. – липень – 1 червня 1945 р. –вчитель згаданої школи в Туркменії.

1945–1946 рр. – працював викладачем Брайля російської мови та літератури в музичній школі для дорослих, які осліпли на війні в Загорську.

1 жовтня 1946 р. – 16 червня 1948 р. – працював викладачем англійської мови в Московській школі для сліпих.

1948 р. – подорожував до Середньої Азії, де брав участь у з›їзді сліпих Узбекистану. На зворотному шляху відвідав Ашхабад і Красноводськ, подорожував Каспійським морем і Волгою.

1949 р. – 12 грудня – 7 липня 1951 р. – працювала вчителем Школи ліквідації неписьменності для сліпих у м. Ташкенті, Узбекистан. (Інші автори стверджують, що він у серпні 1950 року поїхав до Ташкента, заснував вечірню школу для сліпих, де викладав іноземні мови).

1951 – 1952 р. – останні поїздки в Якутію, Донбас, Карелію (Росія).

Серпень 1952 р. – прибув до Обухівки. Упорядкував свої архіви, написав останню роботу. 23 Грудень 1952 – на 62-му році життя в Обухівці (Росія) Василь Єрошенко помер від раку шлунка.

Під час створення даної хронології використовувались: документальна повість О. Харьковського «Людина, яка побачила світ» (Харьковский, 1978), збірник статей «Жив, мандрував, писав» до 125-річчя Василя Єрошенка (2015), доповнений даними Юлії Патлань у співавторстві. Як ми зазначали, дані, представлені різними авторами, відрізняються. Сподіваємося, що дослідники біографії Василя Єрошенка, у майбутньому підтвердять існуючі факти і дати, прояснять маловідому інформацію з життя письменника.

Можна припустити, що недостовірною інформацією в біографії Василя Єрошенка могла стати географія подорожей, так як потрапив до «списку неблагонадійних» колишньої влади, через що й не міг розраховувати на хорошу роботу. За свідченнями сучасників, останній період життя Василя Єрошенка в колишньому Радянському Союзі завдав йому багато великих і малих бід (Шаміна, 1962).

Я не перестаю захоплюватися двома геніями – Луї Брайлем, творцем рельєфної шестикутної абетки для сліпих, і Людвіком Лазером Заменгофом, творцем мови есперанто. Рельєфний шрифт Брайля, хоча і не відразу, був визнаний у всьому світі. Шкода, що світове суспільство не оцінило належним чином мову есперанто. Тепер залишається лише мрією, що колись діти в школах по всьому світу вивчатимуть есперанто як другу мову, тоді зникнуть мовні бар›єри, які заважають спілкуванню...

Я також захоплююся єдністю та альтруїзмом есперантистів того часу.

Можна припустити, що сам творець есперанто посіяв зерно альтруїзму. Людвік Заменгоф багато років займався медичною практикою у Вейсесі в Литві, Варшаві, Польщі, хоча його родина не була заможною, він все одно безкоштовно лікував багатьох бідних людей за власний кошт. У книзі Анатоля Когея «Мої спогади про доктора Заменгофа» говориться: «Доктор Заменгоф був єдиним лікарем у Варшаві, який лікував бідних один день на тиждень безкоштовно» (Пін Сяо http://www.elerno.cn/movado/movado174.htm).

Чимало прихильників Василя Єрошенка у той час надавали йому притулок, їжу,підтримку:

у Лондоні в 1912 р. – учитель англійської мови Вільям Філімор,

у Лондоні 1912 р. – сліпий есперантист Вільям Мерікас,

у Токіо 1914 р. – професор есперантист Накамура Кіо,

у Токіо 1915 р.; 1919 р.; 1920 р. – Сома Кокко, власник магазину та ресторану „Накамураджа“,

Бангкок

у Калькутті 1917 р. – сліпий баптистський святий Лал Біхарі Шах,

у Осаці 1919 р. – сліпий японський студент Івачасі Такео,

у Владивостоці 1921 р. – есперантист Ванаго,

у Шарбіне 1921 р. – японець Накане Хіросі,

у Шанхаї 1921 р. – есперантист Гуюч,

у Пекіні 1922 р. – китайський письменник Лу Сін,

у Лейпцигу 1923 р. – німецька еперантистка Марта Бунге.

А скільки залишилося неназваних благодійників?

Я також радий за сучасних есперантистів:

Зенона Сабалі, почесного громадянина міста Шяуляй, який був посередником у перекладі цієї книги на есперанто, і збагатив її ілюстраціями.

Гражину Опулскене, есперантодікторці та перекладачці, яка люб‘язно допомогла перекласти цю книгу есперанто.

Повіласу Єгорову, чоену правління спілки есперантистів Литви, який сприяв друку цієї книги.

...

Збираючи матеріал для цієї книги, я дізнався, що один із багатьох учнів Василя Єрошенка був кандидатом педагогічних наук, заслуженим працівником культури, членом Московської спілки журналістів, ветераном

журналістики, почесним членом правління Всеросійського товариства сліпих, сліпий Євген Дмитрович Агєєв (1930–2018). Із 1967 по 2009 роки він очолював журнал «Наше життя», який раніше виходив під назвою «Життя сліпих». Коли я навчався в стаціонарній аспірантурі тогочасного Ленінградського державного педагогічного інституту імені А. Герцена, мене познайомив із цією людиною один із моїх колишніх викладачів, завідувач кафедри педагогічної психології, професор Олексій Григор'євич Литвак (1937–1999). Євгеній Агєєв справляв враження людини інтелектуальної, розумної, толерантної та доброзичливої. Його дуже зацікавила моя перша дисертація про навчальні мотиви сліпих дорослих і запропонував опублікувати її в журналі, яким він керує. Звичайно, я не відмовився від цієї пропозиції. Він не дозволяв себе називати по батькові, знаючи, що в Литві не використовують по батькові, і литовцям їх важко запам'ятати. Тільки знайшовши повідомлення про те, що Євген Агєєв був учнем Василя Єрошенка, я розпочав пошуки цієї людини. На жаль, в Інтернеті я знайшов лише його фотографію з чорною стрічкою та коротке повідомлення про те, що Євгеній Агєєв помер у 2018 році. Розчаруванню не було меж. Я втратив спогади про Василя Єрошенка з вуст його учня. Можливо, тоді б ця книга була б підсвічена іншими кольорами...

Акіта Удзяку, характеризуючи погляди Василя Єрошенка, називав його абстрактним гуманістом, романтиком та індивідуалістом. І справді, у ранніх творах письменника знайшли відображення «вічні теми»: кохання і смерті («Морська царівна та рибалка»), прагнення до вдосконалення («Корабель щастя»), єдність усіх народу («Заради людства», «Сон весняної ночі»). Іноді в його творах звучать філософські, буддистські та багаїстські мотиви («Іде дощ»). Люди в ранніх казках Єрошенка діляться не на бідних і багатих, а на добрих ізлих, і всі вони, на думку автора, живучи в гармонії з природою і один з одним, можуть з часом досягти досконалості і щастя. У цьому сенсі символічним виглядає фінал казки «Сон у літню ніч»: дорогою життя рука об руку йдуть дівчина-аристократка і хлопець-селянин. А ще герой «Дивного кота» стверджує, що всі на землі, включно з панами і слугами – брати. «Я живу для того, щоб побудувати для всіх золотий корабель», – сказав герой «Корабля щастя». Великий князь віддав своє життя заради людства. «Заради людства» – так називається і казка, і збірка творів Єрошенка. І серце їх автора світило, як вогонь, усім людям. Ну а певна абстрактність образів, зазвичай властива романтичним творам багатьох письменників. Егучі Кан слушно зауважив, що світ, у якому жив письменник і його герої, «не зовсім реальний». Це країна прекрасного майбутнього, утопічної вільної землі – поетичної, «майже казкової». Проте з часом казковий світ Єрошенка все більше став відображати реальний світ, поділяючи його на бідних і багатих, боротьбу пригноблених за свої права. Звичайно, це відображення відбувалося за суворими правилами казкового жанру. Так, у творі «Пізанська вежа» селяни зневажливо дивляться на аристократів,

які будують помпезні палаци, намагаючись перевершити один одного (Харьковський, 1978).

Чому творчість Василя Єрошенка тривалий час не сприймали в колишньому Радянському Союзі. Відповідь на це запитання знаходимо в аналітичній статті С. Анікєєва та А. Токомади про Василя Єрошенка. Автори зазначають, що в контексті культурного життя Радянського Союзу того періоду не дивує така стриманість чи обережність в оголошенні імен нових авторів зараз, що стало можливим завдяки «політичному потеплінню», а й у цей період знайомити читача цієї країни з письменником-«поверненим» чи «репатріантом», який десять років прожив за кордоном і нічого не писав російською, було ризиковано. Крім того, ідеї його творів не в'язалися із завданнями побудови соціалізму та радянського патріотизму 1960–1970–х років... Це дає зрозуміти, що дослідники східної культури були скуті суворими ідеологічними настановами, і ця відсутність свободи обмежувала вибір тем дослідження. З цього випливає, що братися за «Єрошенка» цим дослідникам у той час було б необачно і навіть небезпечно, бо після повернення на батьківщину на Василя Єрошенка вже лягла тінь недовіри: інтернаціоналіста, пацифіста, анархіст, космополіта, есперантиста, на тлі офіційної науки він був небажаним об'єктом дослідження (Анікєєв, Токомада, 2017).

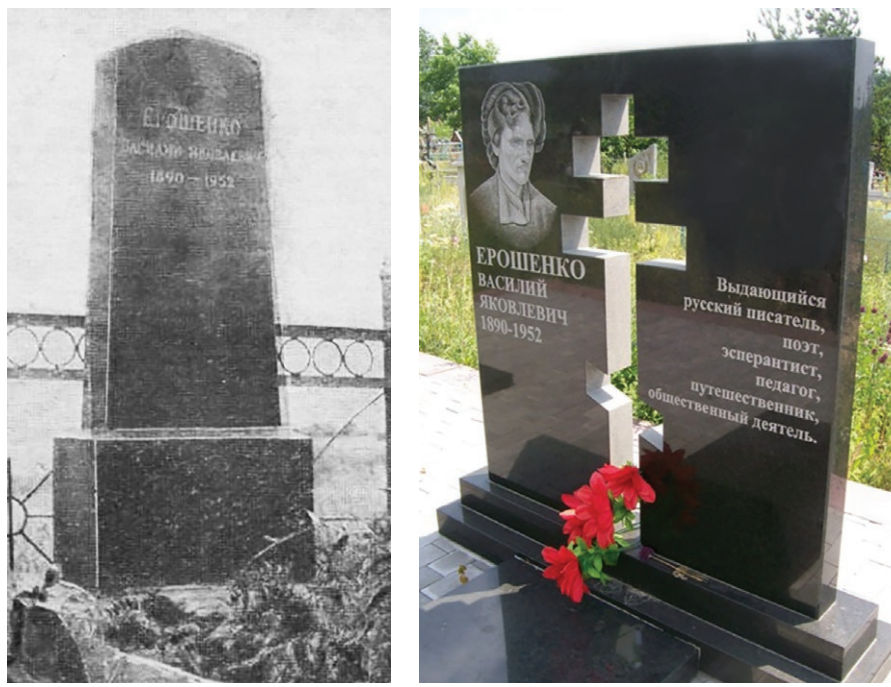

Перший і наявний надгробки Василя Єрошенка в селі Обухівка.
Фото з http://neinvalid.ru/vasilij-eroshenko-slepoj-puteshestvennik

У 20–30–х роках XX століття, після революції, родина Василя Єрошенка зазнала великих страждань під час суспільно-політичної перебудови країни: у 1920 році згоріла хата з крамницею, батько сильно обгорів і мало не загинув у вогні. Наприкінці 1920–х років через те, що родина не хотіла вступати до колгоспу, землю та майно конфіскували. Деякий час родина жила у родичів. На початку 1930–х років батьки жили із старшим сином Олександром Воскресенським під Москвою у селі Джайрах у Чечні, а потім повернулися в Обухівку. Доля братів Василя Єрошенка досі залишається нез'ясованою. За словами онука, Олександра Єрошенка було заарештовано у 1941 році і він помер у якомусь таборі. А за більш поширеною версією, він зник або загинув у Туркменістані, відбираючи коней у людей для фронту. Майже нічого не відомо про молодшого брата Івана, який кілька років відсидів у в'язниці «за спекуляцію», а решту життя, за словами сестер і односельців, прожив десь на півночі (Патлань, 2020). Василь Єрошенко наївно вірив, що девіз Великої французької революції «Свобода, рівність, братерство», який використовували і російські революціонери, після революції буде втілений у життя Росії. Він запросив людей до своєї вигаданої Райдужної країни. Проте, мабуть, трагедія письменника полягала в тому, що він сам не знав дороги до цієї країни. Чи письменник Василь Єрошенко, за яким постійно стежили і не заслуговував довіри у своїй країні, наприкінці життя зрозумів, що Райдужна країна, де всі люди добрі, навіть якщо вони благородні, – це ілюзія. Василь Єрошенко не був ані анархістом, ані марксистом у повному розумінні цього слова. Але він наївно вірив, що ідея справедливості, єдності та рівності може бути реалізована. Весь цей внесок знайшов відображення в його творах. Тексти Василя Єрошенка є багато в чому унікальними і можуть зацікавити японських лінгвістів, дослідників поетики російського символізму, літературної творчості, психології сліпих (Патлань, 2014 с).

Після того, як родина Василя постраждала від нової влади, залишається незрозумілим, чи, зіткнувшись із нещадною життєвою реальністю наприкінці свого життя, він залишився вірним ідеям свободи, рівності та братерства людей усього світу, плеканим у його молодість. Можливо, про це він писав у своєму останньому творі, який, на жаль, був знищений.

Як ми зазначали, деякі факти біографії Василя Єрошенка чекають з'ясування дослідниками біографії письменника.

Незадовго до смерті Альберт Поляковський, автор оповідання про В. Єрошенка «Сліпий паломник», переїхав із Туркменістану до Переславля-Залеського. Незабаром у тижневій газеті «Алфавіт» були опубліковані його спогади про паломництво до сучасної Білгородської області разом із вісімдесятирічним професором Токійського університету Ітіро Тагасугі. Цей поважний автор кількох біографій про Василя Єрошенка довго над

чимось роздумував біля його могили, а потім тихо процитував Лу Сіні: «Я зрозумів трагедію людини, яка мріяла, щоб люди любили один одного» (Бухтіяров, 2012).

Пам›ятник Василю Єрошенку в Обухівці. Робота скульптора В. Колеснікова. На постаменті погруддя ім'я, прізвище, по батькові, дата народження та смерті поета. Напис на пам'ятнику: *«Жив, мандрував, писав»*.
Фото від mirbelogorya.ru

Наостанок ще раз зазначимо, що справжнє визнання Василь Єрошенко отримав у 1920 році, коли за своє виразне слово в Країні висхідного сонця серед японських літераторів його назвали зрілим поетом. Саме в Японії помітили, що творчість Василя Єрошенка вирізняється оригінальністю художньої концепції, мови та композиції (Анікєєв, Такєда, 2017). Його ім›я внесено до Сучасної енциклопедії японської літератури та есперанто поряд із найвідомішими письменниками та діячами культури. Ці факти є найвищою оцінкою творчості Василя Єрошенка, а все його життя свідчить про величезні можливості незрячих людей.

Визнана письменником-символістом, пацифістом Василем Єрошенком сутнісна ідея віри багаї «людство – одна сім›я», створена ним і передана у формі казки модель ідеального світу і спілкування між людьми, болісно контрастує з реаліями сучасного світу. Викликає сумнів думка, чи справді ми розумні люди. Homo sapiens виявився примітивним егоїстом-одноденкою, який не намагається захистити свою планету від втрати біорізноманітності і екстремальних явищ. не прийнявши міжнародну мову

есперанто, спрямувавши свої наукові відкриття на виробництво руйнівної зброї, не бажаючи вирішувати конфлікти мирним шляхом, не захищаючи свого притулку на планеті Земля заради наживи. Сьогодні Homo sapiens постає як примітивний егоїст-одноденка, який не намагається захистити свою планету від втрати біорізноманіття та екстремальних явищ. Доводиться погодитися із думкою письменників-фантастів про те, що нашій Землі потрібен ще один господар, який захистить гармонію живої і неживої природи. Гуманісту Василю Єрошенку сьогодні було б набагато болісніше прийняти ці реалії життя, ніж нам.

Література

A World Language: why not Esperanto?, by Margaret L. Blaise. London: The link, 1916. https://www.bl.uk/collection-items/world-language-why-not-esperanto (žiūrėta 2023-03-21)

Agnes Alexander (1875–1971) – amerikiečių rašytoja, iškili Bahajų tikėjimo propaguotoja. https://prabook.com/web/agnes.alexander/3775994#gallery (žiūrėta 2022-05-01)

Andrew F. Jones (2011). Developmental Fairy Tales: Evolutionary Thinking and Modern Chinese Culture. Harvard: Harvard University Press, 2011 – 272 p.

Aoyama Tooru. (2015). Rakontoj de Velkinta Folio. Kolekto de Artikoloj „Vivis, Vojagis, Verkis“. Tokio, Japanio. P. 36 – 38.

Bernhard Struc (2021). „I kindled a fire in my heart“ – A blind Esperanto wanderer, Japanese anarchists, and a Moravian Eskimo chief. https://www.transnationalhistory.net/esperanto/en/2021/12/10/vasilij-eroschenko/ (žiūrėta 2023-07-11)

Braille Louis (1809 – 1852) - prancūzų pedagogas, vargonininkas, reljefinės taškinės abėcėlės akliesiams sudarytojas. biography https://louisbraillebio.weebly.com/biography.html (žiūrėta 2022-04-12)

Chengtai, Shi (2017). La akrvida blindula poeto. http://esperanto.cri.cn/2521/2017/04/18/173s192667.htm (žiūrėta 2023-06-23)

Enciklopedio de Esperanto. Red. Ivan G. Širjaev, Lajos Kökény, Vilmos Bleier. Literatura Mondo, 1933. (Pakeista skaitmenine forma 2006 m.)

Erošenko, V. (1977). En Izbranna,1977. Kunmetite de R. Belousov. Moskva, izdatelstvo Nauka, paĝo 262 Ilustrita. Esperanto lingvo.

Erošenko, V. (1984). El vivo de la čukčoj. Originale Verkita en esperanto. Kompilis A. Masenko, A. Pankov. [Brailio raštas] 1984. – 1 kn. – Vilnius: Lietuvos Aklųjų draugijos leidykla.

Erošenko, V. (2021). Erošenko no Shiberia monogatori. 2021. Eldonejo: Itiro Tagasuki. Osako: japana Esperanta kooperativo. Paĝo 113.

Erošenko, V. (1992). El vivo de la Chukchi: originale verkita en Esperanto. Kompilis: A. Masenko, A. Pankov. 1992. Moskvo, Rutenio. Paĝo 47.

Erošenko, V. (1953). Krankoj de velkinta folio: medajnoj fabelaj skizoj de Shanghai vivo. 1953.

Osaka: Japan Esperanta Librokooperativo. Paĝo 40.

Erošenko, V. (1980). La tundra gemo: el vivo de Chukchi. 1980. Eldonejo: Mine Yositaka.

Toyonaka-si: japana Esperanta kooperativo. Pago 82.

Erošenko, V. (1979). Lumo kaj ombro, 1979. Eldonejo: Mine Yositaka.TOYONAKA-si: japano Esperanta kooperativo. Paĝo 94.

Erošenko, V. (1995). La unua eksterlanda voyago, 1995. Origino: Toyonaka.

Erošenko, V. (1923). La gemo de unu soleca animo: poemoj, kajir kaj skizoj pri hina vivo kriu en la originalo. 1923. Eldonejo: REN SONKIO. Ŝanhajo: Orienta Esperanto-Propagando instituto. Paĝo 90.

Erošenko, V. (1981). Malvasta kago. 1981. Eldonejoj: Mine Yositaka. Miyamoto Masao (1913–1989). Toyonaka-si: Japana Esperanta Kooperativo. Paĝo 86.

Erošenko, V. (2015). Ruĝa bileto. 2015. Eldonisto Vadym Karpenko, Kyiv. Paĝo 54. 21 cm.

En ukraina - Esperanto.

Erošenko, V. (1995). La kruĉo da sageco: verkoj. 1995. Kompilis Mine Yositaka, eldonita de japana Esperanta kooperativo.

Erošenko, V. (1983). Stranga kato. 1983. Kompilis Mine Yositaka, eldonis: japana Esperanta de la kooperativo. Paĝo 82.

Erošenko, V. (1930). Turo por fali. Ca 1930. 29 paĝoj. Ŝanhajo : La verda librejo.

Erošenko, V. (1962). Serdce orla. 1962. Preparis: R. S. Belousov. Belgorod, knižnoje izdatelstvo. Paĝo 212.

Esperanto Brailio raštas https://eo.wikipedia.org/wiki/Esperanta_brajlo (žiūrėta 2022-09-28)

Esperanto kalbos kūrėjo Liudviko Lazario Zamenhofo biustas Veisėjų dvaro parke (Lietuva) https://www.lazdijai-turizmas.lt/lankytinos-vietos/esperanto-kalbos-kurejo-liudviko-lazario-zamenhofo-biustas/ (žiūrėta 2022-09-16)

Esperanto-Numismatika Asocio http://ena.frali.bplaced.net/ (žiūrėta 2022-12-28)

Goze no Yurei – The Yurei of the Blind Female Musician. https://hyakumonogatari.com/2013/10/15/goze-no-yurei-the-yurei-of-the-blind-female-musician/ (žiūrėta 2023-03-22).

Gudonis, V. (1990a). Aklasis, nustebinęs pasaulį. [Apie neregį esperantininką, rašytoją – simbolistą, keliautoją, tiflopedagogą Vasilijų Jerošenką, 1890–1952]. *Šiaulių naujienos*, lapkričio 11, p. 9.

Gudonis, V. (1989). Aklieji fenomenai. [Apie neregį esperantininką, rašytoją – simbolistą, keliautoją, tiflopedagogą Vasilijų Jerošenką, 1890–1952]. *Šiaulių naujienos*, liepos 4, p. 3.

Gudonis, V. (2023 c). Anglijoje: „Sužinojau, kad chuliganas – anglų kalbos žodis (3). [Apie neregį esperantininką, rašytoją–simbolistą, keliautoją, tiflopedagogą Vasilijų Jerošenką, 1890–1952]. Atolankos. *Šiaulių krašto* kultūros, meno, literatūros leidinys. 2023 m. vasario 18 d. p. 7, 8.

Gudonis, V. (2023f). Baltos dėmėsVasilijaus Jerošenkos biografijoje (6). [Apie neregį esperantininką, rašytoją–simbolistą, keliautoją, tiflopedagogą Vasilijų Jerošenką, 1890–1952]. Atolankos. *Šiaulių krašto* kultūros, meno, literatūros leidinys. 2023 m. kovo 28 d. p. 7, 8.

Gudonis, V. (1991). Blykstelėjęs lyg meteoras. [Apie neregį esperantininką, rašytoją – simbolistą, keliautoją, tiflopedagogą Vasilijų Jerošenką, 1890–1952]. *Po paskaitų*, 1991 m. lapkričio 15, p. 3, 6.

Gudonis, V. (2023 b). Esperanto kalba – lyg Aladino lempa (2). [Apie neregį esperantininką, rašytoją – simbolistą, keliautoją, tiflopedagogą Vasilijų Jerošenką, 1890–1952]. Atolankos. *Šiaulių krašto* kultūros, meno, literatūros leidinys. 2023 m. sausio 31 d. p. 7, 8.

Gudonis, V. (2023 h). „Čiukotkoje“ arba ėjimas žirgu (8). [Apie neregį esperantininką, rašytoją, keliautoją, tiflopedagogą, Vasilijų Jerošenką, 1890–1952]. Atolankos. *Šiaulių krašto* kultūros, meno, literatūros leidinys. 2023 m. balandžio 29 d. p. 7, 8.

Gudonis, V. (1990b). Jerošenkos fenomenas. [Apie neregį esperantininką, rašytoją - simbolistą, keliautoją, tiflopedagogą Vasilijų Jerošenką, 1890 – 1952]. *Mūsų žodis*. Vilnius: LAD l-kla, 3, p. 13–15.

Gudonis, V. ir kt. (2001). Jerošenka Vasilijus. Kn. Tiflologijos vardų žodynas. p. 183–188.

Gudonis, V. (2008). Jerošenka Vasilijus. Kn. Enciklopedinis tiflologijos žodynas, t. I, p. 667–672.

Gudonis, V. (1985). Lietuvos tiflopedagogikos istorija. Vilnius: Lietuvos aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerijos Leidybinė redakcinė taryba.

Gudonis, V. (2023e). Meilės istorija arba meilės keturkampis (5). [Apie neregį esperantininką, rašytoją, keliautoją, tiflopedagogą, esperantininką Vasilijų Jerošenką, 1890–1952]. Atolankos. *Šiaulių krašto* kultūros, meno, literatūros leidinys. 2023 m. kovo 14 d. p. 7, 8.

Gudonis, V. (2020 a). Neregys ukrainietis - japonų rašytojas [Apie neregį esperantininką, keliautoją, tiflopedagogą Vasilijų Jerošenką, 1890–1952]. Atolankos. *Šiaulių krašto* kultūros, meno, literatūros leidinys. 2020 m. sausio 30 d. p. 7, 8.

Gudonis, V. (2023 a). Pakeliui su aklais elgetomis? (1). [Apie neregį esperantininką, rašytoją–simbolistą Vasilijų Jerošenką]. Atolankos. *Šiaulių krašto* kultūros, meno, literatūros leidinys. 2023 m. sausio 14 d., p. 7. 8.

Gudonis, V. (2023 y). Pavėluotas kūrybos įvertinimas (10). [Apie neregį esperantininką, rašytoją–simbolistą Vasilijų Jerošenką]. Atolankos. *Šiaulių krašto* kultūros, meno, literatūros leidinys. 2023 m. sausio 14 d., p. 7. 8.

Gudonis, V. (2004). R. Rudolf. Vasilijaus Jerošenkos portretas. *Mūsų žodis*. Vilnius: LAD l-kla, 8, p. 22.

Gudonis, V. (2023 g). Šachmatai ir geriausias draugas (7). [Apie esperantininką, rašytoją, keliautoją, tiflopedagogą, Vasilijų Jerošenką, 1890–1952]. Atolankos. *Šiaulių krašto* kultūros, meno, literatūros leidinys. 2023 m. balandžio 16 d. p. 7, 8.

Gudonis, V. (2023 d). Tekančios saulės šalis: pilnaverčio gyvenimo pradžia (4). [Apie neregį esperantininką, keliautoją, tiflopedagogą rašytoją, keliautoją, tiflopedagogą Vasilijų Jerošenką, 1890–1952]. Atolankos. *Šiaulių krašto* kultūros, meno, literatūros leidinys. 2023 m. vasario 28 d. p. 7, 8.

Gudonis, V. (2023 i). Tėviškėje: svetimas tarp savų (9). [Apie neregį esperantininką, rašytoją, keliautoją, tiflopedagogą, Vasilijų Jerošenką, 1890–1952]. Atolankos. *Šiaulių krašto* kultūros, meno, literatūros leidinys. 2023 m. gegužės 16 d. p. 7, 8

Gudonis, V. (2020b). Vasilijus Jerošenka (1890–1952) Vytauto Gudonio monografijoje „Negalia visuomenėje ir vaizduojamajame mene“. p. 277–291; 470–471.

Gudonis, V. (1986). Ukrainietis – japonų rašytojas. [Apie neregį esperantininką, keliautoją, tiflopedagogą rašytoją, keliautoją, tiflopedagogą Vasilijų Jerošenką, 1890–1952]. *Nemunas*, Nr. 2, p. 58-59.

Gudskov, N. (1992). Antaūparolo. En: Vasil Erošenko. El vivo de la čukčoj. Kompilis: A. Masenko, A. Pankov. M.: Impeto - Ruthenia, 1992, p. 3–5.

Jegorovas, P. (2019). Liudvikas Zamenhofas ir Lietuva 160-sioms tarptautinės esperanto kalbos kūrėjo metunėms. https://alkas.lt/2019/10/22/p-jegorovas-liudvikas-zamenhofas-ir-lietuva-160-osioms-tarptautines-esperanto-kalbos-kurejo-gimimo-metinems/ (žiūrėta 2023-03-13)

Miškinytė, J. (2018). Andalūzija. Tegyvuoja šventė! *Moteris*, 2018, 2 vasaris, p. 172–175.

Harari, Y. N. (2019). 21 pamoka XXI amžiui. Vilnius: Kitos knygos, 2019, p. 289.

Heathas, N. (2006). Ito Noe (伊藤 野枝, 1895–1923) japonų anarchistė, kritikė, rašytoja ir feministė. https://libcom.org/article/noe-ito-1895-1923 (žiūrėta 2023-03-13)

Hou Zhioing. Lu Sinis ir esperanto. 鲁迅与世界语 侯志平 http://www.elerno.cn/movado/movado197.htm (žiūrėta 2023-10-09)

Hou Zhioing. Lu Sinio ir Jerošenkos draugystė. 侯志平 鲁迅与爱罗先珂的友谊 http://www.elerno.cn/movado/movado198.htm (žiūrėta 2023-10-08)

Hou Zhiping. Užsienio esperantininkai ir esperantininkų judėjimas Kinijoje. 外国世界语者与中国的世界语运动 侯志平. http://www.elerno.cn/movado/movado189.htm (žiūrėta 2023-10-09)

Historio de la Esperanto-movado inter la blinduloj 1888–2015. En kvar volumoj. Redaktis I – II Joseph Kreitz, 1972, 1981. III Raymond Gonin kaj Rudolf Krchňák, finredaktis Attila Varró, 1990. IV Ritva Sabelli, 2016. Eldonis Ligo Internacia de Blindaj Esperantistoj (LIBE) kun financa subteno de s-ino Ritva Sabelli. Presejo: Keuruskopio Oy, 2016 (žiūrėta 2023-06-22)

Ichiko Kamichika (神近 市子, Ichiko Kamichika, 1888–1981) – japonų žurnalistė, feministė, rašytoja, vertėja ir kritikė. https://en.wikipedia.org/wiki/Ichiko_Kamichika (žiūrėta 2022-09-11).

Jan, J. E., Reger, E., Freman, D., Scott, E. P. (1977). Visual impairment children and adolescents. New York: Grune and Stration.

Japanese Braille https://en.wikipedia.org/wiki/Japanese_Braille (žiūrėta 2022-11-11)

Kazuyo de Murata. (2015). Kio estas la projekto „Eroŝenko 125“? http://www.espero.com.cn/2015 01/29/content_34686145.htm (žiūrėta-06-23)

Kerziouk, O. (2014). „I raised a fire in my heart“: remembering Eroshenko https://blogs.bl.uk/european/2014/12/i-raised-a-fire-in-my-heart-remembering-eroshenko.html (žiūrėta 2022-04-23)

Keziouk, O. (2010). Erošenko en Anglio. https://legacy.esperanto.org.uk/lbe/arkivo/969/05.html (žiūrėta 2023-03-21).

Liudviko Lazario Zamenhofo biustas Veisėjų dvaro parke https://tyt.lt/picture/33045/category/2150-veisieju-dvaro-parkas-2019-vasara

Kijoo Nakamura. Verkoj de D-ro Nakamura, 2007 https://www.vastalto.com/librejo/VeDNa/VeDNa.html (žiūrėta 2022-12-15)

Lu Sinis (Lu Sinis, Lu Xun 1881–1936) iškylus Kinijos rašytojas, poetas, vertėjas, literatūros kritikas https://www.wikiwand.com/ru/%D0%9B%D1%83_%D0%A1%D0%B8%D0%BD%D1%8C (žiūrėta 2022-03-20).

Machida Noribumi (町田 則文, also read as Machida Norifumi, December 22, 1856 – November 23, 1929) was a Japanese educator during the Meiji era, Taisho era and early Showa era. https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Machida_Noribumi (žiūrėta 2023-11-02)

Masenko, A. (2015). Vasilij Erošenko kaj Esperanto. Kolekto de Artikoloj „Vivis, Vojagis, Verkis“. Tokio, Japanio. P. 16–23.

Matsujiro Tanaka, (田中松次郎, 1899–1979) https://mairi.me/-/1108610 (žiūrėta 2023-03-10)

Mėlynosios kojinės – tai išsilavinusios, intelektualios moterys, iš pradžių priklausiusios XVIII amžiaus mėlynųjų kojinių draugijai iš Anglijos, kuriai vadovavo šeimininkė ir kritikė Elizabeth Montagu (1718–1800). https://en.wikipedia.org/wiki/Bluestocking (žiūrėta 2022-09-11)

Monetos, medaliai, banknotai su L. Zamengofo atvaizdu https://verdalampo.info/muzeo/mono.html (žiūrėta 2022-11-14).

Murko, M. (1951). Tragom srpsko-hrvatske narodne epike Putovanja u godima 1930–1932. Knj. I, Zagreb.

Nakamura Tsune (Nakamura Tsune, 中村彝, jap., 1887–1924) – Self-Portrait https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Tsune_Nakamura#/media/File:Nakamura_Tsune_ Self-Portrait_-_Google_Art_Project.jpg (žiūrėta 2022-12-16).

Nakamura Kijo (Nakamura Kiyoo,中村 精男, 1855–1930). https://ja.wikipedia.org/wiki/%E4%B8%AD%E6%9D%91%E7%B2%BE%E7%94%B7 (žiūrėta 2022-12-13).

Nekrašius, J. (2022). Prieš 30 metų Lietuva Japonijoje priimta į FISAE narius. *Šiaulių kraštas*, Atolankos, Šiaulių krašto laikraščio kultūros, meno, literatūros leidinys – priedas, lapkričio 26 d., p. 7.

Novikova, T. (2015). Pri la ekspozicio de la Erošenko-Domo-Muzeoen Obuhovka. Kolekto de Artikoloj „Vivis, Vojagis, Verkis“. Tokio, Japanio. P. 3–15.

Osipenko Nikolaj Esplor-agado pri Vasilij Erosxenko en Asxhxabad (Turkmenio) (žiūrėta 2023-07-21)

Ōsugi Sakae (大杉 栄, 1885–1923) – radikalus japonų anarchistas. https://en.wikipedia.org/wiki/%C5%8Csugi_Sakae (žiūrėta 2023-03-13)

Patlan, J. (2015). “Nom de I fajr – estas am al liber”: por 125-jarigo de la naskigo de Vasilij Erošenko. In kolekto de artikoloj „Vivis, Vojagis, Verkis“. Presis en Tokio, Japanio, 2015. P. 39–43.

Pilar Requejo de Lamo (2021). Vasilij Eroschenko (1890–1962) ‘I kindled a fire in my heart’ – A blind Esperanto wanderer, Japanese anarchists, and a Moravian Eskimo chief https://www.transnationalhistory.net/esperanto/en/2021/12/10/vasilij-eroschenko/ (žiūrėta 2023-07-11).

Ping Xiao (Xiao Ping). Zamenhofas ir jo gyvenimas.http://www.elerno.cn/movado/movado174.htm (žiūrėta 2023-10-09)

Sabelli, R. (2019). La 85-a Internacia Kongreso de Blindai Esperantistoj či-foje kubut-al kubute kun la UK Esperanto 112-a, 1138 (9), p. 174–175.

Sasaki Teruhiro. (2015). Esperanto kiel „Universitato“npor Erošenko. Kolekto de Artikoloj „Vivis, Vojagis, Verkis“. Tokio, Japanio. P. 28–32.

Shi Chengtai. (2015). La akrvida blindula poeto. Kolekto de Artikoloj „Vivis, Vojagis, Verkis“. Tokio, Japanio. P. 33–35.

Tagorė Rabindranatas (1898–1968) – žymus indų poetas, kompozitorius, prozininkas, dramaturgas, visuomenės veikėjas. https://lt.wikipedia.org/wiki/Rabindranatas_Tagor%C4%97 (žiūrėta 2022-03-20).

Takasugi Ichiro (高杉一郎, 1908–2008) literatūros kritikas, mokytojas, anglų kalbos vertėjas ir esperantininkas. https://ja.wikipedia.org/wiki/%E9%AB%98%E6%9D%89%E4%B8%80%E9%83%8E (žiūrėta 2022-12-05)

Tanabe Kunio (2015). Edukista Dimensio de Erošenko. Kolekto de Artikoloj „Vivis, Vojagis, Verkis“. Tokio, Japanio. P. 24–27.

Tarptautinė aklųjų esperantininkų lyga (International League of Blind Esperantists) https://uia-org.translate.goog/s/or/en/1100060569?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=lt&_x_tr_hl=lt&_x_tr_pto=sc (žiūrėta 2011-06-29)

Tarptautinė aklųjų šachmatininkų organizacija. https://ru.wikipedia.org/wiki (žiūrėta 2022-12-05)

Ten Han, (1898–1968) iškilus kinų dramaturgas, režisierius, kinematografas, vertėjas ir poetas. https://persons-info.com/persons/TIAN_KHan (žiūrėta 2022-03-25)

Tsuruta Goro (Gorō Tsuruta (鶴田 吾郎, Tsuruta Gorō, 1890–1969). https://en.wikipedia.org/wiki/Gor%C5%8D_Tsuruta (žiūrėta 2022-12-15)

Ujaku Akita (秋田 雨雀, Akita Ujaku, 30 January 1883 – 12 May 1962) was the pseudonym of Tokuzō Akita (秋田 徳三, Akita Tokuzō), a Japanese author and Esperantist. He is best known for his plays, books, and short stories for children. https://en.wikipedia.org/wiki/Ujaku_Akita (žiūrėta 2023-11-02)

Ujaku Akita (1929). Wakaki Soueto Roshiya. Published by Tokyo: Sobunkaku, 1929. https://www.abebooks.com/Wakaki-Soueto-Roshiya-Ujaku-Akita-Tokyo/31114120534/bd (žiūrėta 2023-11-02)

Valenta, A. (2012). Savaitė Ukrainos žemėje. Mūsų žodis, 2012, Nr. 8. http://www.musuzodis.lt/mz/201208/turinys.php (žiūrėta 2022-06-28)

Zhao Jianpingas. Esperanto ir Jungtinės Tautos. 世界语与联合国 赵建平 http://www.elerno.cn/movado/movado183.htm (žiūrėta 2023-10-10).

Акита, У. (1962). Весна не может не наступить. В кн. В. Ерошенко. Сердце орла. Белгород: Белгородское книжное издательство, 175–176.

Алов, Д. (1962). Простой и гуманный. В кн. В. Ерошенко. Сердце орла. Белгород: Белгородское книжное издательство, с. 188–191.

Аникеев, С. Такеда, А. Русский писатель В. Я. Ерошенко https://cyberleninka.ru/article/n/russkiy-pisatel-v-ya-eroshenko/viewer (žiūrėta 2022-05-17)

Ауэрбах, Е. (1961). Судьба поэта // *Московская правда*. 1961, 28 мая. Подготовка текстов к печати и комментарии – Юлия Патлань http://www.eroshenko-epoko.narod.ru (žiūrėta 2023-03-07).

Безуглова, М. (1962). Светлой души человек. В кн. В. Ерошенко. Сердце орла. Белгород: Белгородское книжное издательство, с. 192–195.

Белоусов, Р. (1961). Друг Лу Синя. *Литературная газета*, 1961, 26 сентября, с. 4.

Белоусов, Р. С. (1963). Рассказ об одной жизни. В кн. Р. С. Белоусов. В тысячах иероглифов. М.: Издательство восточной литературы, с. 215–259. https://www.vos.org.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=2419:mat-journal-our-life-2012-11-06&catid=282&Itemid=176 (žiūrėta 2022-04-10).

Богданов, В. (1962). Он вселил веру в жизнь. В кн. В. Ерошенко. Сердце орла. Белгород: Белгородское книжное издательство, с. 196–198.

Бурцева, Ф. (1962). Скромный, обаятельный. В кн. В. Ерошенко. Сердце орла. Белгород: Белгородское книжное издательство, с. 199–200.

В Белгороде представили тактильный портрет Василия Ерошенко. https://www.belpressa.ru/culture/iskusstvo/30291.html#(žiūrėta 2023-03-17).

В Бирме он узнает, что в России революция… http://www.vokrugsveta.com/S4/proshloe/eroshenko2.htm (žiūrėta 2022-04-11).

Боржковский, В. В. (1889). Лирники. *Киевская старина*, 26, с. 653–708.

Бухтияров, В. (2012). Во тьме одиночества. *Наша жизнь*. 2012, 11, с. 65–69.

В память В. Я. Ерошенко https://izi.travel/ru/d46a-v-pamyat-v-ya-eroshenko/ru (žiūrėta 2022-09-13)

Василевский, А. (1900). Современная Галиция. СПб, 1900.

Василий Ерошенко: «Концерт в Мито окончен …» Перевод с эсперанто Юлии Патлань. https://www.jp-club.ru/vasilij-eroshenko-koncert-v-mito-okonchen/ (žiūrėta 2022-08-17)

Василий Ерошенко: Слепой путешественник http://neinvalid.ru/vasilij-eroshenko-slepoj-puteshestvennik/ (žiūrėta 2022-03-18).

Василий Яковлевич Ерошенко https://uramdb.ru/writters/writter/5257443-vasilij-eroshenko.html (žiūrėta 2022-04-11).

Василий Ерошенко: слепой Ломоносов XX века: 10 фактов из жизни русского писателя https://eksmo.ru/interview/vasiliy-eroshenko-slepoy-lomonosov-xx-veka-ID3793345/ (žiūrėta 2022-10-24).

Василий Яковлевич Ерошенко глазами его современников http://eroshenko.org.ru/eroshenko-glazami-ego-sovremennikov (žiūrėta 2022-04-10).

Выставка «Невольник сказочной мечты» к 130-летию со дня рождения путешественника, писателя, тифлопедагога В. Я. Ерошенко с 12 февраля 2020 года в Белгородском государственном литературном музее. https://afishka31.ru/actions/vernisaz/num29598/ (žiūrėta 2023-03-17).

Гордієнко – Андріанова, Н. Н. (1977). Запалив я у серці вогонь... Київ: Веселка.

Дашевский, Олег (2022). За эспиранто – срок. https://jewish.ru/ru/interviews/articles/198473/ (žiūrėta 2022-11-21)

Дмитриева, Ю. (2021). Жизнь и творчество незрячего писателя, педагога, музыканта, эсперантиста. III Крупенковские чтения: от белгородской старины к современному краеведению. Сборник материалов научно-практической конференции (с международным участием), посвященной 70-летию А. Н. Крупенкова г. Белгород, 13-14 мая 2021 года. С. 71–74. https://beliro.ru/uploads/attachedfiles/199/sbornik-materialov-chteniy-ispravlenny.pdf (žiūrėta 2022-12-26).

Документы из архива Романа Белоусова о работе над сборником произведений Ерошенко Василия Яковлевича. Белгородская энциклопедия. Гл. ред. В. В. Овчинников. Белгород, 2000. С. 154.

Ерошенко «Сердце орла». Подготовка текстов к печати и комментарии – Юлия Патлань, руководитель Международной научно-исследовательской группы «Василий Ерошенко и его время» http://ru-jp.org/belousov_arhiv_01.htm (žiūrėta 2022-09-20)

Ерошенко В. Я. – директор детского дома-интерната в Туркмении https://izi.travel/sv/browse/05886c8e-e1b4-4953-9341-55b0ecd728bc (žiūrėta 2022-04-15).

Ерошенко, В. (1969). Квітка справедливості. Київ: Молодь.

Ерошенко, В. (1962). Сердце орла. Белгород: Белгородское книжное издательство.

Ерошенко, В. Избранное. Перевод с японского, китайского и эсперанто. Сост. Р. Белоусов. М.: Наука, 1977. – 263 с.

Ёнэкава Тэцуо (米川哲夫, 1925–2020)– японский русист, специалист по творчеству А. С. Пушкина. Сын Ёнэкава Масао (米川正夫, 1891-1965) – переводчика

полного собрания сочинений Ф. М. Достоевского на японский язык. https://ja.wikipedia.org/wiki/%E7%B1%B3%E5%B7%9D%E5%93%B2%E5%A4%AB (žiūrėta 2023-03-10)

Жизнь и судьба Василия Ерошенко (к 50-летию со дня смерти) http://miresperanto.com/pri_esperantistoj/jeroshenko.htm (žiūrėta 2022-03-20).

Иванов, К. Слепой пилигрим. http://miresperanto.com/eminentuloj/piligrim.htm (žiūrėta 2022-04-01)

Итиро Такасуги 高杉一郎盲目の詩人エロシェンコ一時間文庫東京新潮社: [Итиро Такасуги. Слепой поэт Ерошенко. Дневники современников. Токио: Синтося], 1956. – 236 p. Итиро Такасуги 高杉一郎著夜あけ前の歌:盲目詩人エロシェンコの生涯東京岩波書店 [Итиро Такасуги. Предрассветная песнь: жизнь слепого поэта Ерошенко. Токио: Иванами сётэн], 1982. – 402 p.

Как слепой странник из России Василий Ерошенко стал известным поэтом в Японии. https://kulturologia.ru/blogs/240818/40220/ (žiūrėta 2022-04-12).

Каравелов, Л. (1930). Записки за България и българите. София.

Киитиро, В. (2016). На Украину с Ерошенко. Вісник Дніпропетровского університету імені *Альфреда Нобеля*. Серия «Філологічні науки». 2016. № 1 (11) с. 271–279. https://phil.duan.edu.ua/images/PDF/2016/1/41.pdf (žiūrėta 2022-12-26)

Киитиро, В. (2017). На Украину с Ерошенко (Окончание. Начало в № 1 (11) – 2 (12) за 2016 г.) На Украину с Ерошенко. Вісник Дніпропетровского університету імені Альфреда Нобеля. Серия «Філологічні науки». 2017. № 1 (13) 267 літературна вітальняю https://phil.duan.edu.ua/images/PDF/2017/1/41.pdf (žiūrėta 2023-03-13)

Kovtonjuk, E. (2023). Strato en Kievo ekde nun portas la nomon de fama esperantisto. Esperanto 1384 (11) Novembro 2023, p. 235.

Крякова, С. Е. (2010). Из плеяды славных сынов Белгородчины. Первые Топоровские чтения на Белгородчине. Белгород : БИЦ БГУНБ, 2010, с. 34–41. https://sitenew.bgunb.ru/vmethodist/index.files/resource/1topchten.pdf (žiūrėta 2022-12-26).

Кустов, Г. М. (1978). Лина По: жизнь и творчество слепого скульптора. Москва: ВОС.

Кучер, К. (2016). В. Я. Ерошенко. Чего может добиться человек с ограниченными возможностями? https://www.shkolazhizni.ru/biographies/articles/75937/ (žiūrėta 2023-03-07)

Лермонтов, М. Ю. (1988). Парус («Белеет парус одинокой...»). В кн. Сочинения в 2-х томах. Т. 1. М.: Правда, 1988.

Лермонтов, М. Ю. (1990). Сказка «Ашик – Кериб». В кн. Сочинения в 2-х томах. Т. 2. М.: Правда, 1990.

Лу Синь (1962). Роковая мечта. В кн. В. Ерошенко. Сердце орла. Белгород: Белгородское книжное издательство.

Мехти, И. (2015). Слепой музыкант. https://www.hronikatm.com/2015/11/slepoy-muzyikant/ (žiūrėta 2022-12-26)

Михайлова, К. (2004). О семантике странствующего певца-нищего в славянской народной культуре. В кн. Язык культуры: семантика и грамматика. М.: РАН институт славяноведения, с. 138–156.

Мищерина, С. М., Новикова, Т. С., Захарова, Т. А. (сост.) (2020). Сборник материалов международной научно-практической конференции «Великий

незрячий», посвященной 130-летию Василия Яковлевича Ерошенко и 30-летию его мемориального музея в селе Обуховка, 18 декабря 2020 года./Управление культуры администрации Старооскоьского городского округа, МКУК «Старооскольский краеведческий музей». Составители: Мищерина С. М., Новикова, Т. С., Захарова, Т. А. – Старый Оскол, 2020.

Мурашковска, И. Н., Мурашковский, Ю. С. (1986–1987). Я зажег в своем сердце огонь. http://www.trizminsk.org/e/25002.htm (žiūrėta 2022-03-21)

Матић, С. (1964). Наш народни еп и наш стих. Нови Сад.

Осыков, Б. И. (1989). Музыкант, путешественник, поэт, педагог. 1890–1990: к 100-летию со дня рождения Василия Яковлевича Ерошенко. Белгород, 1989. – 47 с.

Осыков, Б. И. (2002). Слепой музыкант, шахматист и японский писатель // *Памятники Отечества*. 2002, № 50. С. 132–135. Онлайн – доступ: https://ns-portal.ru/ap/library/drugoe/2014/10/07/issledovatelskaya-rabota-zhiznennyy-i-tvorcheskiy-put-vya-eroshenko (žiūrėta 2022-03-31).

Панков, А. А. (2017). По следам Василия Ерошенко. *Школьный вестник*. 2017, № 4. С. 86–87.

Парасюк, И. (2018). Василий Ерошенко. «Жил, путешествовал, писал», *Партнер,* журнал, № 8 (251), 2018. Онлайн – доступ: http://sokm.org.ru/vystavki/virtualnye-vystavki/421-vse-ne-naprasno (žiūrėta 2022-05-16).

Патлань, Ю. В. (2017a.). Василий Ерошенко в Шантиникетане у Тагора // Научно-культурологический журнал *«Relga»*. – 2017 а. – № 15 [333]. – 25.12.2017. http://www.relga.ru/Environ/WebObjects/tgu-www.woa/w...;level1=main&level2=articles

Патлань, Ю. В. (2015a). Василь Єрошенко. «Орлині душі»: стаття // White Phoenix (Камянець-Подільський). 2015, Вип. 3. – С. 46–50. Патлань, Юлія. Василь Єрошенко. Орлині душі: вступна стаття // *Музейний простір України*, 2015, 15 березня. http://prostir.museum/ua/post/3460

Патлань, Ю. (2020a). Василий Ерошенко: от «Цветка Справедливости» до «Цветка Совершенства» http://www.relga.ru/Environ/WebObjects/tgu www.woa/wa/Main?textid=6105&level1=main&level2=articles (žiūrėta 2022-09-12)

Патлань, Ю. В. (2014b). Василий Ерошенко и его время. Итоги и результаты международных исследований // *Научно-культурологический журнал*. № 13 (286). http://www.relga.ru/Environ/WebObjects/tgu-www.woa/wa/Main?textid=4038&level1=main&level2=articles (žiūrėta 2022-04-02)

Патлань, Ю. В. (2019). Василий Ерошенко как создотель и руководитель первого республиканского детского дома для слепых детей Туркменской ССР (1935–1945). Вісник університету імені *Альфреда Нобеля*. Серія «Філологічні науки». 2019. № 2 (18). С. 98–137. https://phil.duan.edu.ua/images/PDF/2019/2/7.pdf (žiūrėta 2022-04-01)

Патлань, Ю. (2016 перевод). Василий Ерошенко: «Концерт в Мито окончен…» https://www.jp-club.ru/vasilij-eroshenko-koncert-v-mito-okonchen/ (žiūrėta 2022-04-05)

Патлань, Ю. В. (2020 b). Василий Ерошенко: путь к самостоятельности. Сборник материалов по итогам VI межрегионального Ерошенковского форума. Белгород. http://www.belgorodbiblioteka.ru/Files/forum/trudi1_2020.html (žiūrėta 2022-04-18)

Патлань Ю. (2015 b). Возвращаются ветры на круги своя… http://www.relga.ru/Environ/WebObjects/tgu-www.woa/wa/Main?textid=4487&level1=main&level2=articles (žiūrėta 2023-07-09)

Патлань, Ю. (2017 b). Ерошенко у Тагора // *Наш Белгород*. – 2017, 22 декабря. № 50 (1736), с. 20. http://www.belnovosti.ru/nb/eroshenko-u-tagorahttp://media-belnovosti.s3.amazonaws.com/bngazeta/501736.pdf

Патлань, Ю. В. (2003). Жизнь и судьба Василия Ерошенки (к 50-летию со дня смерти) http://ru-jp.org/patlan01.htm (žiūrėta 2022-10-24)

Патлань, Ю. В. (2020 c). Жил, путишевствовал, писал https://tiflo.info/blogs/zhil-puteshestvoval pisal/ (žiūrėta 2022-04-11)

Патлань, Ю. …Имеет право быть всегда. http://ru-jp.org/patlan03.htm (žiūrėta 2023-10-22)

Патлань, Ю. В. (2017). «Как Я носил вас как бы на орлиных крыльях, и принес вас к Себе»: о жанровой природе «Орлиных Душ» В. Я. Ерошенко и о влиянии протестантизма на становление образования слепых (статья первая). Вісник університету ім. *Альфреда Нобеля*. Серія «Філологічні науки». 2017 c. – № 2 (14), с. 86-108. http://phil.duan.edu.ua/images/stories/Files/2017/2-2017/15.pdf

Патлань, Ю. В. (2017 d). «Как Я носил вас как бы на орлиних крыльях, и принес вас к Себе»: о жанровой природе «Орлиных Душ» В. Я. Ерошенко и о влиянии протестантизма на становление образования слепых (статья вторая). Вісник університету ім. *Альфреда Нобеля*. Серія «Філологічні науки». 2017 d. – № 1 (15), с. 68. 105. http://phil.duan.edu.ua/images/stories/Files/2018/9.pdf

Патлань, Ю. (2012). Кулуары конференции к100-летию поездки Василия Ерошенко в Лондон. https://subscribe.ru/archive/lit.writer.1a2b3c/201202/19000604.html (žiūrėta 2022-03-19)

Патлань, Ю. В. (2014 c). О проблемах научного ерошенковедения на современном этапе. http://ru-jp.org/patlan06.htm (žiūrėta 2022-04-05)

Патлань, Ю. В. (2020 c). Ориентировка в пространстве и мобильность незрячих сто лет назад на примере В. Я. Ерошенко. В кн.: Сборник материалов международной научно-практической конференции «Великий незрячий», посвященной 130-летию Василия Яковлевича Ерошенко и 30-летию его мемориального музея в селе Обуховка, 18 декабря 2020 года. Управление культуры администрации Старооскоьского городского округа, МКУК «Старооскольский краеведческий музей». Составители: Мищерина С. М., Новикова Т. С., Захарова Т. А. Старый Оскол, 2020. С. 14–22.

Патлань, Ю. В. (2012 b). Орлиные души (вступительная статья к переводу). Ерошенко В. Орлиные души. Пер. с япон., вст. ст. Ю. Патлань // *Окно в Японию*, E-mail бюллетень Общества ‘Россия-Япония’ (Москва). 2012 b. № 03. 15 января; № 4. 22 января. http://ru-jp.org/patlan04.htm

Патлань, Ю. (2012a). Орлиные души // *Наш Белгород*. 2012a. – 22 декабря. № 95 (1385), с. 13. Патлань, Ю. Орлине серце і душа орлина // Грінченко-інформ, 2018. 3 січня. http://grinchenko-inform.kubg.edu.ua/orlyne-sertse-i-dusha-orlyna/

Патлань, Ю. (2015 c). Остро видящий незрячий поэт. https://gazetanb.ru/2016/01/ostro-vidyashhij-nezryachij-poet/ (žiūrėta 2022-12-26)

Патлань, Ю. (2013). Поездка В. Я. Ерошенко в Англию по комплексу вновь выявленных публикаций 1912–1920 годов. *Белгородский краеведческий вестник*,

2013. № 10, с.80-90. http://www.relga.ru/Environ/WebObjects/tgu-www.woa/wa/Main?textid=4038&level1=main&level2=articles (žiūrėta 2022-04-03)

Патлань, Ю. (2012 с). Просветитель слепых и сказочник Василий Ерошенко http://kidskazka.ru/biblio/6937_Prosvetitel_slepyx_i_skazochnik_Vasilij_Eroshenko.html (žiūrėta2022-07-06)

Патлань, Ю. В. (2014). Роль Н. И. Фельдман в истории издания сборника произведений В. Я. Ерошенко «Серце орла». // Сборник V конференции молодых японоведов «Новый взгляд», 12–13 декабря 2013 г., Москва. Отд. яп. культуры «Japan Foundation» ВГБИЛ, отделение востоковедения НИУ ВШЭ, Российская ассоц. японоведов. – М.: Алетейя, 2014, с. 280.

Патлань, Ю. В. (2014 а). Роль Н. И. Фельдман в истории издания сборника произведений В. Я. Ерошенко «Сердце орла» // Белгородский краеведческий вестник. Белгород: Константа, 2014 а. – Вып. 11, с. 71–78.

Патлань, Ю. В. (2012). Сердце орла. К 50-летию издания книги В. Ерошенко «Сердце орла» и 60-летию смерти Василия Ерошенко. // Окно в Японию. E-mail бюллетень Общества, Россия-Япония‘ (Москва). – 2012. – № 45. – 23 декабря. На сайте: http://ru-jp.org/patlan05.htm

Патлань, Ю. В. (2018). Силу відновлять, крила підіймуть, немов ті орли // *Шкільна бібліотека плюс*. 2018. Лютий. № 2.

Патлань, Ю. В. (2017). «Ті, хто надію складає на Господа, силу відновлять, крила підіймуть, немов ті орли»: про біблійні та британські впливи у житті та творчості Василя Єрошенка / Ю. В. Патлань. Інформація та культура в забезпеченні сталого розвитку людства: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 15 листоп. 2017 р. / Маріупольський державний університет; за заг. ред. Г. І. Батичко. – Маріуполь: МДУ, 2017, с. 68–71.

Патлань, Ю. (2021). Три новости о творчестве Василия Ерошенко https://tiflo.info/blogs/yuliya-patlan-tri-novosti-o-tvorchestve-vasiliya-eroshenko/(žiūrėta 2022-03-14)

Пашнев, Э. (1971). Солнце – его поводырь: повесть о необыкновенной жизни обыкновенного человека. http://eroshenko.1gb.ru/Artiklo/pashnev.htm (žiūrėta 2022-12-20)

Пискаль, И. Л. (2012). Жизнь и деятельность В. Я. Ерошенко в исследованиях его современников и учеников. https://belstory.ru/goroda/belgorod/zhizny-i-deyately-nosty-v-ya eroshenko-v-issledovaniyah-ego-sovremennikov-i-utchenikov.html (žiūrėta 2022-03-31)

Позднеева, Л. Д. (1957). Лу Синь, Серия: Жизнь замечательных людей. М.: Издательство Молодая гвардия. – 287 с.

Полонский, И. (2013). Василий Ерошенко: певец вольного завтра. https://www.sensusnovus.ru/culture/2013/07/04/16713.html (žiūrėta 2022-12-18)

Поляковский, А. (2000). Слепой пилигрим. (В 7 книгах). Книга написана рельефно-точечным шрифтом Брайля. https://www.smartaids.ru/catalog/product/polyakovskiy-a-slepoy-piligrim-o-v-ya-eroshenko-v-7-knigakh/

Поляковский, А. (2000). Слепой пилигрим. *Школьный вестник*. http://www.s-vestnik.ru/node/622 (žiūrėta 2022-05-01)

Покушение на кандзи: успехи и неудачи реформ иероглифической системы (2017) https://www.nippon.com/ru/nipponblog/m00131/?cx_recs_click=true (žiūrėta 2022-09-16)

Поляковский, А. (1998). Слепой пилигримм. *Альянс*, 1998, № 7. http://eroshenko.1gb.ru/Artiklo/piligrim.htm (žiūrėta 2022-05-02)

Прохоров, С., Патлань, Ю. (2011). О писателе Василии Ерошенко с позиции исследователей https://www.kavicom.ru/pages-view-2872.html (žiūrėta 2022-06-28)

Рогов, В. (1958). Русский друг Лу Синя. *Жизнь слепых*. № 12, с. 31–37.

Сидоров, А. (2012). Российское дореволюционное эсперанто-движение: успехи и достижения. http://historio.ru/antaurev-movado-ru.php (žiūrėta 2022-08-19)

Синь, Лу, (1971). Утиная комедия. В кн. Повести и рассказы. М.: Художественная литература.

Странствующий в кромешной тьме (2014). https://www.belpressa.ru/6257.html (žiūrėta 2022-03-14)

Соломонов, Ю. (1992). Классик японской литературы из деревни Обуховка. // *Начало*. 1992. № 23. С. 30–34. 5.

Соломонов, Ю. Слепой сказочник / Ю. Соломонов. // Российская газета. 2004. № 11.

Токаева, З. (1962). Наставник. В кн. В. Ерошенко. Сердце орла. Белгород: Белгородское книжное издательство, с. 186–187.

Токаева, З. (1961). Письмо второе. Наставник. «Письма о Ерошенко (Читатель продолжает разговор)», *Труд слепых* (Харьков), 1961. № 7. Подготовка текстов к печати и комментарии – Юлия Патлань http://www.eroshenko-epoko.narod.ru (žiūrėta 2023-03-09).

Усова, Е. (Состоавитель) (2020). Если не мои друзья“ к 130-летию со дня рождения В. Я. Ерошенко (2020). МКУК «Старооскольская ЦБС» Центральная библиотека им. А. С. Пушкина. Сектор краеведческой литературы. http://www.osk-cbs.ru/doc/esli_b_ne_moi_druzjya.pdf (žiūrėta 2023-03-15)

Фукуока, С. (1962). В Пекине. В кн. В. Ерошенко. Избранное. М.: Наука, с. 246–248. Харьковский, А. С. (2012). Василий Ерошенко: слепой путешественник. Онлайн - доступ: http://neinvalid.ru/vasilij-eroshenko-slepoj-puteshestvennik/ (žiūrėta 2022-03-14).

Харьковский, А. С. (2012). Василий Ерошенко: слепой путешественник. http://neinvalid.ru/vasilij-eroshenko-slepoj-puteshestvennik/ (žiūrėta 2022-03-14)

Харьковский, А. С. (1978). Человек, увидевший мир: документальная повесть о В. Я. Ерошенко. Ответственный редактор М. Е. Шнейдер. М. : Главная редакция Восточной литературы издательства «Наука».

Харьковский, А. С. (2020). (Нью-Йорк). Японский поэт Василий Ерошенко. http://miresperanto.com/pri_esperantistoj/jeroshenko.htm (žiūrėta 2022-03-15)

Усова, Е. (сост.) (2020). «Если бы не мои друзья…» к 130-летю со дня рождения В. Я. Ерошенко /библиографический указатель/ Старый Оскол, 2020. http://www.oskcbs.ru/doc/esli_b_ne_moi_druzjya.pdf (žiūrėta 2022-03-07)

Ху Юй-чжи (1977). Друг угнетенных. В кн. В. Ерошенко. Избранное. М.: Наука, с. 249 –250. Шамина, З. (1962). Влюбленный в жизнь. В кн. В. Ерошенко. Сердце орла. Белгород:Белгородское книжное издательство, с. 182–185.

Шаповалова, И. А. (2020). К истории создания портрета В. Ерошенко (художники Валерий Голышев и Павел Шляпников). Сборник материалов международной научно-практической конференции «Великий незрячий», посвященной 130-летию Василия Яковлевича Ерошенко и 30-летию его мемориального музея в селе Обуховка, 18 декабря 2020 года. Управление культуры администрации Старооскоьского городского округа, МКУК «Старооскольский краеведческий музей». Составители: Мищерина С. М., Новикова Т. С., Захарова Т. А. Старый Оскол: 2020. https://sokm.org.ru/download/eroshenko-130-let.pdf (žiūrėta 2023-10-17)

Щербина Александр https://rosbs.ru/uploads/documents/2019/alex_scherbina.pdf (žiūrėta 2022-10-20)

Шамина, З. (1961). Листая страницы времени. Письма о Ерошенко (Читатель продолжает разговор). Труд слепых (Харьков), 1961, № 9. Подготовка текстов к печати и комментарии – Юлия Патлань http://www.eroshenko-epoko.narod.ru (žiūrėta 2023-03-09).

Шевцов, О. (2020). В Белгороде представили тактильный портрет Василия Ерошенко. https://www.belpressa.ru/culture/iskusstvo/30291.html# (žiūrėta 2023-03-17).

https://kaiseiweb.kaiseisha.co.jp/s/bunko/b036/ (перегляну́то 01-02-2025)

https://note.com/cheburashika/n/nf6a507d4c090 (перегляну́то 01-02-2025)

https://tsune-atelier.seesaa.net/article/2012-02-17.html (перегляну́то 21-02-2025)

https://www.nakamuraya.co.jp/pavilion/founder/people/p_003.html (перегляну́то 21-02-2025)

https://www.kosho.or.jp/products/detail.php?product_id=397702886 (перегляну́то 01-03-2025)

https://www.kinokuniya.co.jp/f/dsg-01-9784622045328 (перегляну́то 08-03-2025)

https://jp.mercari.com/item/m29271591430 (перегляну́то 10-03-2025)

https://konnichiwa.ru/4458/ (перегляну́то 15-03-2025)

Додатки

Додаток 1

Документальні фільми про Василя Єрошенка

Документальний фільм про Василя Єрошенка «Зелена зірка Василя Єрошенка» (1990 р., Ростовська студія документальних фільмів, режисер Ада Лазо).

Документальний фільм про Василя Єрошенка «Знамениті не побачать». Автор Світлана Матушкіна. Телекомпанія «Світ Білогір'я», 2012 р. https://www.youtube.com/embed/BbEQHq0JiQA (дата звернення 18.04.2022)

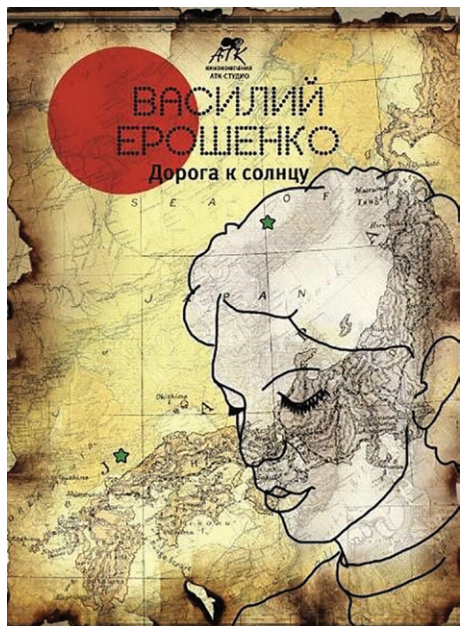

Кінокомпанія АТК – керівник студії Катерина Дорофєєва, тривалість фільму 26 хв. Постери документального фільму «Василь Єрошенко: Дорога до сонця» 2015 р.
Фото з https://www.belpressa.ru/society/drugoe/10615.html

Фільм отримав головний приз у номінації «Кращий документальний короткометражний фільм» на Казанському міжнародному кінофестивалі і став фіналістом Новосибірського кінофестивалю «Російське елементарне кіно – 2015 рік». https://www.youtube.com/embed/BbEQHq-0JiQA (переглянуто 18.04.2022)

Додаток 2

Зразки авторства Василя Єрошенка та книги, видані про нього

Кузьмін В. В. Екслібрис Василя Єрошенка, 2005 р.
Фото з https://ar.culture.ru/ru/subject/ekslibris-eroshenko-v-ya

Цей книжковий знак – екслібрис відображає приналежність його власника до есперантистів, його любов до подорожей, гри на скрипці, гри у шахи, а характерні риси власника – незрячі очі, вкриті ледь помітними тінями, та книга, яку можна читати на дотик. Не сумніваюся, що саме через зазначені особливості цей книжковий знак Василя Єрошенка прикрасив би екслібріофонди Міжнародної асоціації художників-екслібрисів та Maggi FISAE (Federation internacionale des sociaties amateurs d ex-libris).

В. Єрошенко. «Казки Єрошенка» (Пекін, 1922)

В. Єрошенко. «Хмаринка персикового кольору» (Пекін, 1923)

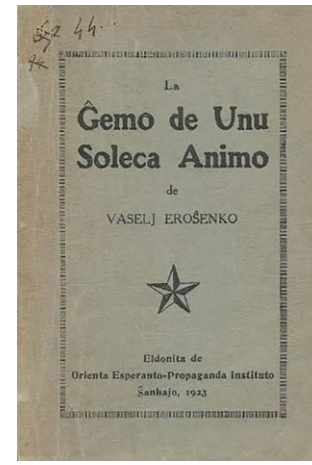

В. Єрошенко. «Зітхання самотньої душі» (Шанхай, 1923)

В. Єрошенко. «Відлітаючі примари» (Пекін, 1924)

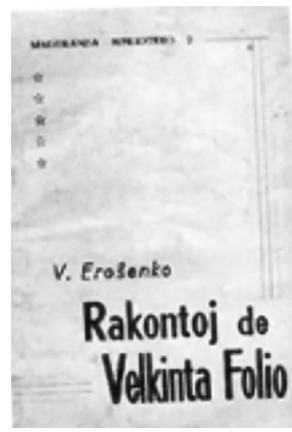

В. Єрошенко. «Казки зів›ялого листя» (Кансай, 1953)

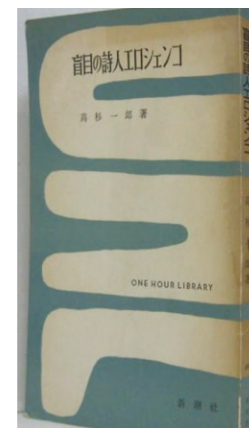

Всі твори Єрошенка. 3 томи. Передмова Ічіро Такасугі (Токіо, 1959)

В. Єрошенко. «Серце орла» (Бєлгород, 1962)

В. Єрошенко. «Квітка справедливості» (Київ, 1969)

Гордієнко-Андріанова, Н. Г. Запалив я в серці вогонь... (Київ, 1973)

В. Єрошенко. «Розповіді зів›ялого листя» (Пекін, 1977)

Василь Єрошенко. «Вибране» (Москва, 1977)

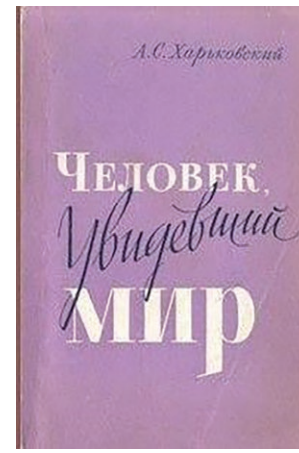

А. С. Харьковський. «Людина, яка підкорила світ» (Москва, 1978)

Обкладинка першої збірки творів Василя Єрошенка «Світло і темрява». Цю серію відбитків зібрав і відкоригував есперантист Міне Йосітака у 1979 році

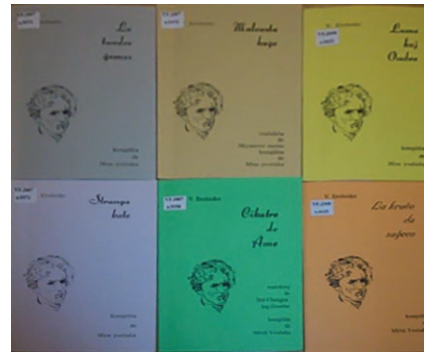

Зібрання шести томів вибраних творів В. Єрошенка, яке у 1979–1996 рр. зібрав і відредагував Міне Йосітака

Ічіро Такасугі. Пісні перед світанком – життя сліпого поета Єрошенка (Токіо, 1982)

В. Пу. «Шлях через Узун. Новели та оповідання» (Ашхабад, 1983)

А. Харківський. Сліпий поет Єрошенко. Переклад Наото Ямамото Кобуньші (Токіо, 1983)

Сьодзо Дзюдзіі. Міські казки Єрошенка: Токіо, Шанхай і Пекін (Токіо, 1989)

А. І. Осіков. «Музикант, мандрівник, педагог» (Бєлгород, 1989)

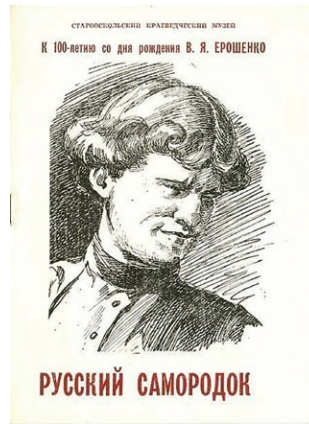

«Російський самородок. До 100-річчя від дня народження В. Я. Єрошенка» (Бєлгород, 1989)

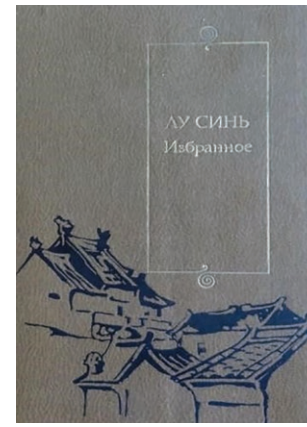

Лу Сін. «Вибране» (Москва, 1989)

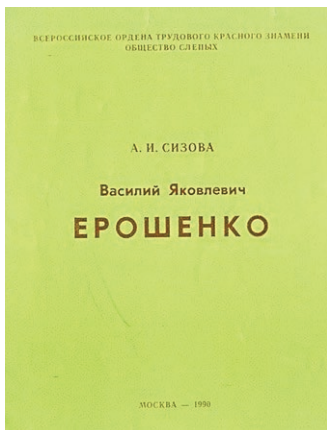

А. І. Сізова. «Єрошенко Василь Якович» (Москва, 1990)

В. Я. Лазарєв, В. Г. Першин. «Порив Єрошенка: Повісті сліпого поета, що побачив світ» (Москва, 1991)

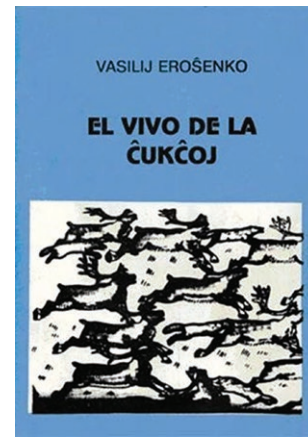

Василь Єрошенко. «З життя чукчі. Передмова» Упорядники А. Масенко, А. Панков (Москва, 1992)

В. Я. Єрошенко. «Казки» (Бєлгород, 1992)

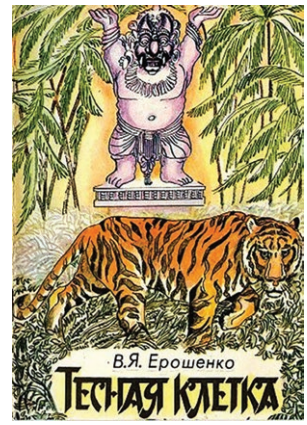

В. Я. Єрошенко. «Тісна клітка» (Бєлгород, 1992)

В. Єрошенко. «Квітка справедливості» (Бєлгород, 1992)

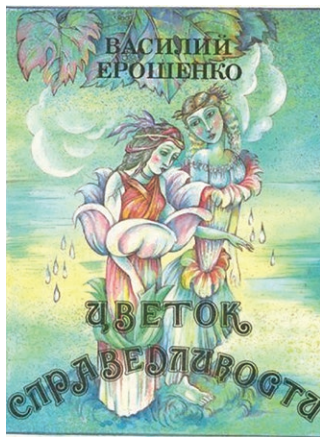

Василь Єрошенко. Квітка справедливості (Новосибірськ, 1993)

Б. Шергін, С. Пісаков, В. Єрошенко. «Північні казки» (Саратов, 1993)

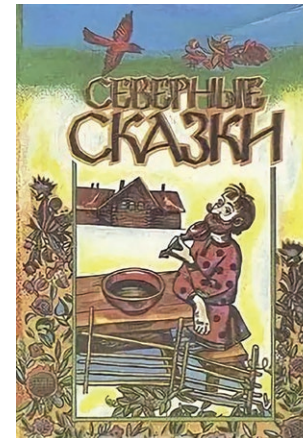

С. Шергін, С. Пісаков, Є. Честяков, В. Єрошенко. «Північні казки» (Саратов, 1993)

Сбірка казок Єрошенка. Переклад і редагування Ітіро Такасугі (Токіо, 1993)

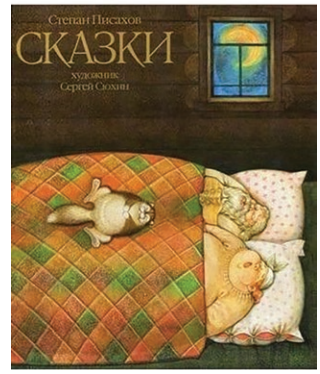

Є. Честняков, В. Єрошенко, Б. Шергін, С. Пісаков. «Збірка казок» (Саратов, 1993)

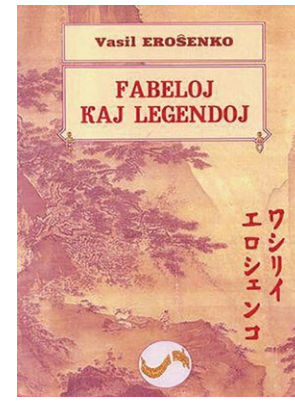

Василь Єрошенко. «Казки та легенди» (Київ, 2004)

Василь Єрошенко. «Казки та легенди» (Київ, 2006)

Благодійний фонд Василя Єрошенко «Есперо». Упорядник М. В. Волошин (Удача, 2008)

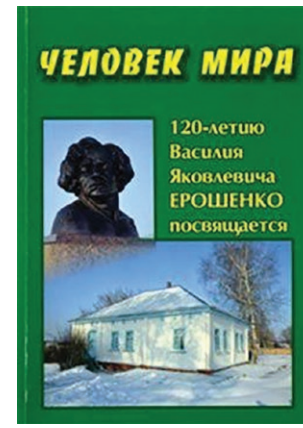

Т. Б. Бурик, Т. Г. Плотнікова, Д. І. Баландін. «Людина світу: до 120-річчя Василя Яковича Єрошенка» (Старий Оскол, 2010)

В. Єрошенко. «Шахова задача у три ходи». Благодійний фонд Василя Єрошенка «Есперо», 2007 р.

Титульна сторінка Українського народного календаря 2010 р., на якій розміщено інформацію про 120-річчя від дня народження В. Єрошенка

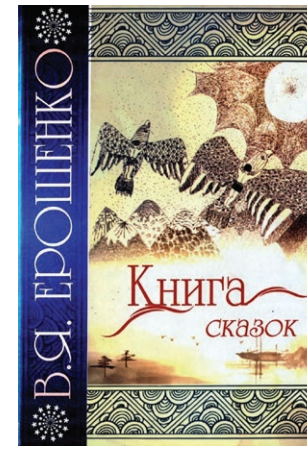

В. Я. Єрошенко. «Книга казок» (Бєлгород, 2014)

В. Я. Єрошенко. «Історія паперового ліхтарика. Методичний посібник літературного краєзнавства» (Старий Оскол, 2015)

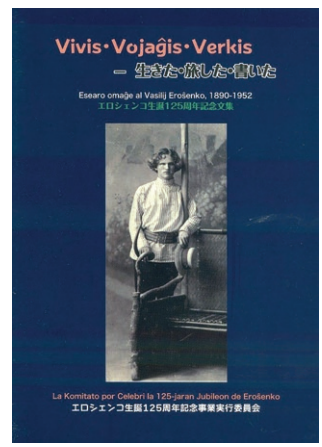

«Жив, мандрував, писав. Збірка статей та есе Василя Єрошенка» (Токіо, 2015)

«Все не даремно! Казковий світ Василя Єрошенка». Упорядник І. Парасюк (Бєлгород, 2016)

Василь Єрошенко. Вузька клітка: казки. Пararельный друк грифтом Брайля (Харків, 2016)

Василь Єрошенко. Орлині душі: казки. Паралельний друк тексту шрифтом Брайля (Харків, 2016)

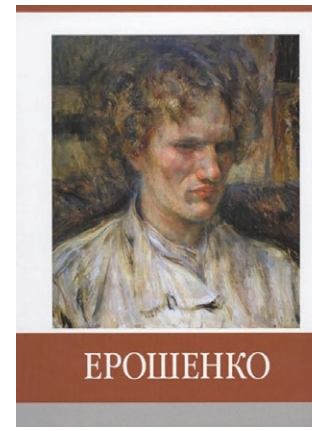

Новікова Т. С., Захарова Т. А. «Єрошенко» (Рибінськ, 2018)

«15 оповідань Єрошенко в перекладі з японської» (Токіо, 2019)

Матеріали міжнародної конференції, присвяченої 130-річчю від дня народження В. Єрошенка та 30-річчю Музея В. Я. Єрошенка (Старий Оскол, 2020)

В. Таранюк, Є. Ковтонюк. «Єрошенко Василь Якович: Бібліографічний покажчик» (Терен, 2020)

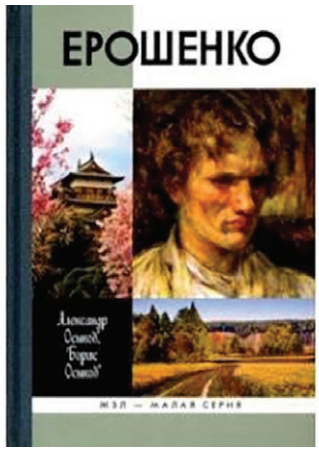

А. Осіков, Б. Осіков. «Єрошенко: жив, подорожував, писав» (Москва, 2020)

А. Поляковський. «Сліпий пілігрим» (Москва, 2020)

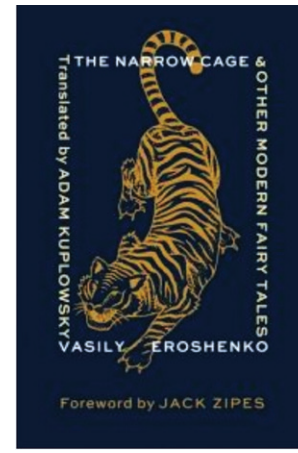

Василь Єрошенко. Вузька клітка та інші сучасні казки. Передмова Джека Зайпса. Переклад Адама Купловського (Нью-Йорк, 2023)

В. Гудоніс. «Сліпий, що здивував світ. Василь Єрошенко». Литовською мовою (м. Шяуляй, Литва 2024)

В. Гудоніс. «Сліпий, що здивував світ. Василь Єрошенко». Мовою есперанто (м. Шяуляй, Литва 2024)

В. Гудоніс. «Сліпий, що здивував світ. Василь Єрошенко».

Російською мовою (м. Шяуляй, Литва 2025)

В. Гудоніс. «Сліпий, що здивував світ. Василь Єрошенко».

Українська мова (м. Шяуляй, Литва 2025)

Вітаутас Гудоніс у руках із другим томом своєї монографії «Недуга у суспільстві, літературі та образотворчому мистецтві» 2022 р.
Фото Артураса Стапонкауса

Про автора

Вітаутас Гудоніс – хабілітований доктор соціальних наук (психологія), академік. Написав 900 наукових та публіцистичних статей, 44 окремі публікації, в тому числі 7 монографій, зокрема:

В. Гудоніс, Двотомна монографія «Інвалідність у суспільстві та образотворчому мистецтві» м. Шяуляй, Шяуляйський університет, 2020, – 640 с.;

В. Гудоніс, Монографія «Інвалідність у суспільстві, літературі та образотворчому мистецтві» Том II. м. Шяуляй, Академія Вільнюського університету Шяуляй, 2022, – 666 с.);

Словники:

В. Гудоніс (укладач) «Словник дефектології». Два томи. Москва – Воронеж, Том I – 808 с., Том II – 798 с.;

В. Гудоніс (укладач) «Енциклопедичний словник із типології» 2 томи. Том I A–J. Шяуляй: Видавництво Шяуляйського університету, 2008, –710 с.,

В. Гудоніс (укладач) «Енциклопедичний словник із типології». Том II K–Ž. Шяуляй: Видавництво Шяуляйського університету, 2009, – 915 стор.

Сфера наукових інтересів: зміни ставлення суспільства до інвалідності та інвалідів протягом історії; дослідження образу людини з особливими потребами в мистецтві, як вираження певного соціального статусу; термінологія спеціальної педагогіки та психології.

У 1972 році закінчив Шяуляйський педагогічний інститут, де отримав спеціальність спеціального педагога-логопеда, а в 1977 році – вчителя початкових класів школи для сліпих.

1975–1978 роках навчався у стаціонарній аспірантурі Санкт-Петербурзького педагогічного інституту імені А. Герцена, де в 1979 році захистив докторську дисертацію з педагогіки «Навчальні мотиви незрячої молоді та дорослих». У 1995 році захистив докторську дисертацію «Соціальні та психолого-педагогічні основи інтеграції незрячих» у НДІ корекційної педагогіки РАПН (м. Москва).

Накопичив колекцію з 7000 репродукцій художніх творів «Образ сліпого в мистецтві». Приклади цих робіт шукали не лише в Литві, а й в Англії, Вірменії, Азербайджані, Білорусії, Бразилії, Болгарії, Чехії, Данії, Єгипті, Естонії, Філіппінах, Греції, Грузії, Індії, Іспанії, Італії, Ізраїлі, Японії, Китаї, Латвії, в музеях і картинних галереях Малайзії, Норвегії, Нідерландів, Португалії, Франції, Росії, Сінгапуру, Словаччини, Швеції, Таджикистану, Туреччини, Туркменістану, України, Узбекистану, Угорщини, В›єтнаму.

Із 1985 року читав лекції не лише в Шяуляї, Каунасі, Клайпеді, Вільнюсі (Литва), а й в інститутах та університетах Абакану, Альметьєвська, Ярославля, Єлабуги, Махачкали, Набережних Челнах (Росія), Вроцлаві (Польща).

У 1992–1995 роках брав участь у програмі TEMPUS, яка досліджувала проблеми інтегрованого навчання дітей з особливими потребами.

Поглиблював знання під час стажувань:

1992 рік – Манчестерський університет;

1993 рік – Гренобльський інститут викладачів (Франція);

1994 рік – Шеффілдська школа для сліпих (Великобританія);

1995 рік – Королівський національний інститут для сліпих у Лондоні (Великобританія);

1999 рік – Квебекський реабілітаційний центр (Канада);

2004 рік – спеціальна школа Лейк-Гроув (США);

2004 рік, 2005 рік – НДІ хвороб зору ім. В. Філатова АМН України;

2009 рік, 2019 рік – Вроцлавський університет (Польща).

З результатами своїх досліджень виступав на різноманітних наукових форумах. На конференціях Міжнародної ради з освіти людей з вадами зору (ICEVI): Будапешт (Угорщина, 1996), Сан-Паулу (Бразилія, 1997), Нордвейкерхаут (Нідерланди, 2002), Санкт-Петербург (Росія, 2010).

На міжнародних конгресах психологів: XXVII – Стокгольм (Швеція, 2000), XXVIII – Пекін (Китай, 2004), XXX – Кейптаун (Південно-Африканська Республіка, 2012), XXXI – Йокагама (Японія, 2016).

Арт-терапія на міжнародних конференціях: Обзор (Болгарія, 2012, 2013), Шяуляй (Литва, 2013)

Європейська асоціація педагогічної освіти (ATEE), конференції в Клайпеді (Литва, 2005, 2007)

Литовські конгреси психологів: Вільнюс (2002, 2010, 2011, 2013, 2015, 2016), Клайпеда (2012), Каунас (2014).

В інших міжнародних і республіканських конференціях: Мінськ (Білорусь, 1995, 1997, 2003, 2008); м. Клайпеда (Литва, 2005); Кедайняй (2006); м. Рига (Латвія, 2004, 2011), м. Каунас Литва, 2008, 2018); м. Паневежис (Литва, 2013), м. Шяуляї (Литва, 2012, 2014, 2015, 2017, 2018), м. Вільнюс (Литва, 2013); м. Резекне (Латвія, 2013, 2014, 2015, 2016, 2018, 2019, 2020, опубліковано матеріали конференції), м. Даугпілс (Латвія, 2016, 2018), Москва (Росія, 2019).

Вітаутас Гудоніс читає лекції, демонструє їм поставлений документальний фільм про свою вихованку «Ірмуте – Ірма», пише та представляє свої нові книги членам клубів ЮНЕСКО, LIONS, „Сенєрай“, „Емерітай“, слухачам Шяуляйського та Вільнюського університетів третього віку, членам Литви. З метою розкриття потенційних сил людей з обмеженими можливостями та зміцнення позитивного ставлення до них суспільства, з накопичених ним 7000 репродукцій творів мистецтва на тему сліпоти та сліпих організовує виставки, публікує статті у періодичній пресі.

Електронна адреса автора: vytautasgudonis80@gmail.com

Вітаутас Гудоніс
СЛІПИЙ, ЯКИЙ ЗДИВУВАВ СВІТ
Василь Єрошенко

Литовську версію книги відредагувала
Лігіта Миколайтієне

Версію книги на есперанто переклала есперантистка
Гражина Опульскене

Есперантську версію книги відредагував шотландський есперантіст
Ед Робертсон

Російську версію книги упорядкувала
Фріда Шифрісова

Українську версію книжки переклала
Наталія Дирдіна

Художник-верстальник, дизайнер
Вайва Коверайте-Трумпе

Графіка обкладинки, дизайнер
Вайва Коверайте-Трумпе

12,25 друкованих аркушів

Видано ЗАТ «Літера»
Вул. П. Лукшіо 9G, 76207, Шяуляй, Литва
Тел.+37068620054, e-mail: litera.projektai@gmail.com
Віддруковано в ЗАТ «Шяуляйська друкарня»
Вул. П. Лукшіо 9G, 76207, Шяуляй, Литва

9 786094 821226